

POUKAMA

POUKAMA

uutta luovaa kalastuskulttuuria

TOIMITTANUT

ILMARI LEPPihalme

VALOKUVAT:

Anni Alamikkotervo, 155
Linda Huunonen, 110–114
Jaakko Heikkilä, 18, 20, 118–119, 121, 123, 124–125, 126b, 126c, 127a, 127b, 128b, 134b, 135a, 140, 144–145
Esko Jalkanen, 36
Virve Juola, 70
Laura Katainen, 51a
Ossi Kumpulainen, 72, 79
Elina Lammassaari, 73
Saija Lehtonen, 48
Kati Leinonen, 6, 23, 91–93, 95, 99–108
Rita Lukkarinen, 34, 37, 38, 40–46, 49, 50, 51b, 52, 53, 55–67
Mikaela Löfroth, 68, 69, 81, 90
Marko Mäkinen, 10, 84–89
Sinikka Ojala, 24
Heikki Tähtinen, 71
Juha Åman, 14, 19, 126a, 127c, 128a, 128c, 129–130, 134a, 134c, 135b, 136–137, 143

KIRJAN MUOTOILU, TAITTO, KUVITUSKUVAT JA KUVATOIMITUS:

Tuomas Mujunen, Brandstein

PAINOPAIKKA:

Lönnberg Print & Promo, Helsinki 2014

KUSTANTAJA:

Maahenki Oy

ISBN 978-952-301-010-9

© 2014, Tekijät, Maaseudun Sivistysliitto ja Maahenki Oy

Maahenki Oy, Helsinki 2014

POUKAMA - pohjoisen kalastuskulttuurien uudet mahdollisuudet on kalastuskulttuurin ja muotoilun edistämishanke. Maaseudun Sivistysliitto toteuttaa Poukamaa yhdessä pääyhteistyökumppaneittensa kanssa, joita ovat Lapin ja Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskukset, JEDU/Kalajoen ammattiopisto sekä Pro Siika ry. Poukama on osa EU:n osarahoittamaa Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelmaa 2007–2013.

LUKIJALLE *Helka Ketonen* 7

VIESTEJÄ TULEVAISUUTEEN

Poukama virisi paikallisista tarpeista *Liisa Heikkilä-Palo* 11
Viestejä tulevaisuuteen *Anneli Meriläinen-Hyvärinen* 14
Kalannahan uusi tuleminen *Helka Ketonen* 22
Käsityöstä brändiksi *Tuomas Mujunen* 26

KALANNAHKAA JA MUOTOILUA

Kalasta nahkaa *Saija Lehtonen ja Helena Vuorio* 32
Mistä kalannahkaa? 47
Näkinkengät *Simo Nousiainen* 69
Kalannahka verhoilijan materiaalina *Virve Juola* 70
Ossi Kumpulaisen Kalaparkki *Elina Lammassaari* 76
Kalannahkaa ja muotoilua 80
Mallisuoja turvaa muotoilijan työn *Janita Korva* 94

MUOTOILUKILPAILUN KALANSAALIS

Muotoilukilpailun kalansaalis 98
Muotoilu-Poukaman voittaja-vonkale *Linda Huunonen* 108
Jälkisana kilpailusta 115

ISO SIIKA

Kesäsiika takaisin! *Jaakko Heikkilä* 118
Minne menet siika? *Arto Tolonen* 122
”Määränpäässä on Voittaja” *Anne-Maaria Saransalmi* 124

KADONNEET SUOMUT

Pohjoista kalastusta monelta kantilta *Lauri Oino* 140
Kadotetut suomut *Akseli Heikkilä* 145
Virvelikuume *Timo Impiö* 150
Jokielämä *Amanda Hakoköngäs* 154
Öljyiset ahvenet *Esko Olkonieni* 156
Kahvipannullakalastaja *Jouko Alm* 162
Mateennahkakengät *Helmi Kosonen* 166
Nylonit ja Kattilankosken lohet *Keijo Karhunen* 170

POUKAMAN PERINTÖ

Artikkelien Kirjoittajat 178
Poukaman perintö 179

LUKIJALLE

”Koppuraista nahkaa?”

”Kalannahka – haiseeko se?”

”Se on paperinohutta ja haurasta?”

”Pieniä nahkoja – mitä niistä voi tehdä?”

”Luonnonvaraisten eläinten hyväksikäyttöä?”

Tällaisiin ennakkoluuloihin törmää usein, kun keskustelu kalannahasta alkaa. Totuus on kuitenkin kaikkea muuta.

Huolella parkittu kalannahka kestää kulutusta paremmin kuin siannahka, ja kalannahasta voi valmistaa vaikkapa erivärisiä säämiskähansikkaita tai ommella isoja huonekalunpäällisiä. Nike käyttää kalannahkaa jopa urheilukengissään! Kalannahkaa voi pitää myös ekologisesti ja eettisesti kestäväenä materiaalina, sillä se on kalastuksen jätettä, joka muutoin päätyisi ruotojen mukana jätesammioihin.

Kädessäsi olevan kirjan avulla haluamme kertoa tarinan pohjoisesta kalastuskulttuurista ja sen liikkeistä nykypäivän maailmassa. Miten Perämeren rannikoseudun, Tornionjoen ja Kuusamon sisävesialueiden kalastuskulttuuriperintöä elvyttämällä sekä siihen liittyviä tietoja ja taitoja omaksumalla voidaan tuottaa uudenlaista toimintakulttuuria, elinvoimaa ja innovaatioitakin?

Kerromme, kuinka taide ja kulttuuri, koulutus ja valmennus sekä tekniikka ja yrittäjyys yhteistyössä lisäävät ja monipuolistavat maaseutukulttuurin elinvoimaa.

POUKAMA – *Pohjoisen kalastuskulttuurien uudet mahdollisuudet* -hanke on tarjonnut erilaisia lähestymistapoja perinteisen kalastuskulttuurin ja nykypäivän ihmisen kohtaamisille. Perinteen elvyttämisestä lähdettiin liikkeelle, ja nyt kolmen vuoden jälkeen mukana on laaja verkosto erilaisia ammattiosaajia, kyläkehittäjiä, käsityläisiä, muotoilijoita, taiteilijoita, kouluttajia, kalastajia ja kirjailijoita.

Maaseudun Sivistysliiton ympäristösivistyksellinen toiminta noudattaa viiden E:n periaatetta: eettinen, esteettinen, ekologinen, emotionaalinen ja ekonominen suhde luontoon ja luonnon käyttöön on kaiken perusta. Yhdistämällä nämä kaikki samaan tuotteeseen tai tapahtumaan voidaan toteuttaa monipuolisesti kestävää toimintaa.

Koko POUKAMA-tiimin puolesta haluan kiittää kaikkia mukana olleita ennakkoluulottomia ja luovia ihmisiä sekä rahoittajia, joiden yhteistyön tuloksena syntyi tämän kirjan anti sekä sen rinnalla julkistettava *Iso Siika* -ympäristötaitetapahtuman dokumenttivideo.

Helsingissä 23.2.2014

Helka Ketonen

Kulttuurijohtaja

Maaseudun Sivistysliitto

VIESTEJÄ TULEVAISUUTEEN

Onha se joskus se kalastus ollu niinki tiukkaa, että on ollu vuosia niinkö mie en tiää minkälaisesa syklisä ne kulukee, mutta viime kesänä oli loistava lohi-vuosi. mutta sitten saattaa olla yks tai kaks vuotta hyviä ja taas saattaa olla viis vuotta huonoja. Ja niinki huonoja vuosia oli, että Sarvesa kalastamasa ollu mies tuli uittoon töihi jo heinäkuusa. Se ei ollu saanu yhtään kallaa. Että tuo on tuo meri arvaamaton. Nyt puhuthaan aina syystä, mutta sillä on omat syynsä. Niitä on ollu aina laihoja ja lihavia vuosia.

Nytko tuli tämä metsähallitus ja perusti kansallispuiston, niin kaikki vanhat kalastustukikohat, jotka ei ollu yksiselitteisesti jonkun omistuksesa tai metsähallitus niitä ostanu, niin metsähallituksen porukka poltti ne. Niin tästä Perämeren kansallispuistosta ku muualtakin. Se on sama riita tuola ollu tuola Vaasassa. Että kaikki se historia on haluttu hävittää.

No, semmonen ko kevväällä tullee ensimmäiset lohet, niin niitä ei sanottu loheksi. Ja sitäkö kyselee ei koskaan kerrottu toisele, että paljonko on saatu saalista. Sitä piti joko liiotella tai vähätellä. Ja se oli minusta...mie ihimettelin että mikä niilä oli äijilä, ko ne kysy onko näkyny vihtahousua. Se oli lohi.

Annikki Dunderin haastattelu Torniossa 2.5.2013

Harri Syrjäsen suunnittelema kalannahalla koristeltu laukku.

LIISA HEIKKILÄ-PALO

POUKAMA VIRISI PAIKALLISISTA TARPEISTA

Poukama-hankkeen syntysanat lausuttiin Kalajoen kaupungin koolle kutsumissa tapaamisissa, joiden teemana oli uusien näkökulmien löytäminen Perämeren alueen matkailuun ja käsityöläisyyteen sekä perinteen tallentamiseen. Haluttiin luoda menneisyyteen poijuttuva tulevaisuuskatse: ajatusten tuli kummuta paikallisesta perinteestä, ja perinne tuli yhdistää uusiin ideoihin.

Tapaamisissa oli mukana hyvin erilaisia toimijoita: matkailuväkeä, käsityöläisiä, kalastajia, hylkeen pyytäjiä ja monen alan kulttuuri-ihmisiä. Muutaman yhteisen keskustelun jälkeen päätettiin käynnistää hanke, jonka käsikirjoituksen Maaseudun Sivistyслиitto laati Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskukselle (Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus).

Samaan aikaan Tornionjokilaaksossa oli vireillä ajatus paikallista kalastuskulttuuria esittelevästä isosta taideprojektista, johon liittyisi alueen perinteistä kalastuselinkeinoa tukevia tapahtumia. Lapin ja Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskukset päättivät yhdistää nämä hankkeet – näin syntyi Poukama.

Kalajoen keskusteluissa virisi valtavasti ideoita. Kaiken puheen puristaminen hankkeen muotoon oli mittava työ. Sillisalaatista saatiin

kuitenkin järkevä kokonaisuus, kun kullekin toimijalle segmentoitiin oma siivunsa: *Perinne*-siivu muodostui esineistön ja sanallisen perinnön keruutyöstä. *Muotoilu* tuki matkailua, ja hankkeen kautta etsittiin uusia, raikkaita ideoita perinteeseen pohjautuville laatutuotteille. *Iso Siika* oli taideperformanssi, josta syntyi kyläyhteisötapahtumia ja ammattilaisten symposiumeja Pro Siika ry:n kanssa. Kokonaisuutta täydensivät Iso siika-kirjoituskilpailu, videot, näyttelyt ja muotoilukilpailu.

Hankkeen ideointia pohjusti Poukaman Islantiin tekemä opintomatka, joka avarsi näkemään kalannahana lupaavat ja monipuoliset mahdollisuudet tuotesuunnittelussa. Hämmästyttävintä oli kuulla, miten suuri määrä kalannahasta menee vientiin – tilaajina on muiden muassa ranskalaisia eturivin muotitaloja.

PERINNE

Kalastuksella ja siihen liittyvällä perimätiedolla on myös merkittävä kulttuurihistoriallinen ulottuvuus Perämeren rannikkoseudulla, Tornionjoella sekä Kuusamon sisävesialueilla.

Osana Poukama-hanketta Pohjoisen rannikkoseudun museoissa toteutettiin kalastuskulttuuriin liittyvän esineistön laaja kartoitustyö, jonka pohjalta luodaan prototyyppisiä käsityöläisten ja muotoilijoiden hyödynnettäviksi.

Kartoitustyötä tehtiin muun muassa kuvamalla alueen museoiden esineistöä sekä haastatteleamalla kalastajia. Hanke ei ollut tutkimustyötä, vaan tarkoituksena oli jo olemassa olevan tiedon ja taidon levittäminen ja kansantajuistaminen.

MUOTOILU

Poukama-hankkeessa haluttiin siirtää kalannahan parkitseminen- ja jatkokäsittelytaitoa nuorille käsityöläisille. Kalannahalle on Suomessakin kysyntää sen kauniin ja elävän pinnan vuoksi. Tällä hetkellä suurin osa kalannahasta tuodaan muualta, esimerkiksi Islannista, josta parkitsemisen perinne ei ole kadonnut.

Kalannahan työstön erityisosaamiseen liittyvässä Poukama-workshopeissa tietotaito siirtyi ihmisiltä ihmisille, designereilta artesaaneille. Niissä valmistettiin tuotteita, jotka hakivat inspiraationsa kalastuskulttuurista, kuten kalannahkaa hyödyntäviä esineitä ja asusteita. Tuotteiden suunnittelun ja valmistuksen lisäksi työpajoissa käsiteltiin käsityöryityksen tuotantoprosesseja ja liiketoimintaa.

Poukama yhdisti kalastuskulttuurin perinteitä nykydesigniin järjestämällä valtakunnallisen tuotesuunnittelukilpailun käsityöläisille ja muotoilijoille. Kilpailussa etsittiin uudenlaisia tuotteita ja tuotekonsepteja, joissa hyödynnetään kalannahkaa sekä kalastuskulttuurista nousevia ideoita.

ISO SIIKA

Vaellussiian nousu Tornionjokeen alkoi takavuosikymmeninä heinäkuun toisella viikolla. Nykyään siika nousee kuukautta myöhemmin, pienempänä niin kooltaan kuin määrältään.

Heinäkuussa 2013 nähtiin mystisen 15-metrin siian nousevan Tornionjokea vastavirtaan: *Iso Siika* -taidetahtuma toi esille Tornionjokilaakson arvokasta ympäristöä, maisemaa ja kalastuskulttuuria. Performanssista muodostui kulttuurivaellus, jonka aikana alueen kylissä järjestettiin runsaasti erilaisia tapahtumia.

Iso siika oli nimenä myös kirjoituskilpailulle, jonka parhaimmistosta kootussa antologiassa pohjoissuomalaisista kalastuskulttuuria kuvataan monelta kantilta – puhuttiinpa sitten kalalajeista, kalastamisen tavoista, kalavesistä tai vuodenaajoista. Kokoelman todelliset ja keksityt kalareisut ovat täynnä uskomattoman tarkkoja muistoja käytännön kalastuksesta ja sen tunnelmista. Kalastuksen ohessa viljellään oivaltavan monimielistä huumoria sekä harjoitetaan syvällekäyvää elämän mielekkyyden pohdintaa.

YMPÄRISTÖSIVISTYS

Maaseudun Sivistysliiton työn punaisena lankana on viime vuosina ollut ympäristösivistys. Se tulee esille liiton kaikessa toiminnassa, kuten kyllien kehittämisessä ja kulttuuritoiminnassa. Ympäristösivistyksen näkökulma oli vahvasti myös Poukama-hankkeen taustalla.

Viimeisen sytykkeen hankkeen läpiviemiselle antoi juuri opintomatka Islantiin. Se vahvisti uskoamme siihen, että kalannahka on hieno ja monipuolinen materiaali, joka sisältää vielä paljon toteuttamattomia mahdollisuuksia. Poukama-hankkeen onnistumisen sinetöi kuitenkin se, että ideointi lähti liikkeelle pohjalaisten ihmisten aktiivisuudesta ja että asiasta innostunut paikallisten toimijoiden joukko säilyi mukana koko matkan ajan.

ANNELI MERILÄINEN-HYVÄRINEN

VIESTEJÄ TULEVAISUUTEEN – KALASTUSKULTTUURIN PERINNE KOKEMISEN JA TEKEMISEN LÄHTEENÄ POUKAMASSA

Kalat hävisivät täysin yllättäen, vailla varoitusta, ilman pienintäkään vihjettä.

Katosivat kuin eivät olisi koskaan näiden virtojen uomassa matkanneetkaan.

Akseli Heikkilä: ”Kadotetut suomut”, 2013

Tornionjoen siika on iso asia. Tällä hetkellä siika ja sen myötä myös arvokas kalastusmuoto ja perinne ovat vaarassa kadota. Eikä perinne tarkoita pelkästään kalastustekniikkaa; se tarkoittaa myös tietoa kalasta, joesta ja yhteisöstä; se tarkoittaa yhteisön sukusidonnaisuutta ja sille ominaista tapakulttuuria.

Siikakannan hupenemisen vaikutukset ovat moninaiset, sillä siianpyynti on säädellyt vuosisatojen ajan kokonaista kulttuuriketjua. Jokivarren elämänmuodolle on ollut ominaista vahva *perinesidonnaisuus*, jolla tarkoitetaan joidenkin kult-

tuuristen ominaispiirteiden tai niiden osa-alueiden siirtymistä sukupolvelta toiselle jokseenkin muuttumattomina. Tällöin *perinne* viittaa näiden ominaispiirteiden vanhakantaisuuteen ja *sidonnaisuus* siihen kokemukseräiseen yhteyteen, joka niillä on menneeseen. Lisäksi perinesidonnaisuus voi tarkoittaa kulttuurin leviämistä yhteisön sisällä tai yhteisöstä toiseen. Perinteen arvostaminen puolestaan tarkoittaa, että sitä halutaan tietoisesti ylläpitää ja vahvistaa jollakin tietyllä tavalla.

Juuri perinteen arvostamisesta ja vahvistamisesta Poukama-hankkeessa on kysymys.

Tornionjoen Siika on arvokas luonnonvara, jonka riittävyys ja hyödynnettävyys ovat juuri nyt kriittisen ajankohtaisia. Lisäksi huolen aiheena on vanhakantaisen kalastustekniikan – lippoamisen – tulevaisuus ja jatkuvuus. Tuon tekniikan lähtökohtana on kala: vaellussiika,

sen biologinen rytmi ja elinalueet. Lippoaminen liittyy kiinteästi ihmisen ja luonnon väliseen vuorovaikutukseen, jota on mahdollisuus tarkastella elämäntavan luontosidonnaisuuden kautta. Kun Poukaman väki on työstänyt tuon sidonnaisuuden aineellisiksi ja aineettomiksi tuotteiksi, on syntynyt myös jotain kokonaan uutta.

Poukamassa ihmisen yhteys luontoon ja perinteeseen on aikaansaanut uusia ajatuksia ja näkemyksiä, suunnitelmia ja tekoja. Niillä kaikilla on toivottavasti jonkinlaista jatkuvuutta keskuudessamme. Niitä ei kuitenkaan olisi olemassa ilman menneisyyttä ja yhteyttä perinteeseen. Poukamassa tämä yhteys tulee esille sen kaikissa osahankkeissa. Luova kosketus perinteeseen välittyy kalannahan työstämisessä ja siitä valmistetuissa tuotteissa, kalasta ja kalastuksesta kertovassa perinnetiedossa sekä muisteluteksteissä. Lisäksi sitä on käsitelty Torniossa vuosina 2012 ja 2013 pidetyissä Siikasymposiumeissa sekä Tornionjoella, Tornion ja Ylitornion kylissä ja rannoilla vuonna 2013 toteutetussa *Iso Siika* -ympäristötai-detapahtumassa.

ESINEIDEN TOIMIJUUS

Esineet viestivät meille eri tavoin kuin kieli; ne puhuvat meille omalla olemassaolollaan. Ne eivät pelkästään välitä kulttuurisia merkityksiä, vaan niillä itsellään voi olla merkitys ja toimijuus omassa kulttuurissaan. *Toimijuus* tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, että materiaalisella ympäristöllä ja yksittäisillä esineillä on aktiivinen, ihmisiä ja kulttuuria ohjaava ja muokkaava ulottuvuus. Tätä näkemystä ovat tarkastelleet esimerkiksi sosiaalishistorioitsija **Leora Auslander** sekä taiteen ja kulttuurin tutkija **Maija Mäkikalli**.

Muotoilu-Poukamassa sekä Perinne-Poukamassa korostuu ihmisen, esineen ja materiaalin välinen suhde. Keskeisessä asemassa ovat uudenlaiset tuotteet, joiden ideat kumpuavat kalastusperinteeseen liittyvistä esineistä.

Kyläsepän takoma 11-piikkinen lohiastrain.

Poukama-hankkeessa on järjestetty esimerkiksi kalannahan parkitseminen opettavia työpajoja, joiden avulla arvokas kulttuuriperintö on haluttu siirtää tämän päivän suunnittelijoille ja käsityöläisille. Työpajoissa tehtävät tuotteet on valmistettu kalamateriaalista, lähinnä kalannahasta. Niiden toteuttaminen on edellyttänyt erityisiä tietoja, taitoja ja tekniikkaa, minkä lisäksi tekijöiltä on vaadittu toteuttamiskelpoisia ideoita ja kykyä luovaan ajatteluun.

Tämänkaltaisen toiminnan ovat mahdollistaneet innostuneet, asiansa osaavat ihmiset, ja lisäksi on tarvittu runsaasti taustatyötä – suunnittelua ja organisoimista ja jopa Islannista asti haettuja vaikutteita. Mittava taustatyö ei välttämättä aina näy Poukaman esineellisissä toteutuksissa, mutta se on kuitenkin ollut hankkeen kaiken toiminnan ehdoton edellytys.

Ideasta esineeseen on pitkä matka. Ennen kuin tuotteen valmistuksessa päästään edes alkuun, tarvitaan materiaali ja tietämys sen ominaisuuksista. Ammattitaitoiset opettajat ovat olleet keskeisessä asemassa tämän materiaalitiedon välit-

Lippoamista Oulujoella ennen muinoin. Kuva: Oulun maakunta-arkisto.

tämisessä, sillä perinteen taitajat ovat vähissä. Vasta kun käsillä on työstettäväksi sopiva, ainutlaatuinen materiaali – vaikkapa kalannahka – on varsinaisten tuotteiden vuoro, ja voidaan ryhtyä pohtimaan valmistettavien esineiden tarkoituksenmukaisuutta, kestävyyttä ja ekologisuutta.

Keskeisiksi ovat nousseet myös esteettiset tekijät – tuotteiden värit, muoto ja rakenne ovat alusta asti olleet ratkaisevia tekijöitä suunnittelussa. Näin on syntynyt yksilöllisiä ideoita ja tuotteita, joita lanseerataan tulevaisuudessa.

Samalla on toteutunut käsitöiden tutkija **Marketta Luutosen** näkemys tuotteen ja sen valmistusprosessin kiinteästä yhteydestä, jossa aineel-

linen ja aineeton kietoutuvat toisiinsa niin, ettei yhtä ole ilman toista. Kun tähän prosessiin sisältyy myös yhdessä tekeminen ja kokeminen, voidaan puhua perinnesidonnan ja innovatiivisen luovuuden, toiminnan sekä vuorovaikutuksen Poukamasta.

Edelleen voidaan puhua myös perimätiedon Poukamasta, joka tuo monipuolisen lisän Pohjois-Pohjanmaan ja Koillismaan kalastuskulttuurin tietämykseen. Kulttuuriantropologi **Sanna Ala-Nikulan** dokumentoima kulttuurihistoriallinen aineisto – esinekuvat ja haastattelut – on hyvin jäsenelty kokonaisuus. Kuvamateriaali kertoo paitsi kalastustekniikasta myös käden

taidoista ja esineiden käyttötarkoituksista. Tässä kuvakokoelmassa korostuu myös näiden esineiden toimijuus, joka liittyy pyrkimykseen yrittää ymmärtää ihmistä kulttuuriaan luovana ja kokevana olentona. Haastatteluissa ihmisen arkisiin, jokapäiväisiin askareisiin voi jälkepäin muistettuina liittyä vahvasti eletyn elämän, luonnon ja yhteisön kokemus, merkitys ja tunne.

Minä en oo pelänny koskaan merellä. Vaikka on kuinka kova tuprakka, niin sitä luottaa siihen veneeseen. Ja talavella nyt on... Eihän siihen hukkaan, ko on jää päällä. Harhaan joskus hiihtäny. Ja se oli kansa, se on kansa yksi rauhallisuuen perikuvaa, kun tuota isä pyyti haukikoukulla. Ei tahtonu syöttejä verkolla saaha, niin oulunsalolaiset miehet veti nuotalla, niin minä kun tulin koulusta, kansakoulusa olin, niin se löi isä mulle repun selekään, että hiihättä sinne talloon ja tuo syötit sieltä. Ja ne nuottamiehet oli merellä ja ne tuli vastaan, ko rupes pimiä tulleen ja ne laitti mulle reppuun niitä kaloja. Ja kyllä ne oli, älä vain hiihä harhaan, ko pimiä tulee. Ko tänne on semmonen seittämän kilometriä matkaa. Niin yksinnään hiihtelin kotia.

Sanna Ala-Nikula 2012. Ote Eino Korkalan haastattelusta Lumijoen Varjakassa.

LIPPOAMISEN TAITO

Siika on, niin kalastajat väittävät, hyvin arka ja varovainen kala. Sen jokiin nousu tapahtuu kesän kirkkaimpana aikana, jolloin se taitavasti välttää rysiä ja mertoja. Verkkoja ei liioin voida sopivasti laskea virtaaviin jokiin. Nuotan ja ajoverkon edestä siika pakenee hyvin kärkkäästi. Mutta miten sitä saadaan pyydetyksi pienellä lipolla, jonka suun pitempi halkaisija ei ole paljon yli puolen metrin, käynee ymmärrettäväksi seuraavan perusteella.

Kustaa Vilkuna: *Isien työ. Veden ja maan viljaa, arkityön kauneutta*, 1943

Kansatieteilijä, akateemikko **Kustaa Vilkunan** mukaan lippoaminen on vanhaan vuotuisrytmiin kuulunut kalastusmuoto, jonka ainoa pyyntivälinettä, lippoa, on myös syytä pitää ikivanhana, mutta käytännöllisenä ja tehokkaana kalastusvälineenä. Tämä pitää paikkansa edelleen.

Poukaman *Iso Siika* -dokumentissa lippoa verataan osuvasti käden jatkoksi. Ilmaisuu sopii hyvin kuvaamaan pyydystä, joka koostuu pitkästä varresta ja sen päässä olevasta haavista. On hämmästyttävää, kuinka elementeiltään noin yksinkertainen väline on säilynyt vuosisadasta toiseen kutakuinkin sellaisenaan.

Niin ikään on hämmästyttävää, että lipon käyttöön liittyvä tieto, taito ja tekniikka ovat siirtyneet näihin päiviin, joskin huoli perinteen katoamisesta on aiheellinen. Kyse on kokemusperäisestä tiedosta – siitä, miten lapset ovat pienestä pitäen oppineet lippoamisen tekniikan. Lippoaminen ei sinällään ole monimutkainen suoritus, mutta vaatii sitäkin enemmän taitoa. Kokonaisuudessaan se edellyttää osajaltaan monia erityyppisiä valmiuksia; sen vaatavuus perustuu ihmiskäden ja muun kehon nopeaan reagointiin sekä tasapainon hallintaan.

Lippoaminen tapahtuu joen ylittävältä renkulta, ja edellyttää myös pyynnin kohteen eli siian liikkeiden ja rytmin tuntemusta sekä tietoa pyyntipaikoista. Tässä tulee esille paikalliskulttuurin sukusidonnanisuus; kysymyksessä on sukupolvelta toiselle siirtynyt tieto, joka opastaa 1) ihmisruumiin ja sen liikkeiden, 2) kalan ja sen liikkeiden sekä 3) joen ja sen liikkeiden samanaikaiseen hallintaan.

Tuo tieto tulee todeksi silloin, kun näiden kaikkien välillä vallitsee yhtenäinen, toisiinsa sitoutunut dynamiikka. Lippoamista ei opetettu sanoin vaan teoin. Sen oppiminen edellyttää tarkkaa havainnointia, kykyä nähdä oleellinen ja soveltaa sitä oikeaan aikaan ja oikealla tavalla.

Lippoaminen on havainnoimalla ja tekemällä osaamista mutta edellyttää myös tuntemista. Kun kalastaja sanoo lipon olevan hänen kätensä jatko,

PAIKAN JA YHTEISÖN POUKAMA

Siinä missä lippoaminen on kautta aikojen ollut osa paikallista kulttuuria ja toimeentuloa, joki on ollut osa ympäristöä ja maisemaa. Itse kukin tulkitsee jokea kokemustensa sekä muisti- ja mielikuviansa läpi pohtiessaan, mikä on tämä maisema, tämä ihminen ja täkäläinen mentaliteetti.

Jotta ihminen oppisi joen, häneltä vaaditaan varsin laaja tieto ympäristöstä, ilmastosta, ihmisen työstä sekä siitä, miksi joki on niin kuin se on ja miksi ihminen on niin kuin hän on.

Usein joki ja sen maisema ovat olleet olemassa ihmisen elämässä lapsuudesta lähtien, ja siksi voidaankin puhua elämäkerrallisesta paikkasuhteesta. Se tarkoittaa sitä, että paikan kokemiseen liittyy merkityksiä, jotka ovat syntyneet vuosien mittaan ja vaikuttavat läpi elämän. Jokainen Tornionjoen Väylänvarren asukas tietää, mikä on tuon paikan henki ja mitä siihen kuuluminen hänelle merkitsee. Yhtä lailla jokainen tietää, muistaa, tunnistaa ja aistii, miten joki näkyy, miten se tuntuu, tuoksuu, kuuluu ja elää.

Joskus muistelua voi sävyttää nostalgia, johon liittyy kaipuun, kaihon ja lohdun sävyttämiä tuntemuksia. Keskeistä on yksityiskohtaisen tarkka, tunteellinen kuvaus, joka palauttaa kertojan siihen hetkeen ja niihin toimiin, jotka ovat olleet olennainen osa hänen elämänsä.

Tämä kaikki tulee esille **Lauri Oinon** toimittaman *Iso siika* -antologian (2013) kirjoituksissa sekä **Jaakko Heikkilän** hienossa ja vaikuttavassa kuvituksessa. Molemmissa kala ja kalastaminen ovat se kiintopiste, jonka ympärille niin kirjoittajat kuin valokuvaajakin ovat laatineet tarinansa.

Kokoelman kirjoitukset pohjautuvat selvästi-kin omakohtaisiin kokemuksiin eletystä elämästä kaikkine vivahteineen. Kalastuksen lisäksi keskeisiä ovat paikan, ympäristön ja yhteisön kuvaukset. Monissa teksteissä paikkaan liitetään voimakkaita tunteita: toivoa, surua, pettymystä, rakkautta, läheisyyttä ja luottamusta.

niin se, minkä käsi tuntee, vaikuttaa häneen kokonaisvaltaisesti – lippo käden jatkona tarkoittaa välitöntä tietoa ja sen mukaista reaktiota. Kädelä tunteminen on tietämistä ja toimimista; sitä ei opita kirjoista.

Lippo nojasi hänen olkapäätään vasten kuin itse luottamus. Hän tunsi olallaan historian, veden liikkeitä ja varhaisten lippomiesten riuskat ranteet. - - Kosken voimakas jyly valtasi mielen, hioi vaahtopäillään sielun jokaista sopukkaa, onkaloa ja ydintä. Kädet liikuttelivat lippoa tasaisesti kosken pohjan tuntumassa. Keho teki työtä, taipui lipon liikkeiden suuntaisesti, mutta mieli lepäsi raukeana. Tämä oli ihmisen ja lipon välistä harrasta toimintaa. Yhteistyötä.

Akseli Heikkilä: "Kadotetut suomut", 2013

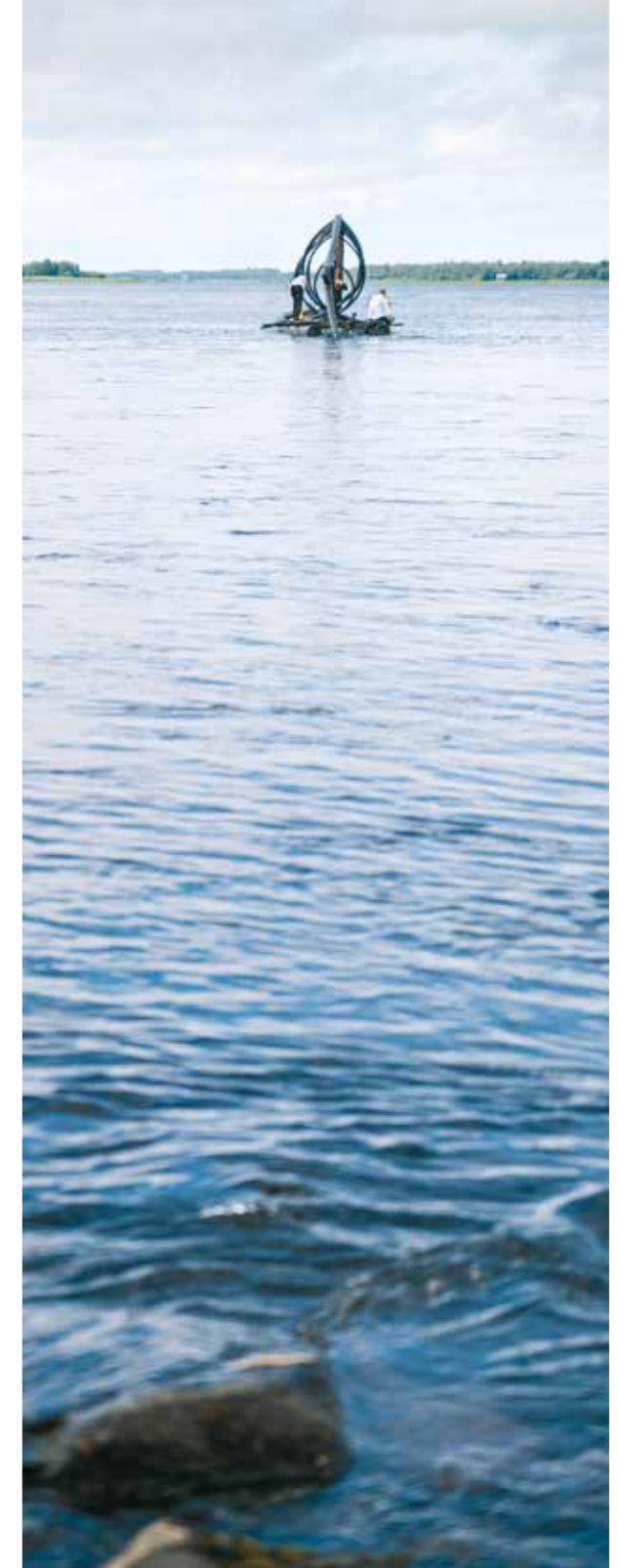
Menetyks on niin ikään kirjoituksissa läsnä koskettavasti ja kipeästi. Siian osalta se saatetaan rinnastaa laajemmin elämässä koettuihin menetyksiin, jopa kuolemaan, mikä on varsin ymmärrettävää, koska siika, kulttuuri ja ihmiset ovat olleet Tornionjoella vuosisatojen ajan kiinteästi yhtä. Sitä mukaa, kun siika ja nuo jokivarren kulttuurin omaksuneet ihmiset häviävät keskuudestamme, katoaa siikaan liittyvä tieto ja osaaminen. Samalla häviää merkittävä elämänsisältö ja elämän hallinnan keino.

Isä oli löytänyt Vilhon elottomana tämän kosken alajuoksulla sijaitsevasta pienestä mökistä. Lattialla makaava vanha mies oli kauhtuneessa vaaleanruskeassa flanellipaidassaan ja harmaissa sarkahousuissaan sulautunut vaatimattoman sisustuksen värimaailmaan kuin rusakko kesäiseen metsään. Sillä tavalla ihmiset täälläpäin lähtivät, yksin omissa oloissaan, hiljaisuuden keskellä, siian ja tupakan haju sormissaan. Uudenkarhea haavi lojui sohvalla. Se oli asetettu ryijyn päälle, ikkunasta tulvivaan auringonvaloon; Vilhon viimeiseksi jäänyt haavi.

Akseli Heikkilä: "Kadotetut suomut", 2013

Viime kädessä juuri yhteisö on se tekijä, joka pitää perinnettä yllä ja varmistaa sen elinvoimaisuuden ja jatkuvuuden. On ilmeistä, että yhteisöllisyys on Tornionjoen Väylänvarressa niin kuin monissa muissakin Pohjois-Suomen paikalliskulttuureissa – esimerkiksi Hailuodossa, Kuusamossa ja Inarijärvellä – kaikkein vahvin kulttuurinen tekijä silloin, kun on kysymys luontosidonnaisen elämäntavan perinnesidonnaisesta jatkuvuudesta.

Väylänvarren yhteisöllisyys on perustunut paljolti edellä kuvattuun kokemusperäiseen tietoon ja sen jatkuvuuteen, ihmisten yhteistoimintaan sekä yhteisötunteeseen, joka tarkoittaa selkeää käsitystä ihmisiä yhdistävästä maantieteellisestä alueesta, luonnon- ja kulttuuriympäristöstä. Yhteisötunne tarkoittaa myös sitä, että ihmiset tie-

dostavat ja tunnistavat oman yhteisöllisyytensä sekä siihen liittyvät merkitykset. Yhtenä olennaisena tekijänä tässä on paikallisen elämäntavan aikasidonaisuus, kiinnittyminen osaksi sukupolvien mittaista jatkumoa. Siihen liittyy yhteinen historia, yhdessä eletyt hyvät ja huonot ajat sekä yhteinen selviytyminen vuodesta toiseen. Toisaalta siihen sisältyy myös elämäntavan vuotuinen rytmi ja sen syklisyys, joka on säädellyt siianpyyntiä kautta aikojen.

Työn ja toimeentulon lisäksi tämä yhteisötunne on vaikuttanut muuhunkin elämään – ja vaikuttaa edelleen. Poukamassa tämä yhteisöllisyys korostui kesällä 2013 *Iso Siika* -performanssissa, jossa esitystaitelija **Katariina Angeria** ja tanssija **Reijo Kela** yhdessä paikallisten asukkaiden kanssa kutsuivat siian symbolisesti nousemaan takaisin kutupaikoilleen.

Ympäristötaiteen ja yhteisöllisen kylätapahtuman lisäksi *Iso Siika* voidaan nähdä myös rituaalina, jossa toistettiin tuo huolen kohteena olevan kalan nousu matkaamalla jättiläissiian – 15-metrinen taideteoksen – kanssa viikon verran Väylänvartta ylös. Matka ei ollut helppo, mutta se onnistui, ja siinä toteutui taiteen keinoin juuri se, minkä yhteisön jäsenet ja Poukaman väki olivat asettaneet tavoitteekseen: vaellussiian olemassa-

olon ja jatkuvuuden turvaaminen osana paikallista kulttuuria ja elämäntapaa.

Iso Siika -tapahtuma oli ihme paitsi tekijöilleen, niin myös kaikille sen kokeneille. Sen vahvuus tulee esille atmosfäärissä, joka tulvii yhteistä tahtoa, toivoa, iloa, valoa ja voimaa. Siihen sisältyvät yhteinen kieli, keskinäinen ymmärrys ja myötäeläminen, joita ei tarvitse selittää.

Omalla tavallaan *Iso Siika* symboloi paitsi paikallista perinnettä myös alueen ja sen kulttuurin sisäistä eetosta ja mentaliteettia – näille paikallisyhteisöille ominaista tapaa ajatella, asennoitua ja toimia. Se on Väylänvarren kulttuurin sisin olemus, eräänlainen yhteisönsisäinen logiikka ja paikan henki, jonka avulla nämä ihmiset yhä osaavat hahmottaa itseään, yhteisöään ja luontoa. Se on hiljaista tietoa, joka on läsnä, mutta josta ei välttämättä puhuta.

Iso Siika -performanssi osoitti parhaalla mahdollisella tavalla, kuinka tuo hiljainen tieto kulttuurin olemuksesta hallitaan, kuinka siihen luotetaan ja kuinka se kantaa tulevaisuuteen.

VIESTEJÄ TULEVAISUUTEEN

Poukama on iso asia. Se on suuri näky siitä, mistä pohjoissuomalaisessa kalastuskulttuurissa on

pohjimmiltaan kysymys, sekä siitä, miten tuota kulttuuria on mahdollista elvyttää. Siian kohtalo on osa tätä visiota.

Näihin päiviin saakka siian perinne on siirtynyt yhteisön sisällä sukupolvesta toiseen, eikä siikakannan vähenemisestä huolimatta ole missään vaiheessa kadonnut niin lopullisesti, että olisi syntynyt täydellinen katkos. Yhtäältä tämä perinne ja yhteisö on hyvin hauras ja haavoittuva. Toisaalta Poukama on osoittanut, miten toivo voi vaikuttaa ja miten se saa aikaan tekoja, joilla on voimaannuttava vaikutus tässä hetkessä ja tulevaisuudessa.

Poukama on tehnyt monin tavoin todeksi sen, että perinnettä voi rikastaa tarjoamalla mahdollisuuksia, tietoa, taitoja, kokemuksia ja elämyksiä. Tämä tuli kiehtovalla tavalla esille *Iso Siika* -performanssissa, jossa huomio kiinnittyi värikkäisiin Seireeneihin. Tanssijaryhmän tehtävä ei ollut tapahtumassa vähäinen – he olivat viestinviejiä, ihmisten herättäjiä ja havahduttajia.

Seireenien sanoma liittyy taiteen kokemusperäisiin, emotionaalisiin ja informatiivisiin merkityksiin. Seireenit välittävät meille tiedon niistä arvoperusteista, jotka kannattelevat Väylänvarren yhteisöä menneestä tulevaan. Heidän viestiinsä sisältyvät ne valmiudet ja voimavarat, joiden varassa ihmiset ovat selviytyneet ja joiden avulla heillä on mahdollisuus selvittää myös tulevaisuudessa.

Iso Siika puhuttelee, sillä se kertoo siitä, mikä on vaarassa poistua keskuudestamme. Sen mitasuhteet ja merkitykset ovat suorassa yhteydessä toisiinsa. Olemassaolollaan *Iso Siika* muistuttaa siitä, kuinka tärkeää on ymmärtää luonnon merkitys ihmiselämässä. Jotta toivo eläisi ja jotta se tuottaisi uusia tekoja, tarvitaan Poukamaa kaikkine osahankkeineen ja vaikutuksineen. Tarvitaan yritystä ja yhteistä ponnistusta, joka luo edellytykset tämän arvokkaan kulttuurin jatkuvuudelle.

Lähteet

Auslander, Leora 2005: Beyond Words. *The American Historical Review* 110:4.

Heikkilä, Akseli 2013: Kadotetut suomet. Teoksessa *Iso siika*. Toim. Lauri Oino. Helsinki: Maahenki.

Iso siika (2013). Toim. Lauri Oino. Helsinki: Maahenki.

Iso siika -dokumentti 2014: <https://www.youtube.com/watch?v=7iVxc6Uy9eI> [Katsottu maaliskuussa 2014.]

Karjalainen, Pauli Tapani 2008: Paikka, aika ja elämän kuva. Teoksessa *Ympäristö täynnä tarinoita. Kirjoituksia ympäristön kuvien ja kertomusten kysymyksistä*. Toim. Arto Haapala ja Virpi Kaukio. Kuopio: Unipress.

Luutonen, Marketta 2014: Tekemisen taito – käsityön kulttuuriperintö. Teoksessa *Muuttuva kulttuuriperintö. Det föränderliga kulturarvet*. Ethnos-toimite 16. Toim. Tytti Steel ym. Helsinki: Ethnos ry.

Meriläinen-Hyvärinen, Anneli 2008: *Luonnon kanssa käsikäin. Selviytymisen strategiat neljässä pohjoissuomalaisessa yhteisössä eri aikoina 1680-luvulta 1990-luvulle*. Kansatieteellinen arkisto 52. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Meriläinen-Hyvärinen, Anneli 2008: Enduring Cultural Heritage of Finnish Island Hailuoto from the 1880s until 2008. *Ethnologia Fennica*. Vol. 35. Finnish Studies in Ethnology. Helsinki: Ethnos ry – Association of Finnish Ethnologists.

Meriläinen-Hyvärinen, Anneli 2010: "Sanopa minulle, onko mejän hyvä olla täällä?" Paikkakokemukset kolmen talvivaaralaisen elämässä. *Elore. Folkloristikän ja perinteitutkimuksen aikakausjulkaisu* 1/2010. Vol. 17. http://www.elore.fi/arkisto/1_10/art_merilainen_1_10.pdf

Meriläinen-Hyvärinen, Anneli 2014: Kun kaivos tuli kotiin. Teoksessa *Muuttuva kulttuuriperintö. Det föränderliga kulturarvet*. Ethnos-toimite 16. Toim. Tytti Steel ym. Helsinki: Ethnos ry.

Mäkikalli, Maija 2010: Johdanto. Materiaalisen kulttuurin historia. Teoksessa *Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa*. Toim. Maija Mäkikalli ja Riitta Laitinen. Helsinki: SKS.

Poukama. Poukama luotaa kalastuskulttuuriperinnettä tulevaan. <http://www.poukama.eu/> [Luettu helmi- ja maaliskuussa 2014.]

Tilley, Christopher 2007. Ethnography and Material Culture. In *Handbook of Ethnography*. Ed. Paul Atkinson et al. London: Lyn. Sage Publications.

Vilkuna, Kustaa 1976 (1943): *Isien työ. Veden ja maan viljaa, arkityön kauneutta*. Helsinki: Otava.

KALANNAHAN UUSI TULEMINEN: ONGELMAJÄTTEESTÄ DESIGN-TUOTTEEKSI

Miten kalannahan käsittelyyn opastavat kurssit saivat alkunsa Poukama-hankkeessa? Miten Poukamassa päädyttiin painottamaan juuri tätä kalastuskulttuurin ja -perinteen osa-aluetta? Millaisia visioita tämän ikivanhan tieto-aidon elvyttämisestä avautuu?

Pyysin muotoilija **Tuula Puoskaria** ja opetusneuvos **Hanna Ketosta** keskustelemaan näistä kysymyksistä, sillä molemmat ovat työskennelleet useita vuosia muotoilu- ja käsityöalojen koulutuksen parissa.

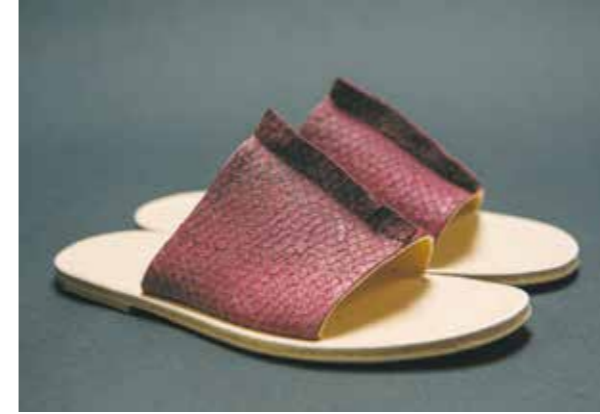
Poukaman muotoilu- ja design-osuutta suunniteltaessa haettiin virikkeitä monelta suunnalta, muun muassa Islannista, jossa tutustuttiin sikäläiseen nahkatehtaaseen sekä paikallisiin käsityö- ja designtuotteisiin. Tässä hankkeen alkuvaiheessa harkittiin muitakin kalaan liittyviä materiaaleja, ei vain kalannahkaa.

Lopulta kuitenkin päädyttiin hakemaan näkyvyyttä etenkin yhdelle kärkituotteelle. Toivomme, että kalannahan Poukama-hankkeessa saama näkyvyys innostaa eri toimijoita lansee-

raamaan muitakin kalastuskulttuuriin liittyviä ideoita ja viemään niitä eteenpäin kohti uusia innovaatioita.

Tuulan mukaan kurssituksien osalta valintaan vaikutti kalannahan käsittelyyn perehdyttävän opetuksen kysyntä. Toisekseen haluttiin kurssien avulla elvyttää ja uudistaa ikivanhaa käsityöperinnettä, johon liittyvä osaaminen oli jo katoamassa Suomesta.

– Meiltä JEDUsta tiedusteltiin tavan takaa kursseja, joilla voisi opetella kalannahan parkitsemissä ja tälle materiaalille soveltuvia työtapoja. Tilauksen kurseille loi myös se tosiasia, että kalannahan käytöllä on Suomessa pitkä perinne, joka kuitenkin on nykyisin vain harvojen käsissä. Tiesimme myös, että maailmalta löytyy kalan-

Poukama-muotoilukilpailun satoa: Eväkkäät-sandaalit suunnittelijoinaan Krista ja Laura Nieminen.

nahkaan liittyvää osaamista – esimerkiksi Islannissa kalannahkatuotteet ovat korkeatasoisia, mistä kertoo se, että Nike käyttää urheilujalkineissaan islantilaisia kalannahkasomisteita.

Kentältä tulevat tiedustelut saivat Poukaman tarttumaan tähän haasteeseen ja sitä kautta Jokilaakson kuntayhtymä (JEDU) otettiin mukaan suunnittelemaan ja toteuttamaan kalannahan parkitsemisen ja ompelemisen pilottikurssit Kalajoelle ja Kuusamoon. Tuula kertoo, että oli rohkaisevaa huomata, miten hyvin kurssit otettiin vastaan.

– Poukaman kalannahkakurseille ilmoitettiin suutareita, käsityöalojen opiskelijoita, yliopisto-opiskelijoita sekä käsityöläisiä. Opettajina meillä oli Suomen kärkinimiä niin nahan parkit-

semisessä, ompelussa kuin design-puolellakin. Osa kurssilaisista suoritti sittemmin käsityöntekijän ammattitutkinnon JEDUssa, ja kurseillamme he saivat hyvän alun, mitä tulee kalannahan perustuntemukseen. Jatkossa he voivat jatkaa erikoistumistaan eri oppilaitoksissa tai omaksumalla kalannahan osaksi liiketoimintaansa.

Kiinnostus kalannahkaa kohtaan näkyi myöhemmin myös Poukama-muotoilukilpailun tuloksissa: erilaisia kalannahkatuotteita tarjottiin kilpailuun eniten.

ALUEELLISIA PAINOPISTEITÄ TARVI- TAAAN – KALANNAHKA YHDEKSI PAI- NOPISTEEKSI OPPILAITOKSIIN

Yksi Poukama-hankkeen keskeisiä tavoitteita on ollut kalannahan tunnettuuden lisääminen materiaalina. Olisi hienoa, jos ammattiopistoissa olisi tulevaisuudessa tarjolla materiaalivaihtoehtona myös kalannahka turkiksen ja kankaan ynnä muiden rinnalla. Hanna rohkaisee oppilaitoksia verkostoitumaan muun muassa omalla alueella toimiviin materiaalintuottajiin ja panostamaan yhteistyöhön heidän kanssaan.

Hanna myös muistuttaa, että käsityö- ja muotoilualan pitää pystyä työllistämään ja elättämään tekijänsä. Siksi alan koulutuksessa olisi kyettävä luomaan toimivaa yhteistyötä muotoilijoiden ja käsityöläisten sekä alueella toimivien yritysten suuntaan. Näin rakennetaan kestävää ja liiketoiminnallisesti kannattavaa kokonaisuutta tulevaisuuden käsityöyrittäjien tarpeisiin.

– Pidän tärkeänä, että ammatillisen koulutuksen ja tutkintojen järjestäjät löytävät alueellisia painopisteitä – tällöin osaaminen keskittyy ja kasvaa ja tarjoaa tuoteideoita myös alueen liiketoimintaan. Materiaalivalinnat eivät saa kuitenkaan olla pakotettuja. Menestymiseen tarvitaan laadukkaan materiaalituotannon lisäksi myös verkostoja ja erilaisia osajien yhdistelmiä. Hyvistä esimerkeistä käyvät puuhuonekaluosaamisen keskittymä Etelä-Pohjanmaalla, saamenkäsityöt

KESKUSTELIJAT:

**Helka Ketonen, kulttuurijohtaja
MAASEUDUN SIVISTYSLIIITTO**

**Hanna Ketonen, opetusneuvos
OPETUSHALLITUS**

**Tuula Puoskari, muotoilija, lehtori (AMK), koulutuslavastaava
JOKILAAKSOJEN KOULUTUSKUNTAYHTYMÄ (JEDU), KALAJOEN AMMATTIOPISTO**

Kalannahan käsittelyyn paneuduttiin Kalajoella Poukama-hankeen ja JEDUn yhdessä järjestämässä työpajoissa.

saamelaisalueella sekä soitinrakennus Ikaalisissa. Myös huopa korkeatasoisena design-tuotteena on vahvistunut Jyväskylän seudulla.

Tuula puolestaan korostaa, että ammatillisen koulutuksen on tuettava ”pärjäämisen snajua” – sitä miten pää ja kädet toimivat yhdessä. Suunnittelun ja liiketaloudellisen osaamisen on oltava tiiviissä vuorovaikutuksessa materiaalinhallinnan ja kädentaitojen kanssa.

– Ammatillinen koulutus antaa opiskelijoille laajat mahdollisuudet kokeilla eri materiaaleja ja kehittää käsityötaitoja. Sen jälkeen voi lähteä erikoistumaan ammattikorkeakouluun tai yliopistoon. Pärjäämisessä tarvitaan myös liiketaloudellista osaamista, jonka perusteita opetellaan jo ammatillisessa koulutuksessa. On tarjottava sellainen johdonmukainen opintopolku, jossa laadukas käsityötaito ja soveltuvat materiaalivalikoimat yh-

distyvät tuotteen suunnitteluun, valmistamiseen ja liiketoiminnalliseen osaamiseen. Aiommekin JEDUssa – Poukama-hankeesta saatujen kokemusten rohkaisemana – pitää kalannahan parkitseminen ja ompelun jatkossakin mukana kurssitarjottimellamme. Viemme mielellämme näitä kursseja myös muualle ja kehitämme alaa yhdessä materiaalintuottajien ja suunnittelijoiden kanssa.

TARINOITA JA MIELIKUVIA KALANNAHKATUOTTEIDEN TAUSTALLA

Poukaman järjestämässä design- ja brändäysseminaareissa on havaittu kalannahka kiinnostavaksi materiaaliksi erilaisille luksus- ja design-tuotteille. Myös kestävydeltään kalannahka on luja materiaali, joka sopii jopa huonekalujen ja kenkien valmistukseen.

Mitä pitäisi siis tehdä, jotta suomalaiset kuluttajat saataisiin kiinnostumaan kalannahasta ja suunnittelijat ideoimaan lisää kalannahkatuotteita?

Hannan mukaan yksi merkittävä kynnys kalannahan käytölle ovat negatiiviset mielikuvat. Siksi näitä mielikuvia tulisi pyrkiä muuttamaan tiedottamalla kalannahan ominaisuuksista ja materiaalin avaamista mahdollisuuksista.

– Usein kuvitellaan virheellisesti, että kalannahalla on ominaishaju ja että se on kestävydeltään heikkoa. Kalannahkaa tavataan myös verrata turkikseen tai matelijoiden nahkaan, jolloin eettiset kysymykset nousevat esteeksi. Tarvitaan siis tutkimusta kalannahan imagon nostamiseksi. Pitää selvittää, mihin tuotteisiin kalannahka sopii teknisesti parhaiten. Mutta myös mielikuvat ovat tärkeitä. Kala yhdistetään veteen ja kalastamiseen – voisiko siitä valmistaa vettähylykiviä vaatteita tai niiden osia tai käytännöllisiä tuotteita kalastajille? Porannahka ekologisenä tuotteena on saatu markkinoilla läpi – miksei kalannahka voisi saavuttaa vastaavaa?

Tuula korostaa kalannahan ekologisen imagon rinnalla myös sen edullisuutta materiaalina ja peräänkuuluttaa ennakkoluulotonta kalannahkatuotteiden ideointia.

– Kannattaa tuoda esille, että kalannahka on kalastukseen liittyvää jätettä, joka yleensä heitetään surutta pois. Jos nahkatehtaat Suomessakin ryhtyisivät parkitsemaan myös kalannahkaa ja sitä kautta saataisiin kasvatettua tuotannon volyyymiä, materiaalin hinta laskisi ja sen saatavuus olisi taattua kotimarkkinoilla, miksei myös kansainvälisessä kaupassa. Kuten tässä keskustelussa on jo tuotu esiin, kalannahka kestää yllättävän hyvin kulutusta, ja mielestäni sitä kannattaisikin käyttää rohkeasti myös huonekalujen ja sisustuksen osana. Suomalainen puujakkara verhoiltuna kalannahalla voisi olla hieno design-tuote!

SUOMALAISESTA KALASTUSKULTTUURISTA SYNTYY EKOLOGISIA MUOTOILUTUOTTEITA

Poukaman järjestämässä muotoilukilpailussa voittajien joukossa oli sekä mustaksi värjätty kalannahkasatula että kirkkaan aniliinitansikkaat – materiaali näyttää muuntautuvan moniksi! Mutta näitä tuotteita tukemaan tarvitaan myös hyviä tarinoita, jotka kertovat materiaalin ja suunnittelun lähtökohdista ja luovat kuluttajille myönteisiä mielikuvia.

Hanna katsoo, että kalannahka on kiitollinen materiaali brändättäväksi Suomessa.

– Kalannahkatuotteet kuuluvat olennaisesti pohjoiseen kulttuuriperintöömme. Etenkin saamelaiset ovat käyttäneet perinnekäsityöissään monipuolisesti luonnonmateriaaleja – muiden muassa kalannahkaa. Kalannahalla on paljon mahdollisuuksia Suomessa: luonto ja puhtaat vedet, monipuolinen kalastuskulttuuri, makean ja suolaisen veden kalalajikkeet, luonnonparkitsemisen ekologisuus

Jotta visiot kalannahan tulevaisuudesta toteutuisivat, tarvitaan kuitenkin konkreettisia toimia. On esimerkiksi tärkeää kehittää raaka-aineen jalostamista. Jos tarjonta rajautuu käsin parkittuun materiaaliin, tuotteiden valmistusmahdollisuudet saattavat jäädä kokeilun tasolle tai tuloksena on liian kalliita uniikkituotteita. Siksi tarvitaan puoliteollisesti parkittua tasalaatua kalannahkaa.

Tarvitaan myös ekologisten näkökohtien huomioimista, hyvää tuotekehitystä, yhteistyötä suunnittelijoiden ja käsityöläisten kesken sekä taitavaa tiedottamista, brändäystä ja markkinointia.

– Tuhansien järvien ja kiinnostavan saaristomeren kylkeen istuvat hienosti kalannahasta jalostetut suomalaiset käyttöt tuotteet! Hanna lopettaa.

KÄSITYÖSTÄ BRÄNDIKSI

Brändiä ei voi määritellä yksiselitteisesti. Käsitteellä on useita tulkintoja, ja ne ovat riippuvaisia siitä, missä yhteydessä termiä kulloinkin käytetään ja minkä tieteenalan edustaja kulloinenkin määrittelijä on. Edelleen brändiin kohdistuu monenlaisia intressejä, jotka värittävät määritelmiä. Brändiin saatetaan suhtautua hyvin kriittisesti osana markkinaretoriikkaa ja kulutusideologiaa; toinen ääripää voisi olla brändäämisen ulottaminen tuotteista omaan minään niin, että minuuskin ymmärretään brändien kautta.

Taloustieteilijä saattaisi määritellä brändin kaupalliseksi kokonaisuudeksi, jolle on mitattavissa taloudellinen arvo ja joka näin on osa yrityksen arvomuodostusta. Sosiologi tai antropologi puolestaan olisivat todennäköisesti taipuvaisia näkemään brändin kulttuuriseksi artefaktiksi, myytiksi tai symboliksi, joka kuvastaa ihmisen asemaa. Semiotikko sen sijaan voisi määritellä

brändin merkkeinä, merkityksinä, metaforina ja ikoneina. Psykologi kenties mieltäisi brändien olevan osa henkilökohtaista ja kollektiivista kuvastoa, jonka olemme sisäistäneet. Teollinen muotoilija tai graafinen suunnittelija taas määrittelee brändin osaksi visuaalista kieltä ja designia. Kuluttajalle brändi merkitsee usein yksinkertaisesti sellaista tuotetta, joka on kalliimpi tai arvostetumpi kuin jokin vastaava toinen tuote.

Etymologisesti brändi juontuu vanhasta norjan kielen sanasta *brandr* ('polttaa'), josta se siirtyi tarkoittamaan lähinnä karjan polttomerkitsemistä. Englanninkieleen ilmaus *brand* tuotteen nimen synonyyminä kotiutui jo 1800-luvun lopulla. Kuitenkin vasta 1980-luvulla termi alkoi vakiintua kiinteäksi osaksi markkinointiviestinnän retoriikkaa; Suomessa tämä tapahtui oikeastaan vasta 1990-luvun lopulla. Kuvaavaa on, että **David Arnoldin** teoksen otsikko *The Handbook of*

Brand Management (1992) suomennettiin vuonna 1996 hieman oudon kuuloiseksi *Merkkitavaramarkkinoinnin johtamiseksi*.

2000-luvun alusta tuli brändi-sanana läpimurtovuosikymmen, jonka mittaamattomasti julkaistiin valtavasti artikkeleita ja kirjoja, joissa kerrottiin, kuinka brändiä tulisi rakentaa ja kuinka sitä voitaisiin hallita. Brändistä tuli keskeinen osa yritysten strategiaa ja arvonnäytystä sekä yrityspuhetta. Tänä päivänä pienetkin yritykset eivät voi välttyä brändinsä pohtimiselta, vaan se on tullut osaksi niidenkin itseymmärrystä ja yritysidentiteettiä.

BRÄNDI ON YSTÄVYYTTÄ

Suuri yleisö mieltää brändin helposti synonyymina tuotemerkille, jolloin brändi ymmärretään pelkkänä visuaalisena kehyksenä tuotteelle tai palvelulle. Brändin tekee tähti auton keulalla tai kuvio painettuna käsilaukun nahkaan.

Onko brändi sitten vain hyvin suunniteltua ja rakennettua ulkokuorta – mutta silkkoa sisältä? Ei, vaan brändi on *tunne*; parhaimmillaan se merkitsee syvää ystävyyttä tuotetta kohtaan – tai jopa rakkaussuhdetta sen kanssa. Näin brändi voidaan määritellä tunnesiteeksi tuotetta tai palvelua kohtaan. Aivan kuten hyvän ystävän, brändinkin täytyy olla uskollinen ja luotettava.

Tästä brändiystävyyden näkökulmasta voidaan miettiä, mitkä ovat niitä asioita, joilla luodaan hyvä ystävyysuhde tai saadaan jopa ihminen rakastumaan – ja kuinka toisaalta tämä ystävyys- tai rakkaussuhde voidaan pettää. Toisin sanoen: mikä saa meidät ystäväystymään tai rakastumaan? Rakastettavalla tuotteella tulee olla vastaanottajan silmää hivelevä ulkomuoto, mutta myös sielu eli sisältö, joka viestii aitoudesta ja rehellisyydestä.

Brändiin liittyviä lähikäsitteitä ja samaa käsitteperhettä sen kanssa ovat *mielikuva*, *tuotemerkki*, *logo*, *imago* ja *maine*. Brändin luonnehtiminen mielikuvaksi on osuva, koska se viittaa psyykkiseen

prosessiin, joka tapahtuu kuluttajan päässä – samasta syystä tuota prosessia ei voi loppuun asti hallita, vaan siihen sisältyy arvaamatomia elementtejä.

Puhuminen brändistä mielikuvana viittaa siihen, miten rakennamme kuvan brändistä saamiemme vaikutelmien, ”palasten”, perusteella. Jokainen brändipalapelien osa vaikuttaa mielikuvan syntyyn, olivatpa nuo palat sitten suunnitelmallisia viestejä tai tahattomia ja tiedostamattomia eleitä. Tämän kuluttajan päässä tapahtuvan prosessin stimuloiminen tarjoamalla attractiivisia brändiviestejä on kaiken markkinoinnin ja brändin rakentamisen haaste.

Itse asiassa pitäisi puhua erikseen brändin rakentamisesta ja rakentumisesta, koska niiden välinen ero havainnollistaa kaiken brändäämisen perusjännitettä, johon edellä jo viitattiin: prosessia ei voi loppuun asti hallita. Voidaankin pohtia, missä määrin brändejä yhtäältä tietoisesti *rakennetaan* (jolloin oletetaan, että joku toimija pyrkii rakentamaan määrätietoisesti ja hallitusti brändiä) ja missä määrin brändi toisaalta *rakentuu* eli elää ikään kuin omaa elämäänsä (jolloin myönnetään sekä kulttuuristen kontekstien että kuluttajan subjektiivisten merkityksenantojen vaikutus).

On tärkeää tiedostaa, ettei brändiä voi rakentaa varman päälle; itse asiassa liian pitkälle viety laskelmointi saattaa johtaa latteaan lopputulokseen. Toisaalta luova brändi sallii vapauksia myös tekijöilleen – mukana on oltava uskallusta kokeilla, ottaa riskejä ja epäonnistua. Brändin täytyy olla notkea mukautumaan nykyajan uusille trendeille ja ilmiöille.

Näin brändin rakentaminen on tasapainoilua luovan hulluuden ja kustannustehokkaan liiketoiminnan välillä.

IDEA, SUUNNITELMA JA TOTEUTUS

Onnistuneen ja kestävä brändin edellytys on toimiva tuote. Siihen tarvitaan hyvä idea tuotteesta ja sen onnistunut suunnittelu ja toteutus.

Kun tämä perusta on kunnossa, pitää tuotteesta vielä kertoa kuluttajille.

Yritystä tai tuotetta ideoidessa täytyy ymmärtää, mihin kuluttajaa askarruttavaan ongelmaan yritys, palvelu tai tuote antaa vastuksen ja miten se sen tekee. Tämä oivallus tuotteen ideasta on se peruslähtökohta, joka luo tuotteen filosofisen ja ideologisen pohjan – esimerkiksi Nike korostaa liikkumisen vapautta.

Tämä ydinajatuksen tulisi säilyä, vaikka brändi kehittyessään laajenisi ja irtautuisi alkuperäisestä tekemisestään. Esimerkiksi Niken brändi lähti liikkeelle urheilujalkineista, mutta laajentui sittemmin uusiin yhteyksiin koskemaan vapaa-aikaa ja muotia yleensä. Niken menestys riippuu siitä, miten se onnistuu säilyttämään elävän suhteen alkuperäiseen ideaansa, joka kannattelee kaikkia sen tuotteita.

Kun tuotteen idea on kirkastunut, siirrytään toteutuksen toiseen vaiheeseen – on aika aloittaa suunnittelu.

Hyvä suunnittelu on kriittinen menestystekijä uudelle tuotteelle. Onnistunut design on toiminnallisuutta ja käytettävyyttä sekä estetiikkaa. Nykypäivän kuluttajat ovat vaativia ja valikoivia – siksi heidän huomionsa voi saavuttaa vain hyvällä suunnittelulla, jonka ansiosta tuote erottuu kilpailijoistaan. Kuluttajat elävät jatkuvasti eri-

laisten ärsykkeiden ryöpytyksessä, ja tästä sensorisesta ylitarjonnasta tuotteen täytyy erottua edukseen.

Paraskaan suunnitelma ei ole mitään ilman hyvää toteutusta. Toteutuksen täytyy olla ostajan odotusten mukainen – tai mieluummin ylittää ne. Vain näin tuotteella on mahdollisuus muodostua brändiksi, jolla on elinmahdollisuus. Hyvä toteutus syntyy ammattitaidosta ja oikein valituista materiaaleista. Käsityötuotteen eräs tärkeimmistä ominaisuuksista tulee olla laatu.

TUNTEET, JÄRKI JA ARVOT

Kun edellä mainitut osat ovat kunnossa, voidaan ryhtyä pohtimaan, kuinka tuotteesta viestitään ja miten siitä muodostuu halutunlainen brändi. Tämän prosessin ymmärtämistä helpottaa sen jäsentely osiin – brändin peruspilareihin, joita ovat tunne, järki ja arvot. Niiden avulla kiteytetään brändi eli luodaan sen visuaalinen ja verbaalinen identiteetti.

Tunne: Päätöksistämme 95 prosenttia on alitajuisia, ja ratkaisujamme ohjaavat vietit, vaitot ja tunteet. Tämän vuoksi brändillä tulee olla myös vahva tunteisiin vetoava ulottuvuus. Tämän tunne-pilarin tulee sisältää sellaisia elementtejä, jotka tyydyttävät syvimpiä tuntojamme. Asioita,

joita emme ehkä halua edes sanoa ääneen. Niitä voivat olla arvonnousu muiden silmissä, oman viehätysvoiman lisääntyminen tai vain yksinkertaisesti mielihyvän tuottaminen.

Rationaalinen tekijä eli järki-pilari viittaa siihen, että lopullista päätäntävaltaa ihmisessä käyttää tiedostava minä eli ego. Siksi brändin tulee puhutella myös rationaalista, harkitsevaa minää. Näiden järkisyiden avulla ihminen perustele itselleen ja muille tarpeensa hankkia tuotteen. Rationaalisia perusteluja ovat esimerkiksi tekniset ominaisuudet, hinta, laatu tai vaikkapa ekologisuus.

Arvotekijä viittaa niihin eettisiin periaatteisiin, jotka ohjaavat yrityksen toimintaa ja parhaimmillaan vahvistavat molempia edellisiä tekijöitä. Arvo-pilarin elementit löytyvät yrityksen sisäisestä toimintakulttuurista sekä niistä tavoista, joilla yritys kohtaa ympäristönsä. Arvokysymyksiin tarjotaan helposti valmiita ratkaisuja, mutta parhaaseen lopputulokseen päästään, kun ne löydetään itse. Näin eettisyys on puntaroitu yrityksen omista lähtökohdista ja siihen sitoutuminen on luontaisempaa.

Emotionaalinen, rationaalinen ja arvopilarit auttavat kiteyttämään ja kirkastamaan brändin. Kiteytyksen kristallisoitumina toimivat yrityksen nimi, logo, liikemerkki ja slogan. Brändin osatekijöitä ovat myös väri- ja kuvamaailma, sisustus ja yleensäkin kaikki, mitä kuluttaja näkee, kokee ja aistii brändistä. Kun brändi kirkastuu, viesti tulee selkeämmäksi ja hallittavammaksi, ja oletettavasti tämä johdonmukaisuus vahvistaa myös vastaanottajan eli asiakkaan mielikuvaa tuotteesta.

Vaikka brändin rakentaminen voi helposti tuntua monimutkaiselta ja aikaa vievältä, kannattaa siihen paneutua. Asiantuntijoiden avulla ongelmiin löytyvät ratkaisut, ja pohjimmiltaan brändin rakentaminen on maalasjärkeen perustuvaa ystävyysuhteen luomista.

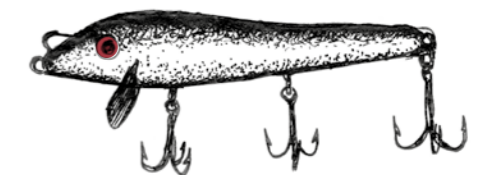
Eräs parhaista tavoista luoda tällaista ystävyysuhtetta on kertoa tarina. Mieleen painuvan

tarinan muistaa pitkään, ja se sitoo kuulijansa tuotteeseen. Esimerkkinä seuraava syntytarina eräästä suomalaisesta käsityöbrändistä, joka valloitti koko kalastavan maailman:

Köyhään eteläsuomalaiseen Saarisen perheeseen syntyi vuonna 1905 poika, joka ristittiin Lauriksi. Vuonna 1912 nuorukainen kuitenkin kirjattiin kirkonkirjoihin virheellisesti sukunimellä Rapala. Näin alkoi legendaarisen vaappumestarin tarina. Vuonna 1933 nuori mies Lauri sai tarpeekseen maanviljelystöistä ja ryhtyi paremman toimeentulon toivossa kalastajaksi. Päijänteestä narraamiaan kaloja hän kauppasi Lahden torilla. Toki saalis ja siitä valmistetut kalaherkut olivat tervetulleita myös nelihenkiseksi kasvaneen Rapalan perheen ruokapöytään.

Ensimmäisen vieheensä Lauri vuoli puukolla vuonna 1936. Idean korkkiseen vaappuun hän sai amerikkalaisesta vieheestä. Lauri uitti veistämäänsä vaappua veneensä perässä soutuessaan verkkoja kokemaan. Kirkasvetisellä Päijänteellä Lauri huomasi petokalojen kiinnostuksen vioittuneen täykykalan lailla uivaan vaappuun, joka osoittautui usein pitkää siimaa ja verkkoakin ottavammaksi. Sana Rapalan ensimmäisestä vaapusta levisi nopeasti, ja pian Lauri saikin veistellä ottipelejä niin ystävilleen kuin muillekin kalamiehille. Myyntiartikkeleita 'Rapaloista' tuli vuonna 1938, jolloin niitä saatiin Kalkkisten Osuuskaupan hyllylle.

www.rapala.fi

Mutta siis nämä apajapaikat. Ne piti hyvin tarkkaan merkitä tuota kirjaan ja päähän siis ne maamerkit, mille paikalle se apaja pannaan. Ei sinne voinu nuottaa tippauttaa mihin vaan merreen. Se piti olla sellainen pohja, että se nuotta kuluki siellä pohjassa. Niin tämä oli hyvin semmonen tarkka homma. Joitakin apajia oli askeleen tarkkuuella katottiin.

Ja hevospelillä ko kulettiin tuolla kymmenen kilometrin päässä, niin arvaappa kuinka se oli aamulla kylymää, ko oli kaksikymmentäviis, kolmekymmentä pakkasta niin sinä hevosen reessä, ko koitettiin istua, että päästiin sinne apajapaikalle. Siellähän kyllä tarkeni sitte siellä apajalla, ko oli sitä jään jystämistä ja lumen lapiointia ja nuotan käsittelyä. Niin siinä kyllä tarkeni, mutta nuo välit oli semmoset. Olihan se konsti sitte sitä ruvettiin kävelmään ja käveltiin sitte siinä hevosen suojalla, ko tuuli tuolta päin, niin me koitettiin sitte siinä hevosen suojalla kävellä sitte, ettei se ankara tuuli käyny meihin päin.

Hailuotolainenhan se sannoo jos virta käypi, ne sannoo että onpa kova rauma. Meressä kääpi se virta joko tuonne päin tai tuonne päin, ei se näin päin käy ristiin. Mutta sanotaan tässä rannikolla niin se käy joko tulolle tai menolle. Täällä sanotaan, että käy kova virta, mutta luotolainen sannoo, että käy kova rauma.

Rainer Halosen haastattelu Kellon Kiviniemessä 6.2.2012

KALANNAHKAA JA MUOTOILUA

KALASTA NAHKAA

MIKSI KALANNAHKAA?

Voiko nahkaa tehdä itse? Onko kalallakin nahka? Eikö se haise pahalle? Ja mitä sellaisella nahalla voi tehdä? Tällaisia kysymyksiä meille esitetään usein, kun olemme esitelleet valmiitamme kalannahkoja tai kertoneet kalanparkituskursseistamme.

Tässä artikkelissa haluamme antaa vastauksia näihin kysymyksiin. Pyrimme kertomaan selkeästi kalannahan valmistamisesta ja käytöstä. Haluamme tuoda esiin jo miltei kadonnutta tietoa perinteisestä, luonnonmukaisesta käsityötaidos-

ta, mutta emme epäröi myöskään kertoa uusista menetelmistä ja välineistä. Näin tavoittemme on sekä elvyttää että uudistaa parkitus- ja käsityöperinteitä ja siten lisätä suomalaisen kalannahan tunnettuutta ja käyttöä.

Löydä kalannahan kauneus ja upeat käyttömahdollisuudet – olitpa sitten käsityön ammattilainen tai innokas harrastaja. Vaikket olisi tehnyt aiemmin mitään nahkatöitä, voit hyvin aloittaa harrastuksen ohjeistamme. Kalannahanparkitus ja kalan-

nahkakäsityöt ovat helppo tapa tutustua nahan parkituksen ja nahkakäsityöiden pääperiaatteisiin.

Kehotamme lähestymään kalannahkaa rohkeasti ja ennakkoluulottomasti, kaikin aistein, itse tutkien ja kokeillen.

MIKSI NAHKA PARKITTAAN?

Nahka poikkeaa rakenteeltaan ja kemiallisilta ominaisuuksiltaan muista materiaaleista. Sen kaikkia hyviä ominaisuuksia, kuten muokattavuutta ja kestävyyttä, on vaikea jäljentää. Siksi aito nahka on säilyttänyt merkityksensä.

Nyljettyä eläimen ihoa kutsutaan raakanahaksi ja kokonaista eläimen ihoa raakavuodaksi. Tuoreet ja kosteat raakavuodot pilaantuvat nopeasti ja vastaavasti kuivuessaan kovettuvat. Nahka täytyy siis parkita, jotta se säilyisi ja muuntuisi pehmeäksi sekä kestäväksi.

Kaikkia nahkoja voidaan parkita, ja menetelmiä on moneksi. Ihminen oppi jo varhain käsittelemään turkiksia ja nahkoja. Parkitukseen opittiin käyttämään luonnon antimia, jotka sisälsivät parkitsevia ainesosia. Vanhimpia nahan parkitus- ja kyllästystekniikoita ovat rasva-, savu-, kasvi- ja alunaparkitus.

Kasviparkitukseksi kutsutaan menetelmää, jossa käytetään parkkiaineita sisältäviä kasvin osia. Suurimmat parkkiainepitoisuudet ovat tavallisesti kasvin kuoriosissa. Kotimaisista kasveista tärkeimmät ovat olleet tammi, kuusi ja paju. Ulkomaisista kasveista korkeita pitoisuuksia on muun muassa Quebracho- ja Mimosa-puulla. Teollisesti kasviparkitut nahat ovat nykyisinkin juuri näiden kasvien uutteilla käsiteltyjä nahkoja.

Nykyään vallitseva kromiparkitus syrjäytti 1900-luvun aikana melkein tyystin perinteiset menetelmät. Kromin käyttö nopeutti parkitusprosessia radikaalisti, ja sillä saatiin aikaan kestävä ja tasalaatuista nahkaa. Kun aiempi kasviparkitusprosessi kesti puolesta vuodesta vuoteen, kromiparkituksella selvittiin parissa kuukaudesta. Pelkästään kasviparkittua eli parkkinahkaa valmistetaan nykyään pieniä määriä erikoistuotteisiin, kuten hengittäviin kengänpohjiin tai käsityökäyttöön.

PARKITUS JA KANSANPERINNE

Vanhan kansan mukaan uudenkuun aikaan kerätyt ainekset parkitsevat parhaiten.

Suomalais-ugrilaisessa kanta kielessä sana *pieksää* tarkoittaa nahan muokkaamista puukepein tai luu- ja kivinuijin. Kasviparkitusmenetelmien yleistymisen myötä *pieksäminen* vaihtui *parkitsemiseksi* (juontuu ruotsinkielien sanasta *bark*, 'kuori').

Varhaisimpia parkitusmenetelmiä on vuoden pureskeleminen suussa yhdessä kuorien kanssa.

Myös kanervan varsi ja ketohanhikin juuri ovat käyneet nahkojen parkitusaineiksi.

Katajaa lisättiin parkkiliemeen pehmentämään nahkaa. Rätvänän juurta laitettiin tuomaan nahkaan punaista väriä

Nahkurit eli entisajan raakavuodan käsitteijät ja parkitsijat käyttivät parkkiliemeensä kuusen-, tammen- ja pajunkuorta sekä sianpuolukan varsia.

1900-luvun alkupuoliskolla nahkurin pajojen ja nahkatehtaiden mestarit maistoivat parkkilientä säännöllisesti havaitakseen oikean parkkipitoisuuden.

Veronahka eli oravannahka oli vielä keskiajalla vero- ja maksuyksikkö. Eri eläinten nahat olivat eriarvoisia. Arvokkaimpia turkiseläimiä olivat ilves, mustakettu ja näätä.

EKOLOGINEN LÄHINAHKA

Ympäristössämme tapahtuneet muutokset ja ihmisten ympäristötietoisuuden lisääntyminen ovat nostaneet trendiksi eettisen kuluttamisen ja tuotteiden luonnonmukaisuuden.

Kun arvioidaan nahan eettisyyttä ja ympäristöystävällisyyttä, on huomioitava ensiksikin, minkä eläimen nahka on kyseessä ja millaisen elämän tuo eläin on elänyt. Toisena kriteerinä on nahanparkitsemisessä käytetty menetelmä sekä prosessista ylijäävien aineiden ja jätteiden koostumus ja jatkokäsittely.

Nahka on luonnontuote, mutta nykyaikainen teollinen nahanvalmistus vie sen kauas tästä alkuperästä. Suuriin valmistusmääriin tähtäävä nahkateollisuus on siirtynyt paljolti kehitysmaihin, joissa valmistusprosessia ei aina valvota kovin tarkasti. Kun halutaan saada valmista nopeasti ja halvalla, käytetään prosessin apuna erilaisia kemikaaleja, joista osa on hyvinkin myrkyllisiä. Nämä kemikaalit (esim. parkitusvesien kromijäämät) saattavat vaarantaa tehtaiden työntekijöiden terveyden ja kulkeutua vesistöihin.

Kun tavallinen kuluttaja ostaa vaikkapa nahkatakia tai istahtaa auton nahkapenkille, hänen on usein mahdotonta jäljittää materiaalin alkuperä ja valmistusolosuhteet. Ihannetilanteessa saisimme materiaaleista riittävästi tietoa ja markkinoilla olisi tarjolla enemmän ja ekologi-

sempia vaihtoehtoja, jolloin kuluttaja pystyisi valinnoillaan vaikuttamaan tuotantotapoihin.

Nahkaa voidaan tehdä edelleen myös perinteisin menetelmin, käyttäen luonnollisia aineita. Se vaatii kuitenkin yleensä enemmän aikaa ja on työläämpää, jolloin nahasta tulee myös kalliimpaa.

On muistettava, ettei kasviparkittu nahkaan ole automaattisesti aina ekologisin valinta. On punnittava tuotteen koko elinkaarta: sen laatua, käyttävyttä ja käyttöikä. Tämä on kuitenkin vaikeaa, sillä kasviparkituksen ympäristövaikutuksia verrattuna kromiparkitukseen ei ole tutkittu tarpeeksi.

Kasviparkituksen haasteita teollisuudessa ovat muun muassa sen vaatima suurempi veden kulutus sekä sademetsien hävittäminen parkkikasvien viljelyn tieltä. Toisaalta yksi syy kasviparkitun, kromittoman nahan käyttöön ovat lisääntyneet allergiat.

Oikeaa nahkaa pystyy valmistamaan myös kotikonstein. Tarvittavia aineita ja materiaaleja löytyy parhaassa tapauksessa lähimaastosta ja -vesistöistä. Näin vältetään myös kuljetuspäästöiltä ja -kustannuksilta, ja lopputuloksena on ekologinen lähinahka! Nahka säilyy tällä tavoin käsiteltynä ekologisenä materiaalina, eikä parkitsemisen aikana synny käsittelyä vaativia jätteitä tai jätevesiä. Toisen jätteenä pitämästä materiaalista voi syntyä luksustuote.

KALANNAHAN PARKITSEMISEN JA KALANNAHKAESINEIDEN VALMISTUKSEN TAITO

Kalannahan parkitseminen perinteisin, luonnonmukaisin menetelmin liittyy meidän myös siihen tuhansien sukupolvien ketjuun, jonka muodostavat nahan ääressä puurtaneet naiset ja miehet. Käsiemme kautta, kokeilemalla sekä perinteisiä että uusia keinoja, ymmärrämme paremmin luonnonmateriaalin merkityksen ja arvon.

Luonnollisesti kalannahan käytöllä on pitkät perinteet seuduilla, joilla kalastus on ollut tärkeä elinkeino. Rannikkojen asukkailla on ollut mahdollisuus pyytää suuria merikalajoja, joista saa mitavia nahkoja. Erityisen paljon kalannahkaa on käytetty pohjoisilla alueilla Aasiassa, Skandinaviassa, Alaskassa ja Kanadassa.

Kalannahkoja on osattu työstää eri käyttötarkoituksiin. Osa on valmistettu pehmeäksi kuin puuvilla; toiset on jätetty paperimaisen ohuiksi ja läpikuultaviksi. Nahkojen käsittelyssä on hyödynnetty niitä aineita, joita kulloisestakin asuin ympäristöstä on ollut parhaiten saatavissa. Nahoista on tehty vaatteita, käsineitä, kenkiä, sadevaatteita, laukkuja, pusseja ja vesisäiliöitä.

Nahan käyttäminen on perinteisesti ollut myös kunnianosoitus pyydettyä eläintä kohtaan – sen kaikki osat on haluttu käyttää kiitollisena hyväksi. Niukoissa oloissa kaikki saatavissa oleva materiaali on ollut kallisarvoista ja kalannahallakin on ollut vaihtoarvo. Muun muassa Islannissa ja Ruotsissa kalannahoista on ommeltu haluttuja kenkiä, jotka kestivät hyvin kosteutta. Siitä on tehty myös rummunkalvoja. Kalannahoista saatiin vaihdossa esimerkiksi voita, villaa tai lihaa.

Suomessa kalannahkaa on käytetty laajamittaisemmin viimeksi sota-aikana. Tuolloin kaikesta materiaalista oli pulaa ja suuremmat nahat käytettiin sotaväen tarpeisiin. Kalannahasta tehtiin esimerkiksi kenkiä kotirintaman naisille ja

lapsille. Muutkin pohjoismaat ovat kokeneet saman: esimerkiksi Norjassa kalannahkojen hävittäminen on ollut aikoinaan jopa kiellettyä.

Viime vuosina kalanahan käyttö on jälleen lisääntynyt maailmalla, ei kuitenkaan pakon sanelemana vaan materiaalin arvostuksen myötä. Kalannahan erityiset ominaisuudet, kuten kaunis luonnollinen kuviointi ja eri kalalajien tuoma monipuolisuus, ovat houkutelleet hyödyntämään kalannahkaa myös muotimaailmassa.

Suomestakin löytyy muutamia kalannahan parkitsemisen elvyttäjiä, ja kaksi kotimaista yritystä – Mikkelin Kalaparkki ja helsinkiläinen Galateia – on keskittynyt yksinomaan kalannahkoihin ja niistä valmistettaviin tuotteisiin.

KALASTA NAHAKSI

KALANNAHAN RAKENNE

Kalannahka eroaa rakenteeltaan nisäkkäiden nahasta. Kalannahasta ei voi erottaa kolmea eri kerrosta kuten nisäkkäiltä, vaan se on verkkomaisista ja muodostuu pitkistä kuitumaisista säkeistä. Rakenteensa vuoksi kalannahka ei jousta samalla tavalla kuin nisäkkäillä. Myös värin muodostuminen on erilainen: toisin kuin nisäkkäiden nahoissa alkuperäiset värit ja kuvioinnit osin säilyvät, koska kalalla pigmentit ovat varastoituneena verinahkaan. Valmiiseen nahkaan jäävät näkyviin myös suomuaukot, joihin suomut ovat aiemmin kiinnittyneet.

Oikein parkittuna ja käsiteltynä kalannahka on kestävä ja elävöpintaista.

KALALAJIT

Melkein minkä tahansa kalan nahka soveltuu parkittavaksi. Kalannahat eroavat toisistaan värin lisäksi paksuudeltaan ja suomujen koon suhteen. Suomalaisista kaloista parkittavaksi sopivat hyvin esimerkiksi made, lohi, kirjolohi, taimen, siika ja kuha. Helpointa on aloittaa pienisuomuisesta mateesta tai helposti saatavilla olevasta lohesta.

Jos haluat toimia ekologisesti, suosi suomalaisia, ei-uhanalaisia järvi- tai merikaloja.

Kuvassa hauen-, mateen-, kuhan- ja lohennahkaa parkittuna.

Made

Made eli matikka on makeanveden ainoa turskalaji. Sitä tavataan melkein kaikissa Suomen järvissä ja myös merialueilla. Sen kutuaika ajoittuu tammi-maaliskuulle, jolloin sen pyytäminen on ajankohtaista. Tällöin madetta pyydetään rysillä, katiskoilla, verkoilla ja pilkkien. Muodoltaan made on pitkulainen ja väritykseltään kirjava. Sen kellertävällä pohjalla on mustanruskeita laikkuja ja mahapuoli on vaalea. Mateen suomut ja suomuaukot ovat pieniä, joten nahasta saadaan helposti kauniin pilkullista ja pinnaltaan tasaista. Mateen nahka irrotetaan useimmiten nytkemällä.

Meri-, järvi- ja kirjolohi

Suomessa syödään paljon meri-, järvi- ja kirjolohia, ja siksi niiden nahkoja on hyvin saatavilla. Lohien kyljet ovat hopeanhoitoiset. Tumman selän ja vaalean vatsan välillä on merkittävä väriero. Kirjolohella on kyljessä lisäksi roosaan vivahtava juova, joka voi heijastella myös muita värejä – sen nahka on siksi hyvin näyttävä. Lohikalojen suomuaukko on suhteellisen pinnassa, ja suomut irtoavatkin helposti käsin vetämällä viimeistään parkkiliemessä. Lohella on sopivaa aloittaa parkituskokeilut, koska sen nahka on helppo fileoida irti lihasta. Lisäksi lohennahan paksuus ja suuri koko helpottavat sen käsittelyä.

Kuha

Kuha on merkittävä saalislaji sekä ammatti- että vapaa-ajankalastuksessa. Suomessa kuhaa tavataan eniten maan etelä- ja keskiosissa. Kuhnahan nahka on selkäpuolelta vihertävänruskea tai harmahtava ja vatsapuolelta vaalean hopeanhoitava. Nahassa on hyvin erottuva kylkiviiva. Suomut ovat tiukasti kiinni ja irtoavat usein vasta parkituksen loppuvaiheessa tai pehmytyksessä. Tällöinkin ne vaativat usein mekaanista työstöä irrotukseen. Lopputuloksena on kuitenkin kaunis ja monikäyttöinen nahka.

Hauki

Hauki on sisävesiemme yleisimpiä kaloja. Sen hyviä puolia ovat helppo saatavuus ja suuri koko. Hauki on väritykseltään tasaisen kirjava, ja sen nahassa erottuu vihertävällä pohjalla keltaisia täpliä. Suomuaukko on syvä ja iso, eikä kestä ehjänä suomun irrotessa, joten tuloksena on röpelöinen ja ohuehko nahka.

Siika, ankerias ja muut kalalajit

Nahanparkitsemiseen soveltuvat hyvin myös lohien sukulaiset taimen, siika ja nieriä sekä käärmemäinen ankerias. Taimenen, siian ja nieriän nahat ovat ominaisuuksiltaan samankaltaisia kuin lohilla. Ankeriaalla on hyvin pienet suomut samaan tapaan kuin mateella ja nahka on paksua ja tasaista. Hyvin ohuita ja läpikuultavia nahkoja saa käyttämällä särkien, säyneiden tai lahnojen nahkoja.

Jutun kirjoittajat pajusavotassa.

Erilaiset kasviparkkiaineet sopivat kalannahan parkitukseen – vasemmalta oikealle: kuusen-, pajun- ja tammenkuorta ja niistä keitetyt parkkiliemet.

KALANNAHAN LUONNONMUKAINEN PARKITUS KOTIMAISELLA KASVIPARKKIAINEELLA

Kalannahkoja saa tietenkin itse kalastamalla, mutta niitä voi kysyä myös kalakaupoista tai suoraan kalastajilta. Kalasta nyljetty tai irti fileoitu raakanahka pilaantuu helposti; jollei parkitusta aloiteta muutaman tunnin kuluessa, nahka täytyy säilöä. Nahan säilytysmenetelmiä ovat pakastus, suolaus ja kuivatus.

Pakastaminen on ylivoimaisesti helpoin ja toimivin kalannahkojen säilöntävaihtoehto, vaikka toki myös suolaus on mahdollista. Sen sijaan kuivatus sopii huonosti kalannahan säilömiseen, koska kuivatettua nahkaa on vaikea saada enää parkkiaineita vastaanottavaan tilaan.

Tuore nahka kannattaa laittaa pakastimeen muovipussissa tai rasiassa, johon on lisätty hie-man vettä – näin estetään jäätyneen nahan kuivuminen ja murtumiset. Pakastimessa nahat säilyvät hyvin ja voivat odottaa parkitsemista kauankin, tarvittaessa jopa kolme vuotta. Nahas-

sa oleva rasva alkaa kuitenkin härskiintyä myös pakastimessa; prosessi vain etenee hitaammin.

Samaan pussiin voi laittaa useampiakin nahkoja, mutta ne täytyy aikanaan myös sulattaa ja parkita samalla kertaa. Siksi on parempi pakastaa vain muutama nahka samassa pussissa. Pussin päälle kannattaa merkitä, mitä se sisältää. Pakastetut nahat sulatetaan kylmässä vedessä.

Suolaukseen sopii hyvin tavallinen merisuola. Suola imee itseensä nahan kosteutta ja estää bakteerien toimintaa. Suolattavat nahat laitetaan astiaan, jonka pohjalla on kerros merisuolaa. Tämän jälkeen kerrostetaan astiaan vuoronperään suolaa ja nahkoja niin, että nahat jäävät aina kauttaaltaan suolan peittoon. Suolassa nahat säilyvät kauan. Ennen parkituksen aloittamista suolattuja nahkoja liotetaan kylmässä vedessä ja vesi vaihdetaan muutamaan kertaan, kunnes se ei ole enää suolaista.

PARKITUSAINEIDEN HANKINTA JA KÄSITTELY

Parkitustapoja ja -aineita on lukuisia, mutta artikkelissamme esittelemme pajuparkin, joka on Suomessa vanhastaan käytetty, perinteinen kasviparkitusmenetelmä. Toki voi kokeilla myös muiden puiden kuoria. Käyttökelpoisia, läheltä saattavia kasviparkkeja ovat pajun ohella esimerkiksi kuusi, tammi, koivu ja leppä.

Puiden lisäksi myös eräissä muissa kasveissa sekä sienissä on parkkihappoja. Uutetun liemen vahvuus ja väri vaihtelevat puu- ja kasvilajeittain. Jokaisesta kasviparkitusaineesta ja eri kokeiluista tulee hieman erilainen lopputulos.

Paju sisältää monien muiden kasvien ohella parkkihappoja ja fenolisia ainesosia, jotka pystyvät sitoutumaan nahan valkuaisaineisiin ja näin parkitsemaan nahkaa. Pajusta parkitsemiseen käytetään eniten näitä aineita sisältävä kuori.

KUORTEN KERÄÄMINEN

Puiden kuoria voi hankkia keräämällä suoraan luonnosta tai kyselemällä sahoilta kuorijätettä. Kuusen- ja koivunkuorta voi etsiä maasta metsätyömailta tai halonhakkuupaikoilta. Pajunkuori irtoaa helpoiten keväällä, ensimmäisten lehtien puhkeamisaikaan. Silloin kuoreissa on myös eniten parkkihappoa.

Oksat ja rangat kannattaa katkaista ja siirtää parempaan maastoon kuorittaviksi. Katkaisemiseen sopivat oksasakset, vesuri, leuku tai kirves. Kuorimiseen voi käyttää apuna puukkoa, jolla ensin viilletään oksan ympäri viilto ja saadaan näin kuori irtomaan. Kuoret revitään irti pitkinä suikaleina ja toimitusta autetaan tarvittaessa puukolla. Paksumpien rankojen kuorimiseen voi käyttää kaarevateräistä kuorimaraa.

Pajunkuoren irrottaminen on helpompaa keväällä.

KUIVATUS JA SÄILYTYS

Kuoret kuivatetaan ilmastavasti sateelta suojatussa paikassa. Kuoret vievät vähemmän tilaa ja ovat helpommat keittää myöhemmin, jos ne silputaan pienemmäksi. Vastakuoritut kuoret voi kuivata levittämällä ne ilmastavasti ohuehkoksi kerrokseksi lattialle tai jollekin tasolle. Jos kuoria on paljon, niitä on hyvä käänellä kuivumisen aikana, etteivät ne pääse homehtumaan.

Kun kuivaat kuoret hyvin, sinun ei tarvitse käyttää kuorta saman tien parkkiliemen keittoon. Kuivattuja kuoria voi säilyttää vuosia esimerkiksi paperipussissa tai kangassäkissä, kunhan ne suojataan kosteudelta. Kuivana säilyttäminen ei huononna lainkaan kuoren parkitsemisominaisuuksia – pikemminkin päinvastoin. Sanotaan nimittäin parkkiaineen väkevoityvän ajan mittaan, ja ainakin kuivatuista kuorista irtoaa enemmän väriä kuin tuoreista.

PARKIN UUTTAMINEN ELI PARKKILIEMEN KEITTO

Parkkiaineet täytyy uuttaa veteen ennen parkitusta. Kuivista tai tuoreista kuorista keitetään eli uutetaan vahva parkkiliemi. Kuoria keitetään teräskattilassa tai keittopadassa. Rauta- tai alumiinikattilaa ei suositella, sillä niistä irtoaa metallia, joka aiheuttaa värjäytymisiä.

JOKAMIEHEN OIKEUDET JA PARKKI AINEIDEN KERÄÄMINEN

Suomessa on ainutlaatuiset oikeudet luonnossa liikkumiseen ja luonnonantimien hyödyntämiseen. Nämä jokamiehen oikeudet eivät kuitenkaan ulotu esimerkiksi pajun keräämiseen toisen mailta. Vain kuivat, maassa olevat oksat, kuoret ja kävyt ovat jokamiehen oikeuden piirissä. Sen sijaan vihreiden, tuoreiden oksien ja kuoren keruuseen tarvitaan maanomistajan lupa. Metsätyömailta saa usein luvan keräilyyn. Sama koskee sähkölinjoja ja ojanpientareita, jotka ovat otollisia pajun kasvulle ja jotka muutenkin raivataan ajoittain puhtaaksi.

Kattila täytetään kuorilla ja vettä lisätään niin, että kuoret peittyvät. Lientä keitetään noin tunti kannen alla. Tämän jälkeen kuoret poistetaan liemestä tai siivilöidään neste erilliseen astiaan jäädytystä, käyttöä ja säilytystä varten.

Samoja kuoria voi keittää 3–4 kertaa. Keittotajasta ja -kerrasta riippuu, kuinka vahvaa parkkiliemestä tulee. Liemen vahvuuden näkee katsomalla sen tummuutta ja värisävyä. Lientä voi myös maistaa – kokemuksen kautta oppii tuntemaan eri vahvuisten liemien maun. Vahvuuksia voi tasoittaa sekoittamalla liemet keskenään tai käyttämällä parkituksen alkuvaiheessa veteen sekoitettua laimeampaa lientä. Liemi kannattaa käyttää saman tien, mutta sitä voidaan tarvittaessa myös säilöä parin viikon ajan muovi- tai lasiasioissa ja mieluiten kylmässä (esim. jääkaapissa).

PARKITUS JA PEHMITYS

TARVIKKEET:

Muoviastioita tai pulloja liemien säilytykseen
Astia parkitukseen (1–5-litrainen kannellinen astia)

Teräskattila parkkiliemen valmistukseen

Siivilä

Puukko

Sakset

Leikkuulauta tai sanomalehtiä työpöydän suojaksi
(puukapula pehmytykseen)

MATERIAALIT:

Pajun kuorta (myös kuusi, leppä, tammi ja koivu käyvät parkkiliemen jatkeeksi)

Kalan nahkoja (tuoreita tai pakastettuja, 1–6 kpl – ei kannata aloittaa liian suurella määrällä!)

Astianpesuainetta

Kasviöljyä (esim. rypsi-, oliivi- tai kookosöljyä)

Lohennahan irrottaminen.

Mateen nylkeminen, nahan peseminen sekä mateennahan kaunista pintastruktuuria.

PARKITUKSEN TYÖVAIHEET

Kalannahat puhdistetaan liha- ja rasvajäänteistä kaapimalla puukolla lihapuolelta. Tämä tärkeä työvaihe kannattaa suorittaa huolella, koska nahkaan jäävä kalvo saattaa estää parkkiaineiden tunkeutumisen nahkaan. Työskentele rauhallisesti, jottei nahkaan tule reikiä.

Evät voi halutessaan poistaa saksilla. Mateen nahka kannattaa halkaista mahan puolelta, alhaalta ylös kurkkuun päin. Tiukassa olevat suomet voi jättää nahkaan, sillä ne irtoavat parkkiliemessä tai viimeistään pehmitysvaiheessa.

Seuraavaksi otetaan astiallinen kylmää vettä, johon lisätään reilu loraus astianpesuainetta. Nahat pestään hieromalla niitä käsin, jolloin voi

samalla varmistaa, että limaisuus lähtee kalasta. Nahkoja voi liottaa pesuainevedessä puolesta tunnista tuntiin. Pesty nahka huuhdellaan huolellisesti kylmällä vedellä. Huuhteluvesi vaihdetaan niin monesti, ettei se enää vaahtoa pesuaineen vaikutuksesta.

Tämän jälkeen uuteen astiaan valmistetaan laimea parkkiliemi (n. ¼ vahvaa, jäähdytettyä parkkiliemettä ja ¾ kylmää vettä), ja pestyt nahat upotetaan siihen. Jos nahat laittaa alussa liian vahvaan parkkiliemeen, niiden pinta parkkiintuu liian nopeasti eikä päästä parkkiaineita nahan sisempiin kerroksiin. Kannattaa myös huolehtia, ettei nahan alle jää ilmataskuja, koska nahka ei parkkiudu sellaisista

paikoista. Astiaa tulee säilyttää viileässä, alle 20 asteessa (esim. jääkaapissa).

Ensimmäisen viikon aikana parkkiliemi vaihdetaan päivittäin uuteen. Myöhemmin riittää, että astiaan lisätään vahvempaa parkkilientä, jota jatkossa vahvennetaan asteittain. Vahvuutta seurataan parkkiliemen väristä. Samalla varmistetaan, ettei liemi haise pahalle ja pilaannu. Mikäli näin kuitenkin pääsisi käymään, vaihda liemi ja huuhtele nahkoja nopeasti kylmän veden alla. Nahkoja on hyvä liikutella ja oikoa parkkiliemessä parkkiliemen vaihdon ja vahventamisten välissäkin, mutta ainakin näiden toimenpiteiden yhteydessä.

Viimeiset viikot nahat voivat olla pelkässä vahvassa pajuparkissa ilman lisättyä vettä. Nahat ovat valmiit 3–6 viikon kuluttua. Parkitusaika riippuu nahan koosta ja paksuudesta, parkkikasvista sekä parkituslämpötilasta.

Nahan parkkiintumisen etenemistä voi testata muodostamalla nahasta pienen taitoksen tai pussin ja puristamalla sitä. Jos liemi ja ilmakuplat virtaavat puristettaessa nahan läpi, nahka on parkkiintunut hyvin myös sisältä ja on valmis. Voit myös leikata nahasta palan ja tarkastaa leikkuupinnan poikkileikkauksesta, onko sisempi kerros huomattavasti vaaleampaa kuin pinta. Mikäli näin on, anna nahan parkkiintua vielä lisää.

PEHMITYS

Nahat nostetaan pehmitysvaiheessa kuivumaan. Niiden voi antaa kuivua vapaasti levittämällä ne esimerkiksi pöydälle tai ne voi kiinnittää nitojal-la tai nuppineuloilla styrokseen, pahviin tai puu-levyyn. On parempi antaa nahkojen kuivua hi-taasti, sillä silloin pehmittäminen on helpompaa. Kuivumista ei kannata nopeuttaa ylimääräisillä lämmönlähteillä.

Pehmitys kannattaa aloittaa, kun nahat ovat vielä hieman kosteita. Nahka on sopivan kuiva silloin, kun se näyttää vielä tummalle, mutta vaa-lenee venytettäessä.

Parkituksen alussa nahasta pestiin kalan omat rasvat pois, koska ne pilaantuvat herkästi. Peh-mityksen yhteydessä nahkaan voi hieroa hieman kasviöljyä korvaamaan kalan omia rasvoja. Kai-kenlaiset ruokaöljyt sopivat tarkoitukseen. Käy-tettävä öljyalaatu vaikuttaa valmiin nahan väriin. Esimerkiksi oliiviöljy tummentaa nahkaa, kun taas kookosöljyllä nahka jää vaaleammaksi.

Nahkaa pehmennetään käsissä hieromalla, venyttelemällä ja rutistelemalla. Mekaanista peh-mitystä jatketaan kunnes nahka on täysin kuiva. Tähän voin mennä puolesta tunnista pariin tun-tiin, riippuen nahan- ja ilmankosteudesta. Peh-mityksen apuvälineenä voidaan käyttää puuka-pulaa, pöydän reunaa, tuolin selkämystä tai mitä vain sopivaa reunaa.

Nahan pehmittämistä eri välinein.

Ilmari Leppihalme

MISTÄ KALANNAHKAA?

Toimitusjohtaja Seppo Helanen kertoo, mitä Vihiluodon Kalassa tehdään kalannahoille. Vihiluodon Kala on Oulun lähellä, Tupoksessa sijaitseva kalanjalostusliike, jonka asiakkaita ovat vähittäiskau-pat, ravintolat ja suurkeittiöt.

Vihiluodon Kalan uudet tuotantotilat – kala-tukku, kalakauppa sekä kalaravintola – valmistuivat Limingan Tupokseen vuonna 2011. Niiden myötä yrityksen tuotanto kol-minkertaistui. Samalla moninkertaistui toi-minnan sivutuotteena kertyvän kalannahan määrä.

– Vuositasolla puhutaan kymmenistä tu-hansista nahoista. Suurin osa on merilohta ja kirjolohta, mutta myös hauen- ja ahvenen-nahkoja kertyy. Sen sijaan talvella saatavaa mateennahkaa ei nyljetä, joten sitä ei juuri-kaan jää yli.

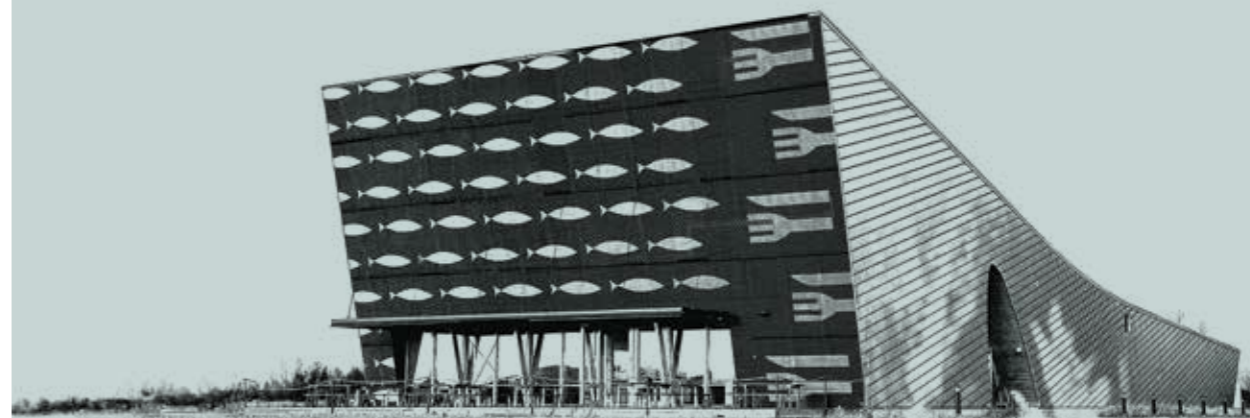
Seppo kertoo, että kalannahkoja kysellään Vihiluodon Kalasta silloin tällöin, ja pieniä eriä saatetaan myös ostaa, mutta yleensä ti-laukset jäävät kertaluonteisiksi.

– Meille nahat ovat kalanjalostustoimin-tamme jätettä, mutta emme suinkaan heitä kaikkea pois. Tällä hetkellä suurin osa na-

hoista samoin kuin perkkajätteet pakas-tetaan ja myydään kuhmolaiselle yrittäjälle, joka järjestää karhuvalokuvaussafareita. Hän käyttää niitä karhujen houkutusyötteinä.

Kalanjalostusyrittäjälle on tärkeää päästä jätteestä eroon, joten nahoille ei kerry paljoa hintaa. Seppo haluaa näin myös tukea muu-toin jätteeksi päätyvän kalannahan hyöty-käyttöä ja tuotteistamista.

– Me tietysti hyödyimme siitä, että joku kuljettaa nahat täältä pois. Siksi laskutamme vain korvauksen niistä kuluista, joita koituu nahkojen talteenotosta, pakkaamisesta, pa-kastamisesta ja säilyttämisestä. Kalannahalle itselleen emme laske arvoa. Toivottavaa olisi, että saisimme vakioasiakkaita myös käsityö-läisistä ja muista kalannahan tuotteistajista. Kalannahan saatavuus ei tule olemaan ongel-ma, sitä kyllä piisaa! naurahtaa Seppo Hela-nen Vihiluodon Kalasta.

Saija Lehtosen valmistama kalannahkainen pikkulaukku.

KALANNAHASTA TUOTTEEKSI

Parkittua kalannahkaa voi käyttää muiden nahkojen tapaan joko yksinään tai ommeltuna koristeeksi toiseen nahkaan. Valmis kalannahka on kestävä ja tasalaatuista. Se voi olla joko täysin pehmeää tai sitten hiukan jäykkää – riippuen siitä, kuinka perusteellisesti nahka halutaan pehmittää. Nahan pehmeys vaikuttavat myös monet muut tekijät, kuten kalan koko ja eri parkkiaineet. Vaihtelua esiintyy myös kalalajeittain ja -yksilöittäin. Mateesta voi saada joskus todella pehmeää ja taipuisaa nahkaa, kun taas lohennahka jää yleensä hieman jäykemmäksi. Pehmeys ja parkitsemisen onnistumiseen vaikuttaa myös kalan sukupuoli sekä pyyntiajankohdan suhde kutuaikaan, vuodenaikaan ja jopa kuunkierto.

Nahkaa ei myöskään aina kannata pehmittää aivan loppuun asti. Nahan tuleva käyttötarkoitus määrittää sen, kuinka pehmeäksi se kannattaa muokata. Hieman jäykempi nahka sopii tiettyihin käyttötarkoituksiin, kuten kirjan kansien päällystämiseen tai rannekkeiden tekoon.

Eräisiin tuotteisiin käy parhaiten läpikuultava ja kova nahka, jota ei ole pehmitetty lainkaan. Tällaisia tuotteita ovat esimerkiksi lyhdyt ja kovetetut korut, joihin käytettävä nahka on parkkiliemestä otton jälkeen vain kuivattu valuvasta vedestä ja pingotettu suoraksi puulevyyn nitomalla tai präsätty kuivaksi (esim. kahden lasilevyn välissä).

On hyvä miettiä jo parkitusvaiheessa, mitä nahasta aikoo tehdä.

KALANNAHAN VÄRJÄÄMINEN

Kalannahka on kaunis ja vivahteikas jo ilman erillistä värjäystäkin.

Kasviparkitusmenetelmissä kuorista saadut parkkiaineet eli tanniinit värjäävät nahan kauniin ruskeansävyyiseksi. Toisilla menetelmillä, kuten alunaparkituksella, saadaan aikaan vaaleampaa nahkaa. Luonnonmukaisesti parkittuun ja myrkyttömään kalannahkaan sopivat parhaiten luonnon omat väriaineet.

Esittelemme tässä luvussa muutaman reseptin kasvi- ja sieniväreillä sekä ruosteella värjäämiseen. Kokeile ja leikittele luonnon omilla väreillä! Jokainen värjäys on erilainen.

Värjäämätöntä hauennahkaa.

TEOLLISET SYNTEETTISET VÄRIAINHEET

Nahan värjäämistä voi kokeilla synteettisillä väriaineilla, kuten puun värjäämiseen tarkoitetuilla petseillä, kangasväreillä tai nahan värjäämiseen tarkoitetuilla narviväreillä. Tällöin värjäys tapahtuu, kun nahka on pehmitetty ja kuivattu. Narviväri tai petsi hierotaan nahan pintaan sienellä tai strasselilla. Nahan annetaan kuivua, jonka jälkeen ylimääräinen irtoava väri voidaan hieroa puuvillakankaan palaan.

Teollisesti on myös mahdollista työstää kalannahkaa esimerkiksi folioimalla.

KASVIVÄRJÄYS

Luonnosta on löytynyt jo tuhansia vuosia upeita värejä lankoihin ja kankaisiin. Kasvivärit on helpointa saada tarttumaan villaan ja silkkiin, mutta joitakin samoja menetelmiä ja väriaineita voi kokeilla myös nahan värjäämiseen. Nahka ei kestä korkeita lämpötiloja, kuten esimerkiksi villalangat, joita värjätään usein keittämällä. Nahkaa ja kalannahkaa pystyy kuitenkin värjäämään kylmävärjäysmenetelmällä. Kasvivärjäys tehdään heti parkituksen jälkeen, ennen pehmitystä.

Lohennahkainen pöytävalaisin, Saija Lehtonen Design.

PUNERTAVAA NAHKAA VERIHELTTASEITIKKI-SIENILLÄ

n. 100 g nahkaa (4 parkittua kalannahkaa)
200–300 g jäisiä verihelttaseitikkejä
8 g alunaa värin kiinnitys- eli puretusaineeksi
(värjäys onnistuu ilman puretusainettakin)
vettä
parkkilientä

Huuhteluvesi:
1/5 etikkaa
4/5 vettä

Verihelttaseitikkiä voidaan käyttää värjäykseen, jos halutaan nahkaan punaisen ja oranssin sävyjä. Verihelttaseitikki on kuitenkin myrkyllinen sekä nieltynä että höyrynä hengitettynä, joten käsittele sientä varoen ja hyvin ilmastoidussa tilassa, mieluiten ulkona. Jos pakastat sieniä, muista merkitä pakkaus hyvin, ettei kukaan käytä myrkyksieniä vahingossa ruuaksi!

Pakastetut tai tuoreet sienet laitetaan kattilaan ja peitetään vedellä. Sieniä lämmitetään hetki, kunnes liemi on höyryävää, mutta seosta ei päästetä kiehumaan. Tämän jälkeen liemi siivilöidään ja sen annetaan jäähtyä. Joukkoon voi lisätä parkkilientä noin 1/3 verran, jos lientä ei ole paljon. Aluna lisätään liemeen, kun sen lämpötila on noin 60 °C. Alunan käyttö ei ole pakollista, sillä parkkiliemen tanniinit toimivat myös puretusaineena eli kiinnittävät ja kirkastavat väriä. Alunan käytöllä saa aikaan hieman eri värisävyjä kuin ilman sitä.

Liemen annetaan jäähtyä huoneenlämpöiseksi, ennen kuin se siirretään kannelliseen lasipurkkiin ja nahat lisätään joukkoon. Purkkia voi säilyttää viileässä (esim. jääkaapissa) 5–14 päivää – tai siihen asti, kunnes liemi on kirkastunut ja väri imeytynyt nahkaan.

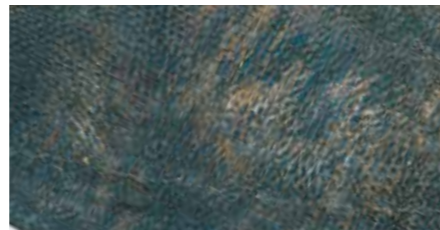
Nahkaa kannattaa välillä liikutella purkissa, jotta värjäystulos olisi tasaisempi. Jos liemi

Punertavaa nahkaa verihelttaseitikkisienillä.

Oranssin ja keltaisen sävyjä raparperin juurella.

Tummaa nahkaa ruosteella värjäten.

on kirkastunut, mutta nahka ei näytä halutun punaiselta, kannattaa lisätä sieniä tai keitettyä sienilientä astiaan ja antaa vaikuttaa muutaman päivän, kunnes liemi kirkastuu. Jos liemi alkaa homehtua päältä tai haista voimakkaasti pilaantuneelta, vaihda liemi ja huuhtelee nahat nopeasti kylmällä vedellä.

Lopuksi nahat huuhdellaan etikkavedessä ja puristellaan kuiviksi. Etikkakäsittelyn ansiosta väriaineet tarttuvat pysyvämmiin ja väri kirkastuu. Nahat kuivatetaan ja pehmitetään kuten värjäämätön nahka. On suositeltavaa käyttää kumihanskoja, sillä myrkyllistä seitikkiä saattaa irrota vielä nahasta käsiin. Värjäystä voi kokeilla käyttämällä vain sienten jalkoja tai lakkeja – tällöin saa aikaan erilaisia värisävyjä.

ORANSSIN JA KELTAISEN SÄVYJÄ RAPAPERIN JUURELLA

n. 100 g nahkaa (4 parkittua kalannahkaa)
400 g tuoreita kuorittuja raparperin juuria
n. 2 l vettä

Raparperin juuret pestään ja kuoritaan. Juuret pilkotaan pieniksi paloiksi ja niitä keitetään isossa kattilassa noin tunti. Liemi siivilöidään ja sen annetaan jäähtyä huoneenlämpöiseksi. Tämän jälkeen liemi kaadetaan kannelliseen lasipurkkiin ja lisätään nahat niin, että ne peittyvät nesteeseen.

Purkkia voi säilyttää huoneenlämmössä tai viileämmässä 5–14 päivää – tai kunnes liemi on kirkastunut ja väri imeytynyt nahkaan. Nahkaa kannattaa välillä liikutella purkissa, jotta värjäystulos olisi tasaisempi. Jos liemi alkaa homehtua päältä tai haista voimakkaasti pilaantuneelta, vaihda liemi ja huuhtelee nahat nopeasti kylmällä vedellä.

Lopuksi nahka huuhdellaan pikaisesti kylmällä vedellä ja kuivataan hieman ennen pehmitystä. Värjäystä voi kokeilla myös liemen keittämisestä jäljelle jääneellä juurimassalla tai tuoreilla pilkoituilla juurilla. Tällöin värjäyksen voi tehdä tiiviisti suljetussa muovipussissa.

TUMMAA NAHKAA RUOSTEELLA VÄRJÄTEN

n. 50 g nahkaa (2 parkittua kalannahkaa)
ruosteisia metalliesineitä,
kuten nauloja yms.

Täytä kattilan pohja nauloilla ja lisää vettä, kunnes esineet peittyvät. Keitä vettä ja esineitä noin puoli tuntia niin, että ruoste irtoaa veteen. Jäähdytä liemi vähintään 20 asteeseen, ja siirrä liemi esineineen lasipurkkiin tai vahvaan muovipussiin. Laita kalannahat joukkoon, ja jätä ne värjäytymään muutamaksi päiväksi tai kunnes haluttu tummuus on saavutettu. Voit myös kuvioda nahkaa ruosteella jättämällä ruosteisia esineitä nahan pinnalle kuivumaan. Kuivaa ja pehmitä nahka normaalisti. Huomaa, että ruoste haurastuttaa nahkaa. Tätä värjäystä ei suositella, jos nahalta vaaditaan kestävyyttä.

KALANNAHAN KÄSITTELEMINEN

Kalannahan pehmittämisessä voi hyödyntää ruuanlaitossa käytettäviä rasvoja. Kuvassa vasemmalta oikealle: rypsiöljy, kookosrasva ja oliiviöljy.

NAHAN PRÄSSÄÄMINEN JA SILITYS

Pehmittämisen jälkeen nahka oiotaan suoraksi. Jos jätät nahan vapaasti kuivumaan, se saattaa käpristyä tai rullautua. Tämä ei välttämättä haittaa jatkojalostusta, mutta voit myös prässätä tai silittää nahan täysin suoraksi. Prässääminen muuttaa hieman nahan ulkonäköä, koska suomaukot puristuvat litteiksi ja pintaan saattaa tulla kiiltoa.

Prässäämiseen riittää yksinkertaisimmillaan muutama painava kirja, joiden alle nahat jätetään pehmittämisen jälkeen. Prässäämisen voi tehdä myös lasilevyjen välissä painojen tai puristimien avulla.

Nahkoja voi myös silittää tavallisella silitysraudalla suoraksi. Raudan höyrytoiminto otetaan

pois päältä ja lämpö alennetaan hyvin miedoksi. Nahkaa silitetään nopeasti voipaperin tai kaavapaperin välissä.

NAHAN LEIKKU

Kalannahkaa on helppo leikata tavallisilla sakilla, koska se on suhteellisen ohutta. Tarkkuutta vaativissa kohdissa voi käyttää myös katkoterä- tai kirurginveistä.

LIIMAAMINEN

Kalannahkaa voi kiinnittää liimaamalla. Joissakin töissä on tarpeen kiinnittää kalannahkaa paksumpaan nahkaan. Jos käytät liimaamista vain väliaikaiseen kiinnitykseen ennen ompelua,

liiman laadulla ei ole juuri merkitystä. Nahan liimaamiseen voi käyttää PVA-liimoja, tekstiili-liimaa tai maitoliimaa. Pysyvämpään kiinnitykseen kannattaa valita nahan liimaamiseen tarkoitettu kontakti- tai epoksiliima. Liimanvalmistajilla on omat ohjeensa liimaamisen suorittamiseen. Yleisohjeena on, että kontaktiliima levitetään tasaisesti kumpaankin liimattavaan pintaan ja annetaan vaikuttaa noin vartti, jonka jälkeen liimapinnat puristetaan hetken ajan voimakkaasti yhteen.

Liimaa voi käyttää myös kalannahan kovettamiseen ja jäykistämiseen. Sekoita tätä tarkoitusta varten puolet PVA-liimaa (esim. Erikeeperiä) ja puolet vettä ja sivele seosta nahan liha- eli nurjal- le puolelle. Anna kuivua haluttuun muotoon.

LAKKAAMINEN

Kalannahkaa voi lakata yleisesti käytössä olevilla siveltävillä ja spray-lakoilla. Suositeltavaa on valita mahdollisimman ympäristöystävällinen ja luonnonmukainen lakka. Liian voimakkaat tuotteet saattavat kurtistaa nahkaa tai vaikuttaa sen

väriin. Kysy vaihtoehtoja kaupasta ja kokeile tuotetta ensin koenahkapalaan.

Riippuen käytettävästä lakasta nahan ulkonäkö saattaa muuttua huomattavastikin. Etenkin spray-lakkoja vahvemman kerroksen jättävät siveltävät lakat antavat nahalle lakatun ulkonäön. Lakkaus tukevoittaa, vahvistaa ja joissakin tapauksissa hieman jäykistää nahkaa. Ennen lakkaamista nahka suoristetaan ja siitä puhdistetaan irtopöly. Siveltäviä lakkoja käytettäessä voi olla avuksi kiinnittää nahka toimenpiteen ajaksi nuppineuloilla tukevaan pahviin. Työn voi lakata myös valmiina, jos lakan soveltuvuus käyttökoh- teeseen on varmistettu.

VAHAUS JA RASVAUS

Kalannahkaa voi käsitellä erilaisilla nahoille tarkoitetuilla vahoilla ja rasvoilla. Hyviä ovat esimerkiksi erilaiset karnaubapuu- ja mehiläisvahat sekä monet kengille tarkoitettut vahat ja rasvat. Vahaus ja rasvaus suojaavat nahkaa hyvin ja antavat sille kosteudenkestoa, mutta vaikuttavat ulkonäköön vähemmän kuin lakkaus.

KALANNAHAN OMPELU

Kalannahka on harvoin pinta-alaltaan niin laaja, että se riittäisi yksin valmiiksi tuotteeksi. Kalannahkoja voidaan liittää toisiinsa koneella tai käsin ompelemalla. Kalannahan oman muodon voi säilyttää näkyvässä, jolloin nahan tunnistaa helpommin kalannahaksi valmiissakin työssä. Kalannahkaa on helppo yhdistää muihin materiaaleihin kuten kankaaseen tai jonkin toisen eläimen nahkaan.

Kalannahka kannattaa ommella vasta suoristettuna ja kuivana. Nahkaa ommellaan kosteana vain, jos sitä ei saa muuten pingottua ja ommeltua suoraksi. Tällöin on huomioitava, että nahka kutistuu hieman kuivuessaan.

OMPELU KÄSIN

Kalannahkaa voi ommella käsin tavallisella silmäneulalla ja ompelulangalla. Hyviä apuvälineitä ovat sormustin sekä pienet pihdit, joilla voi vetää neulan nahan läpi. Ompelutapa ja pisto valitaan työn mukaan. Sopivia pistoja ovat esimerkiksi etu-, aivi-, pykä- ja aitapisto. Kätevä on myös kahdella neulalla ommeltava suutarinommel.

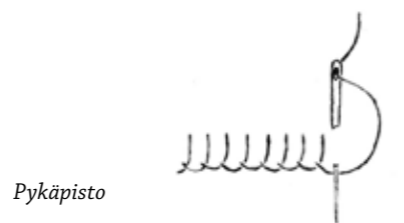
Jos yhdistät kalannahkaa toiseen paksumpaan nahkaan, voit tarvita erityisesti nahan ompeluun tarkoitettua neulaa, jossa on leikkaava kolmionmuotoinen kärki. Käytä silloin myös vahvempaa lankaa. Neulaksi sopii myös ohut satulasepäneula tai teräsharjas, mutta tällöin tarvitaan naskalia reiän tekoon. Pelkästään kalannahkaa ommellessa nahkaneula on harvoin tarpeen, koska kalannahka on melko ohutta. Ohut nahka saattaa myös helposti repeytyä ompeleen kohdalta neulan nahkaan tekemistä viilloista.

Langaksi sopivat tavallinen koneompelulanka, vahattu polyesteri- tai pellavalanka sekä aito tai synteettinen suonilanka. Piston pituus voi

vaihdella työn, materiaalin ja langan paksuuden mukaan. Pistojen kohdat voi merkata halutesaan näppärästi merkkaurissalla, ja reunat saa pysymään yhdessä ompelun aikana esimerkiksi verhonipsuin tai muovipuristimin.

Etupisto

Pykäpisto

Aivipisto

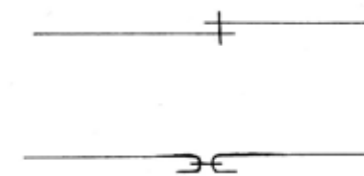
Aitapisto

OMPELU KONEELLA

Kalannahka on tavallisesti niin ohutta, että sen ompeluun soveltuu erinomaisesti kotiompelukone sekä tavallinen ompelulanka ja neula. Ompelukoneisiin on toki saatavilla leikkaavakärkisiä nahkaneuloja ja erikoispaininjalkoja, jotka voivat helpottaa ompelua paksuja nahkoja ommellessa.

Nahkaa ommellessa kannattaa valita hieman tavallista pitempi piston pituus. Nahan ompelussa ei voi käyttää nuppineuloja, mutta reunoja voi pitää paikoillaan pienillä muovisilla puristimilla, verhonipsuilla, pyykkipojilla tai apuliimauksella. Huolittelua nahka ei tarvitse, sillä se ei purkaannu reunoistaan. Nahan reunoja voi halutesaan ohentaa ennen ompelua liha- eli nurjalta puolelta ohennushöylällä tai hiomapaperilla; se ei kuitenkaan ole välttämätöntä.

Tavallinen saumatyyppi kalannahkatöissä on limisauma, jossa nahkojen reunat ovat limittäin 0,5–1 cm ja jonka ompelu tapahtuu nahan oikealta puolelta. Ompeleena on joko suora- tai siksakommel. Toinen mahdollinen saumatyyppi on yhdysauma, jossa nahat ommellaan oikeat puolet vastakkain nurjalta puolelta. Lopuksi saumavarat voi avata erikseen, ja tarvittaessa sauman voi silitellä miedolla lämmöllä (esim. voipaperin välissä).

Limi- ja yhdysauma

IDEOITA JA OHJEITA

Seuraavien sivujen ohjeiden avulla pääset alkuun kalannahkatöissä.

MONITOIMIPUSSI KONEELLA OMMELLEN

Jos kalannahat ovat pieniä, työ aloitetaan ompelemalla useampi nahka toisiinsa kiinni siten, että saadaan tarpeeksi suuri yhtenäinen kappale. Nahkoja voi sommitella yhteen haluamallaan tavalla. Hyvä konsti on laittaa niitä vuoronperään pyrstö- ja pääpuoli rinnakkain – näin pys-

tyy hyödyntämään nahan kokonaisuudessaan parhaiten. Sen jälkeen leikataan tästä yhtenäisestä kappaleesta suorakaiteen muotoinen pala. Reunat ommellaan yhteen. Vuoriksi voi käyttää ohutta huopaa. Siitä leikataan noin puoli senttiä kalannahkakappaletta kapeampi pala ja reunat ommellaan yhteen. Vuori ja päällys työnnetään sisäkkäin. Viimeisenä pussin suuhun ommellaan vetoketju.

1. Leikkaa nahoista sopivia kappaleita rinnakkain soviteltaviksi ja leikkaa myös evät pois.

2. Asettele nahat tarpeeksi suureksi pinnaksi, tarkista tarvittava koko kaavan avulla.

3. Ompele nahat yhteen.

4. Piirrä kappale kaavan avulla ja leikkaa irti.

5. Taita nahka pussiksi. Käytä apuna verhonipsuja.

6. Piirrä vuori ja leikkaa se.

7. Ompele nahan reunat yhteen, käännä nahkaosa oikeinpäin. Työnä vuori nahkaosan sisään.

8. Viimeisenä pussin suuhun ommellaan vetoketju ja monitoimipussi on valmis.

PERINNEPUSSI KÄSIN OMMELLEN

Tee pussin kaavat viereisen kuvan mukaisesti. Nahan käyttö suunnitellaan ensin, käytettävissä olevat nahat käydään läpi kaavojen kanssa ja katsotaan, löytyykö nahasta kaavojen kokoiset alueet. Jos kalannahat ovat pieniä, aloitetaan ompelemalla useampi nahka yhteen niin, että saadaan tarpeeksi suuri yhtenäinen kappale. Sen jälkeen leikataan kalannahasta pussin kappaleet kaavojen mukaisesti.

Työvälineet ja kaavat.

1. Pussin kappaleet piirretään nahalle kaavan avulla.

2. Kappaleet leikataan.

3. Kappaleet asetellaan kohdistaan keskikohdat vastakkain.

4. Ompelu aloitetaan keskeltä alhaalta – näin saat päättelyt piiloon. Käytä ompelun apuna verhonipsuja. Muista sulattaa ompelulanganpäät!

5. Taita valmiin pussin suu halutulla tavalla, kiinnitä verhonipsuilla ja tee reiät nyöriä varten.

6. Leikkaa nyöriä varten nahasta kaksi ohutta suikaletta ja jätä ne toisesta päästä kiinni toisiinsa.

7. Nyörin saat punottua pitämällä kiinni suikaleiden yhdessä olevasta päästä vasemmalla kädellä ja kierittämällä suikaleita jalkaasi vasten oikealla kädellä. Kun kierrettä on riittävästi, päästä vasen käsi irti ja anna suikaleiden kiertyä yhteen. Siirrä kierittämis-kohtaa eteenpäin.

Valmis pussi.

RANNEKE

Mittaa ranteesi ympärysmitta ja tee sen perusteella sopiva rannekkeen kaava. Muotoile rannekkeen päät haluamasi muotoiseksi.

Leikkaa 1,5–2 mm paksusta parkkinahasta kaavan mukainen suikale katkoterä- tai suutarinveitsellä. Merkitse naskalilla nepparin tai tarranauhan paikat.

Pyöristä hieman rannekkeen päitä veitsellä tai saksilla ja käytä halutessasi reunaleikkainta nahan lihanpuolen reunojen pyöristämiseen.

Leikkaa kalannahasta sopiva palanen rannekkeen etupuolelle tai kaavan avulla koko rannekkeen peittävä pala.

Voit halutessasi apuliimata kalannahan rannekkeen pohjanahan pintaan esimerkiksi maitoliimalla tai kontaktiliimalla ennen ompelua.

Ompeluun sopii kotiompeelukone, joka ompelee paksuja materiaaleja. Tavallinen polyesteriompelelanka käy hyvin. Säädä suoraompeleen tikin pituus hieman tavallista pidemmäksi, esimerkiksi 3,5 millimetriin. Tikkaa kalannahka

kiinni pohjanahkaan 1–2 mm:n päästä kalannahan reunasta.

Katkaise langan päät lyhyeksi ja polta ne purkaantumisen ehkäisemiseksi. Paina sulanut langanpää heti nahan pintaan.

Tee neppareita varten reiät reikäpihdeillä. Kiinnitä nepparit nepparipihdeillä tai vasaromalla asennustyökalun avulla. Jos haluat tarranauhakiinnityksen, ompele tarranauhat kiinni jo ennen kalannahan kiinnitystä.

Viimeistele ranneke ja erityisesti leikatut reunat rasvaamalla ranneke parkkinahalle sopivalla nahkarasvalla. Voit käyttää reunojen viimeistelyyn reunan kiillotukseen tarkoitettua työkalua tai luulastaa.

KALANNAHKAINEN LYHTY

Kalannahoista pystyy tekemään hienoja lampunvarjostimia ja lyhtyjä, sillä ohuet nahat ovat kauniin läpikuultavia. Niitä tehdessä täytyy ehdottomasti huomioida paloturvallisuus: huolehdi riittävästä etäisyydestä varjostimen ja lampun välillä ja valitse lampuksi vähän lämpenevä led-lamppu.

Kauniin tunnelmalyhdyn voit valmistaa parikitusta kalannahasta. Tässä työssä välttyt nahan pehmittämisvaiheelta, sillä nahka nidotaan puulevyyn kuivumaan heti parkkiliemestä oton jälkeen. Jos haluat lyhdystä läpikuultavamman, voit kokeilla myös puhdistettua raakanahkaa. Valmiita metallisia lyhdynrunkoja löytää helposti kirpputoreilta.

Aloita piirtämällä lyhdyn sivuista kaava. Hyödynnä vanhaa varjostinosaa kaavan piirtämiseen. Merkitse kaavan reunaan reikien paikat. Reiät on hyvä tehdä noin 1 cm:n välein.

Nido sinkiläpistoolilla parkitut, kosteat nahat puulevyyn kiinni reunoistaan.

Kun nahat ovat täysin kuivuneet, leikkaa ne irti katkoteräveitsellä.

Leikkaa kaavan avulla lyhdyn osat nahasta. Muista merkitä reiänpaikat esimerkiksi ohuella tussilla kaavan läpi piirtäen.

Rei'itä osien reunat reikäpihdeillä pihtien pienimmällä reiällä.

Aloita osien kiinnittäminen toisiinsa ja samalla runkoon kiinni. Tee ensin solmu rungon alareunaan ja ompele yksi pitkä sivu ylöspäin. Kun ompelet kappaleita yhteen, kiinnitä joka pistolla nahkoja myös runkoon. Sivut kannattaa ommella ensin kiinni ja ommella sitten yhdellä langalla aluksi ala- ja sitten yläreuna runkoon kiinni. Huomioi, että kalannahka saattaa reagoida ilman kuivuuteen ja kynttilän lämpöön kuivumalla ja kutistumalla – ja vastaavasti ulkoilmassa nahka reagoi kosteuteen laajenemalla. Jos teet lyhdyn sisätiloihin, muista kuivata nahka hyvin ennen työn aloittamista, ettei myöhempi kuivuminen ratko nahkaa ompeleiden kohdalta.

HELPOT JA NOPEAT - AVAIMENPERIÄ JA NAPPEJA

Kalannahkaa voi käyttää muiden nahkojen tapaan hyvin moniin päällystys- ja koristelutöihin. Kalannahkaisia nappeja voi luoda helposti käyttämällä napin pohjia, joita myydään itse päällystettäväksi. Kalannahka ohuena ja taipuisana materiaalina sopii tähän mainiosti. Usein kalannahka on kooltaan niin pieni, että parhaiten nahan saa hyötykäyttöön tekemällä siitä tällaisia pienimuotoisia töitä. Kalannahka sopii hyvin myös erilaisiin koristeluihin. Nahkaa voi yhdistää rohkeasti myös muihin materiaaleihin.

NAHKANAPIT KÄYTTÄEN VALMIITA NAPPIPOHJIA

Piirrä ja leikkaa sopiva kappale nahasta. Valitse siitä ohut ja taipuisa kohta.

Asettele nahka ja napin etuosa keskelle nappimuottia ja purista muottiin.

Paina napin takaosa kiinni napin ollessa muotissa.

Irrota nappi muotista työntämällä muotin takaa.

AVAIMENPERÄ OMPELEMALLA

Yksinkertaisimmillaan tarvitset avaimenperää varten vain palan kalannahkaa ja avaimenperärenkaan sekä neulan ja lankaa. Voit myös käyttää kalannahkaa koristeena yhdistämällä sitä ommellen johonkin muuhun nahkaan.

KELLUVA AVAIMENPERÄ VESILLÄ LIIKKUVALLE

Avaimenperää varten tarvitset viinipullon korkin, pienen silmuruuvin, avaimenperärenkaan, kalannahkaa ja liimaa. Nahan saat pingotettua ja liimattua tiukasti korkin ympärille, kun kastelet sen ennen liimausta.

Kuvassa kuhannahkoja.

Saija Lehtonen Designin kalannahkakoruja.

KALANNAHAN TULEVAISUUS

Kalannahkaa parkitessamme ja tätä artikkelia työstäessämme olemme kuulleet monenlaisia mielipiteitä. Monet ovat epäilleet kalannahan kestävyyttä ja käyttökelpoisuutta, mutta ilahduttavan usein aiheestamme on myös innostuttu ja meitä on kannustettu välillä hulluiltakin tuntuissa kokemuksissamme. Uskomme, että kalannahalla ja siitä jalostettavilla tuotteilla on tulevaisuus, ja visiomme on vain vahvistunut artikkelimme edetessä.

Kalannahka näkyy jo maailman ja kohta Suomenkin muotipiireissä. Kalannahan käytön ja tunnettuuden lisäämiseksi on Suomessa perustettu erilaisia hankkeita, ja muutamat oppilaitokset sisällyttävät kalannahan parkitusta kurssitarjontaansa. Käsityöharrastajat etsivät uusia ja erikoisia taitoja opittavaksi, ja siksi kalannahkurssit ovat suosittuja ympäri maata.

Luonnonmukaisesti parkittu kalannahka on tulevaisuuden materiaali, jonka käytölle on sekä taloudellisia että ekologisia perusteita. Suomessa pyydettyjä kaloja voisi hyödyntää huomattavasti paremmin – varsinkin niitä kalan osia, jotka päätyvät usein jätteeksi, kuten selkänikamia ja nahkaa. Kun ruoka-alan toimijat ovat nostaneet niin sanottujen roskakalojen eli ruokana vähempiarvoisten kalojen mainetta, tässä olisi oiva tilaisuus lanseerata vaikkapa särjen nahka uutena huipputuotteena!

Toivomme, että artikkelimme edistää kalannahan tunnettuutta ja käyttöä. Ehkä omat kokemukset kalannahan parissa – kätesi parkkiliemessä ja nahkaa pehmittävät sormesi – auttavat sinua oivaltamaan jotain uutta luonnosta ja välittämään tietoa kalannahasta eteenpäin.

Lähteet:

Aaltonen, Turkka ja Arkko, Martti 1997: *Vanhat hyvät erätaidot*. Helsinki: Gummerus.

Eskelinen, Jouko 2011: *Kalannahka, Parkitsijan opas*. Kemi: Datafun.

Eskelinen, Jouko ja Franck, Kari 1999: *Harrastajanahkurin käsikirja 1*. Kemi: Datafun.

Hovi, Satu ja Maahinen, Hannele ja Niemi, Katri 2013: *Keskiajan puvut*. Helsinki: Art House.

Ikonen, Satu ja Karvo, Anna 2011: *Modernin teknologian soveltaminen laadukkaana ja ympäristöystävällisen nahnan valmistuksessa*. Kokkola: Teknologiakeskus KETEK Oy.

Itkonen, T.I. 1948: *Suomen lappalaiset vuoteen 1945 1–2*. Helsinki: WSOY.

Rahme, Lotta 2006: *Fiskskinn garvning och sömnad med traditionella metoder*. Sigtuna: Lottas Garfveri.

Tanskanen, Toni 2010: *Luonnonmukainen nahkojen ja turkiksien muokkaus*. Opinnäyte. Osaran maaseutuopetusyksikkö. Hämeenkyrö.

Sisnaa poronnahkaa –sisnanteon opas. Saamelaisalueen koulutuskeskus (2008). www.boazu.fi/images/stories/asiakirjat/dmdocuments/Sisnakirja_2008.pdf [luettu 15.12.2013].

Kiitokset:

Niilo Helanderin säätio; Pirkkalan kunta; Friitalan nahkamuseo, Ilkka Tarvainen; Inka Pulkkinen; Anne Pöyhönen, Yläkuu; Paula Miinalainen; May Siekinen; Juha Manninen; Lasse Manninen; Rita Lukkarinen; Kaija ja Pertti Mariapori; Kalaherkut Oy Nygren; puoliset ja sukulaiset.

SIMO NOUSIAINEN

NÄKINKENGÄT

Minulle jalkineenvalmistajana kalannahka kuuluu samanlaiseen herkkään ja feminiiniseen materiaalikategoriaan kuin ohuet pukkinahat tai eksoottiset liskonnahat. Se on materiaalina hyvin kiehtovan näköinen ja tarjoaa myös ammatillisesti mielenkiintoisen haasteen juuri herkkyytensä vuoksi.

On tietysti väärin puhua yleistäen kalannahasta – eri kalalajien nahoissa on samanlaista vaihtelua kuin nisäkkäidenkin nahoissa. Kissakala, made, lohi tai vaikkapa afrikkalainen niilinahven ovat kaikki varsin erilaisia ulkonäöltään ja ominaisuuksiltaan.

Kenkänahalta vaaditaan erityisiä ominaisuuksia. Sen täytyy olla pingottavissa lestin ylle eli sitkeää ja repeämislujaa, mutta ei kuitenkaan löysää. Sen täytyy kestää hiertävää kulutusta, sillä juhla-kengätkin osuvat toisinaan toisiinsa, katukivetykseen tai auton kumimattoihin. Lisäksi kenkänahan täytyy hengittää, jotta niissä olisi mukava olla.

Kenkänahan täytyy myös näyttää hienolta. Toisinaan kuulee haluttavan ”joukosta erottumattomia” kenkiä, mutta kukaan ei erityisesti mieli itselleen rumia kenkiä! Naisten juhla-kengissä pintanahan materiaalivahvuus voi olla 0,7–1,2 mm;

miesten kengissä puolestaan yleensä 1,2–1,6 mm. Paksuudet vaikuttavat klassikkomallien tavoittelun sirouden tai ronskiuden toteutumiseen. Materiaalin vahvuusvaatimuksista seuraa se, että ilman erityisiä tukimateriaaleja esimerkiksi matteen nahka ei sovellu miesten kenkiin.

Omat kokemukseni kalannahan käytöstä kengissä ovat olleet myönteisiä. Ensimmäisissä tekemissäni kengissä käytin mateennahkaa lähinnä aplikaationa eli päälle ommeltuna koristeena. Seuraavassa kokeilussa valmistin nauha-avokkaat alunaparkitusta lohennahasta. Ongelmana laajempaa käyttöä ajatellen on nahan hävikin määrä, vaikka kuinka pyrkisi käyttämään materiaalia säästeliäästi. Molemmat kenkäparit ovat hyvin onnistuneita, ja kumpikin on paraikaa pitkällisessä koekäytössä, jossa selvitetään materiaalien ja rakenteiden toimivuutta.

Suunnittelun kannalta on mielenkiintoista, miten erilaisia mielikuvia eri tavoin parkitut nahat synnyttävät. Siinä missä paju- tai sekapuuparkitut nahat tuovat mieleen *Kalevalan*, saamelaisen kulttuuriperinnön ja myyttiset eepokset, niin alunaparkki puolestaan edustaa silmissäni modernia, raikasta ja pelkistettyä pohjoismaista tyyliä.

VIRVE JUOLA

KALANNAHKA VERHOILIJAN MATERIAALINA

Kalannahka on vakiintunut materiaaliksi tiettyihin varsin rajattuihin tuotteisiin ja käyttö-tarkoituksiin. Käsityötieteen opiskelijana ja ammatiltani verhoilijana en voi tyytyä tähän, vaan haluan pohtia ja kokeilla, millaisia toteutumattomia mahdollisuuksia materiaaliin kätkeytyy. Mitä kaikkea muuta kalannahasta voisi tehdä? Miten se soveltuu esimerkiksi verhoiluun?

Internetin hakupalvelujen ja omien havaintojeni perusteella kalannahasta valmistetaan lähinnä erilaisia asusteita, laukkuja, vöitä ja koruja. Usein kalannahka on vain koristeiden roolissa, ommeltu- na muun nahan päälle tai liimattuna valmiiseen korukehykseen.

Pohdintani kalannahan käyttömahdollisuuksista perustuu käsityötieteen kandidaatin tutkielmaan *Suomalaisen kasviparkitun mateennahan soveltuvuus verhoilumateriaaliksi. Repäisyvoiman, hankauksenkeston ja saumarakenteiden murtovoiman määrittäminen laboratoriotestien avulla* (2013),

jonka tein yhdessä **Elina Lammassaaren** kanssa. Virikkeen tutkimusaiheelle antoi tuttavamme, joka osallistui Poukama-hankkeen muotoilukilpailuun mateennahalla verhoillulla jakkaralla.

Hyödynnän myös joulukuussa 2013 tekemääni kyselytutkimusta, jonka kohderyhmänä olivat teollisen- ja korumuotoilualojen sekä vaatetusmuotoilualan opiskelijat. Kyselyn avulla kartoitin opiskelijoiden käsityksiä kalannahasta.

Suurin osa kyselytutkimukseen osallistuneista opiskelijoista oli ainakin nähnyt kalannahkaisia tuotteita, ja muutamalla oli oma-kohtaisiakin kokemuksia kalannahan käytöstä. Esimerkiksi korumuotoilijaksi opiskeleva **Kirsi Manninen** on suunnitellut kalannahasta Kalaparkki Oy:lle korusarjan. Teollista muotoilua opiskeleva **Juhana Laivamaa** puolestaan osallistui kalannahalla koristellulla puukollaan Poukama-kilpailuun ja sijoittui kolmanneksi.

UUTTA TUTKIMUSTIETOA KALANNAHASTA

Käsityötieteen kandidaatin tutkielmassamme selvitimme laboratoriotestein suomalaisen kasviparkitun mateennahan soveltuvuutta verhoilukäyttöön. Suoritimme testaukset Itä-Suomen yliopiston tekstiililaboratoriossa 2.–8.5.2013.

Keräsimme tutkimusaineistoa myös osallistamalla Kalajoella ammattiopisto Artemassa järjestettyihin Poukama-hankkeen työpajoihin, jotka valoivat uskoa uuteen materiaaliin. Myös monista kyselyni vastauksista välittyi optimistinen suhtautuminen kalannahan tulevaisuuteen. Se nähtiin esteettisenä ja eksoottisena materiaalina, jonka uskotaan kiinnostavan kuluttajia.

Suomessa kalannahkaa on tutkittu vain vähän. Kalannahan käytön historiasta ei ole tällä hetkellä saatavilla juurikaan suomenkielistä kirjallisuutta, ja vähäinenkin tieto on hajallaan eri lähteissä. Kalannahan käytöllä on kuitenkin Suomessa pitkät perinteet etenkin saamelaisten keskuudessa.

Tutkielmamme tavoitteena oli yhtäältä koota tulevia pro gradu -tutkielmiamme varten olemassa olevaa, varsin sirpaleista tietoa kalannahasta sekä toisaalta myös hankkia laboratoriotestein uutta tutkimustietoa kasviparkitun mateennahan ominaisuuksista nimenomaan verhoilumateriaalina.

Käsin kasviparkittu materiaali kiinnosti meitä myös ekologisuutensa vuoksi. Sen valmistusprosessi voidaan tehdä kokonaisuudessaan näkyväksi kuluttajalle – kalan alkuperä on jäljitettävissä jopa lammen tarkkuudella! Kuluttajien tietoisuus vaihtoehtoisista, ekologisemmista materiaaleista on syventynyt, ja kalannahan markkinoinnissa tätä kannattaa hyödyntää. Käsin kasviparkittua kalannahkaa voidaan pitää ekologisena vaihtoehtona esimerkiksi tehdasvalmisteiselle naudannahalle, sillä parkitusaineena käytetään kasveista saatavia aineita teollisuudessa yleensä käytettävän kromin sijaan.

Mateennahkaa.

Kuhannahkaa.

Lohennahkaa.

Hauennahkaa.

Hankaustestipaloja ennen ja jälkeen testin.

Myös kyselytutkimuksemme vastanneet mielsivät kalannahan ekologiseksi vaihtoehdoksi. Yksi vastaaja nosti esiin myös kalannahan eettisyyden: teollisuuden sivutuotteena kalannahka on jätettä, jonka hyötykäyttöön ei liity samanlaisia eettisiä ongelmia kuin vaikkapa eläinten tarhaamiseen tai metsästämiseen nahkojen saamiseksi.

”SE ON YLLÄTTÄVÄN PAKSUA JA KESTÄVÄÄ”

Tarvittavat materiaalit tutkielmamme laboratoriotestejä varten lahjoitti mikkililäisen Kalaparkki Oy:n perustaja Ossi Kumpulainen. Toivommeikin testitulosten hyödyttävän myös hänen yrityksensä liiketoimintaa, markkinointia ja tuotekehittelyä. On helpompi markkinoida tuotetta, jos sen valmistukseen käytetty materiaali täyttää standardien mukaiset vaatimukset. Tässä mielessä opinnäyttemme taustamotivaationa oli myös

testatun tutkimustiedon hankkiminen silmälläpitäen mateennahan markkinointia.

Kumpulaisen mukaan kalannahka mielletään hyvin yleisesti kestävyydeltään heikoksi materiaaliksi. Tämä kävi ilmi myös tekemässäni kyselyssä. Osa vastaajista piti kalannahkaa ohuena ja hauraana, ja muutamat kertoivat luulleensa aikaisemmin, että kalannahka on heikkoa materiaalia. ”Se on yllättävän paksua ja kestävä”, kuten eräs vastaajista muotoili.

Kyselyn vastaukset nousivat vastaajien omista kokemuksista tai olivat pelkkiä vaikutelmia. Ylipäätään kalannahkaan liittyy paljon subjektiivisia mielikuvia. Halusimmekin testata laboratorio-oloissa, miten kestävää tai haurasta kalannahka todella on.

Valitsimme testit silmällä pitäen verhoilun kannalta olennaisia nahan ominaisuuksia: repimislujutta ja hankauksenkestävyyttä. Lisäksi testasimme sauman murtovoimaa, joka on erityi-

sesti kalannahkaisessa verhoilussa erittäin tärkeä ominaisuus, sillä nahkojen pienen koon vuoksi ne täytyy yhdistää ompelemalla suuremmiksi pinoiksi.

Todettakoon, että testeissä käyttämiemme koepalojen määrät olivat sen verran pieniä, että tulokset eivät ole vielä yleistettävissä. Ne antoivat kuitenkin suuntaviivoja jatkotutkimuksia varten.

Valitsimme testattavaksi nimenomaan mateennahan, koska se on Teknologian tutkimuskeskuksen (VTT) mukaan monia muita kalannahkoja kestävämpi. Samansuuntainen oli myös Kumpulaisen yrittäjänä saama pitkäaikainen käytännön kokemus mateennahan ominaisuuksista. Mateen suomutaskut ovat pieniä ja suomut sijaitsevat nahan pinnassa – tämä tekee mateennahasta rakenteellisesti kestävämpää. Valintaan vaikutti myös mateennahan luontainen pintakuviointi, jota pidimme kauniina.

MATEENNAHKA SOPII MYÖS VERHOILUUN

Testitulosten perusteella kasviparkittu mateennahka ei yllä verhoilunahkojen ominaisuuksiin repäisytestissä; sen sijaan hankaustestissä saadut arvot riittivät kevyen verhoilun vaatimaan luokitukseen. Nahan hankauksenkeston testausmenetelmäksi ilmoitetaan useissa lähteissä Veslic-menetelmä, mutta koska siihen tarvittavaa laitteistoa ei ollut käytettävissä, sovelsimme tekstiilien hankauksenkestoa määrittävää Martindale-menetelmää, jossa testattavaa materiaalia hangataan vakiopaineella ja kulumista tarkastellaan silmämääräisesti ennakkoon määritetyissä tarkastelupisteissä. Kierroslukumäärä kirjataan ylös, kun muutoksia havaitaan.

Mateennahan keskimääräiseksi hankauksenkestävyydeksi saatiin 15 000 kierrosta, mikä riittää sen luokitteluun kevyen verhoiluun

Islantilaisen Atlantic Leatherin mallikarttaa eri kalanahkaväreistä.

soveltuvaksi, kun tuloksia sovelletaan huonekaluverhoilukankaiden standardin mukaisiin ominaisuuksiin. Toisin sanoen mateennahka sopii verhoiluksi sellaisiin tuotteisiin, jotka eivät joudu kovaan kulutukseen. Esimerkiksi ajoneuvojen verhoilussa tällaisia pieniä yksityiskohtia löytyy runsaasti.

Sauman murtovoimaa mittaavien testien perusteella voidaan puolestaan todeta, ettei usean mateennahan yhdistäminen isoksi pinnaksi heikennä oleellisesti kestävyyttä. Voidaan myös olettaa, että yhdistämällä kalannahkaa muihin verhoilumateriaaleihin saadaan aikaan kestäviä lopputuloksia. Tästä käy esimerkiksi auton ratti, jonka verhoilin yhdistäen ajoneuvoverhoiluun

tarkoitettua naudannahkaa sekä kasviparkittua mateennahkaa.

Repäisytestin tulos oli odotettua heikompi, minkä oletamme osaksi johtuvan varomattomasti jälkikäsitellyistä nahoista. Tämän vuoksi emme halua antaa repäisytestille keskimääräistä tulosta, vaan jatkamme testaamista pro gradu -tutkielmissamme.

Testitulosten perusteella mateennahka on käytettävissä ainakin kevyeen verhoiluun, jos sen valmistuksessa ja käytössä huomioidaan materiaalin erityisvaatimukset. Esimerkiksi nahan repeämistä voidaan estää oikealla saumarakenteiden valinnalla ja nahan pinnan kulumista voidaan ehkäistä säännöllisesti huoltamalla.

VIE TIETOA KALANNAHASTA ETEENPÄIN!

Mateennahkaa käytetään tällä hetkellä lähinnä sen erikoisuuden vuoksi, vaikka se yltäisi ominaisuuksiltaan monipuoliseen ja vaativaankin käyttöön. Kyselyssä pyysin vastaajia ideoimaan tuotteita, joissa kalannahkaa voisi hyödyntää. Suoranaisia uusia ideoita ei mainittu, mutta tieto materiaalin hyvistä ominaisuuksista laajensi potentiaalisia käyttömahdollisuuksia huomattavasti.

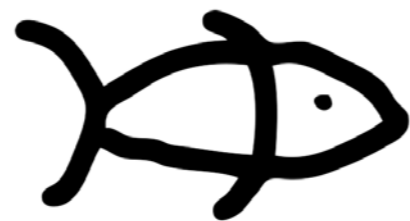
Näkins tärkeänä seikkana myös muotoilijoiden ja käsityöalan yrittäjien yhteistyön. Muotoilijalla on taito tuotteen suunnittelemiseen ja kehittämiseen. Käsityöläisen on puolestaan panostettava laatuun työn jäljessä. Kyselyssäkin mainittiin materiaalin juhlavuus, jonka tulkitseen viittaavan luksukseen. Kalannahka nähdään luk-

sustuotteena ja sitä verrataan usein käärmeennahkaan. Vastauksissa viitattiin myös kuluttajien vähäiseen tietoon materiaalista.

Kalannahan hyviä ominaisuuksia pitäisikin markkinoida ja näin luoda uskottavuutta materiaalille ja siitä tehtäville tuotteille. Kalannahan parkitseminen on perinteinen käsityön muoto, ja aiemmin kalannahkaa on hyödynnetty hyvin monimuotoisesti – esimerkiksi hihnoissa, käsineissä, laukuissa, kengissä ja purjeissa. Sitä on käytetty jopa ikkuna-aukoissa lasin edeltäjänä.

Toivottavasti tulevaisuudessa kalannahan monipuoliset ominaisuudet osataan ottaa jälleen käyttöön. Ensin pitää kuitenkin levittää tietoa tästä ”uudesti syntyneestä” materiaalista, jotta muotoilijat, käsityöläiset ja lopulta kuluttajat osaavat asennoitua siihen oikein.

Vie sinäkin tietoa kalannahasta eteenpäin – näin autat perinteistä käsityömuotoa säilymään!

ELINA LAMMASSAARI

OSSI KUMPULAISEN KALAPARKKI

Kalaa ei pyydetä tai kasvateta nahan vuoksi vaan pääasiassa ravinnoksi. Mikkeliläinen yrittäjä Ossi Kumpulainen on yksi harvoista ammattimaisista kalannahan parkitsijoista Suomessa. Hän tietää, miten perkausjätteeksi lasketusta kalannahasta voidaan jalostaa jopa luksustuotteita.

Ossi Kumpulaisen Kalaparkki Oy:n toimitila on Mikkelin Kenkäverossa, jossa hän parkitsee kalannahkoja sekä myy niistä valmistettuja tuotteita. Koulutukseltaan Ossi on markkinointi- sekä atk-merkonomi. Poukama-hankkeessa hän on toiminut työpajojen vetäjänä.

Kalastus on kiinnostanut Ossia pienestä pitäen, mutta idea Kalaparkista ei kuitenkaan löytynyt harrastuksen kautta, vaan kipinän kalannahkojen työstämiseen sytyttivät **Liisa Saarnin** kalannahkatuotteet, ja Mikkelin Kansalaisopiston parkituskurssi auttoi alkuun nahkojen käsittelyssä.

Näistä lähtökohdista kypsyi idea omasta yrityksestä.

Kalaparkin perustaminen vaati Ossin mukaan paljon laskelmia, suunnittelua ja investointeja sekä pienyrityskeskuksen palvelujen ahkerää käyttöä. Ossi tähdentää, että kasvusuunnitelmat, myyntikanavat sekä selkeät tavoitteet tulee olla mietittynä. Myös starttiraha on alussa tarpeen. Ossin Kalaparkki aloitti toimintansa 2007, mutta hän teki pitkään rinnalla myös aiemman ammatinsa töitä.

Ossi neuvookin, että omaa yritystä suunniteltaessa kannattaa vakavasti miettiä, harjoittaako yrittämistä vain sivutyönä vai pyrkiikö sillä ansaitsemaan leipänsä.

Tärkeää on myös kartoittaa muut oman alan yritykset sekä verkostoitua. Kalaparkkia perustaessaan Ossi tutustui suomalaisiin alan toimijoihin, kuten **Liisa Saarniin** (Galateia), **Marja Rakiin** (Noolan), **Jouko Eskeliseen** (Kemin Nahkatarkke) ja **Vesa Niemitaloon** (Kalatalous, Ammattiopisto Lappia).

Yrittäjäyys on näyttänyt Ossille käsityöammatista myös toisen puolen. Monella, niin asiakkaalla kuin myös aloittavalla yrittäjälläkin, voi olla vääristynyt kuva yrittämisen kustannuksista.

”Harrastelijat pystyvät valmistamaan tuotteita omaksi ilokseen ja myymään niitä hintaan, jotka päätoimisen yrittäjän kannalta ovat tappiollisia. Yrittäjä joutuu maksamaan toiminnas-

taan arvonlisäveron, eläkemaksut, vakuutukset, vuokran ja niin edelleen. Alussa suuri osa yrittäjän ajasta kuluu tuotekehitykseen, joka aiheuttaa kustannuksia, mutta ei tuloa. Yrityksen täytyykin ennen pitkää saada myynnillään katettua myös tuotekehityksen kulut.”

”MATERIAALI ON JÄTETTÄ, ENNEN KUIN SITÄ ON KÄSITELTY”

”Kalannahka on materiaalina kirjaimellisesti jätettä, ennen kuin sitä on millään tavoin käsitelty”, Ossi toteaa. Hän hankkii nahkoja kalakauppiailta sekä kalastajilta, jotka nylkevät tai nahoittavat kaloja. Osa heistä on vakiotoimittajia. Monien kalojen nahkoja saa ympäri vuoden tarvittavia määriä, mutta joidenkin hankkiminen vaatii enemmän järjestelyjä: niitä täytyy kerätä laajemmalla alueella ja pienissäkin erissä.

Jättemateriaali muuttuu taitavissa käsissä nahaksi ja siitä vielä tuotteiksi. Parkitsemistaidon kartuttamiseksi Ossi on tehnyt itse paljon kehitystyötä. Hän pitää tärkeänä, että kalannahan ominaisuuksia ja parkituksen vaikutuksia tutkitaisiin tieteellisesti. Yrittäjä tarvitsee luotettavaa tutkimustietoa tuotekehityksen tueksi.

Ossi kertoo, että materiaalia kohtaan on paljon ennakkoluuloja. ”Usein ihmisillä on sellainen mielikuva, että kalannahka on ‘jotenkin kuivattua’. Harva kuitenkaan tietää, että prosessi on vastaavanlainen kuin muunkin nahan valmistuksessa – parkitsemalla kalannahasta saadaan pehmeää ja kestävä. Sen sijaan useimmat kyllä tietävät, että käärmeennahastakin on tehty laukuja ja kenkiä, eikä se tunnu heistä lainkaan kummalliselta.”

Varsin yleinen käsitys on myös, että kalannahka haisisi pahalle. Parkitseminen kuitenkin poistaa nahasta kalan oman rasvan, ja näin katoaa myös kalalle ominainen haju. Jäljelle jää tyypillinen kasviparkitun nahan tuoksu. Käyttämässään parkitsemisprosessissa Ossi käyttää vain luonnossa hajoavia raaka-aineita: suolaa, happoa

(pöytäetikkaa tai muurahaishappoa), puunkuorta (esim. valmiiksi uutettua mimosaa tai itse keitettyä pajulientä) ja nahkarasvaa. Jätteidenkäsittely tulee kuitenkin aina selvittää tarkasti.

NAHKA TUOTTEEKSI YHTEISTYÖLLÄ

Kapasiteetti on Kumpulaisen mukaan yksi yrityksen tehtävää määräävistä tekijöistä. ”Esimerkiksi jos haluaa keskittyä parkitsemaan nahkoja, niitä tulisi kyetä tuottamaan suuria määriä eri käsityöläisille. Tässä tapauksessa pitäisi visioida suuri nahkatehdas, joka työllistäisi useita henkilöitä. Tehtaan toiminta vaatisi varmuuden raaka-aineen saatavuudesta sekä vakaan ostajakunnan valmiille nahoille, ja tämä puolestaan edellyttäisi laajempaa tietoisuutta kalannahasta kestävästä ja käytettävänä materiaalina.”

Jos nahan valmistus on vain pienten tuottajien varassa, valmiiden nahkojen saatavuus voi olla epävarmaa. Yksi parkitsija pystyy tuottamaan materiaalia useammillekin käsityöläisille, jos parkitseminen tapahtuu ammattimaisin välinein ja parkittu nahka on niin hyvälaatuista, että se on suoraan käytettävissä tuotteisiin. Tällä hetkellä Ossi katsookin, että työllistymismahdollisuuksia olisi eniten juuri suunnittelun ja tuotteiden valmistuksen puolella.

Ossi on itse valinnut yrityksensä tehtäväksi nahkamateriaalin jalostamisen mahdollisimman pitkälle. ”Yritykseni ideana on jalostaa materiaali valmiiksi tuotteiksi. Tämä on myös asiakkaan kannalta hyvä asia, sillä tunnemme koko tuotantoprosessin ja voimme itse kertoa asiakkaalle, miten tuotteet on valmistettu.” Tuotteiden suunnittelu saa virikkeen useimmiten Ossin omasta ideasta – tai kun riittävän moni asiakas on esittänyt samansuuntaisia toiveita.

Tuotteet Ossi teettää osin alihankintana, koska eri ompelijoilla on sopivat välineet ja kokemus tiettyjen tuotteiden valmistamiseen. ”Huomatava osuus kustannuksista tulee alihankinnasta, mutta lähtökohta on se, että tehdään laadukkai-

ta tuotteita. Tähän tavoitteeseen ei päästä, jos yritetään väkisin tehdä kaikki itse tai teetetään siellä, missä se on halvinta. Vaikka moni on suosittelut tuotannon siirtämistä muualle, kaikki tuotteet valmistetaan Suomessa. Kyse ei ole bulkkituotteista, joissa tärkein kilpailutekijä on hinta. Hintaa voi toki saada edullisemmaksi karsimalla mallivaihtoehtoja ja tekemällä suurempia sarjoja. Tuotantoa ei voi aloittaa luksustuotteiden valmistuksella ilman riittävää kokemusta, mutta kun laadukkaan tuotannon edellytykset ovat kunnossa, luksukselle löytyy kyllä oma asiakaskuntansa.”

LAATU MYY

Osa tuotteista on yksinkertaisia aiheita, joihin nahka kiinnitetään päälle – näin valmistuvat esimerkiksi taskumatit. Tuotevalikoimaan kuuluvista lompakoista useimmat ovat jo olemassa olevia, ompelijan suunnittelema malleja, joita on myöhemmin kehitetty Ossin oman suunnittelun ja asiakaspalautteen perusteella uusiksi versioiksi. Joissakin tuotteissa suunnittelu vie paljon aikaa, ja tarvitaan usean eri ammattilaisen, kuten puusepän, ompelijan ja verhoilijan yhteistyötä. Vähitellen verkosto hyvien suunnittelijoiden ja tekijöiden löytämiseksi kasvaa.

Ossi kertoo, että ideoita on runsaasti ja *to do*-listalle on kertynyt enemmän toteutettavia tuotteita kuin on tarjolla valmiina myyntituotteena. Tuotekehitys vie paljon aikaa, ja siihen kannattaa panostaa, jotta saa aikaan laadukkaan tuotteen, jonka voi ylpeydellä myydä. Ossi mainitsee laadukkuuden ekologisuuden ohella yhdeksi tärkeimmistä myyntivalteista. Laadukas tuote näyttää kauniilta ja on niin hyvin tehty, että vaativakin asiakas voi luottaa sen kestävyys. Ossi paljastaa, ettei tuotteen ostaja välttämättä aina ole sen loppukäyttäjä: naiset ostavat kalannahkatuotteita usein lahjaksi.

Kalannahasta voidaan valmistaa samoja tuotteita kuin muidenkin eläinten nahoista. Rajoituksia asettaa lähinnä materiaalin koko, mutta suu-

riakin pintoja voidaan tehdä, ellei saumattomuus ole ehdoton vaatimus. Ossin mukaan kalannahasta on muuhunkin kuin pelkäsi koristeeksi.

”Erilaisiin käyttötarkoituksiin täytyy valikoida sopiva nahka. Kalalajien kesken on paljon eroja, mutta eri valmistusmenetelmillä saadaan vaikka lohennahasta hyvin pehmeää, vaatteisiinkin sopivaa nahkaa.” Parkitustavasta riippuen nahasta voidaan tehdä myös tukevampaa käytettäväksi esimerkiksi laukuissa.

Kalannahka on näyttävä materiaali, jonka pintaa pystyy muokkaamaan erilaisilla käsittelyillä. Riippuen pinnan loppukäsittelystä nahkojen ilmettä voi varioida paljonkin. Värjäämällä nahasta tulee keinotekoisien oloista. Ossi rasvaa parkitut nahat, jolloin nahka tummenee ja pinnan kuvio tulee esiin. Nahka voidaan myös präsätä, jolloin pinnasta tulee sileä ja hieman muovimainen – tällainen materiaali sopii esimerkiksi kosteussuojaa vaativiin tuotteisiin. Nahan luonnollinen pinta voidaan häivyttää myös lakkaamalla.

Nahkoja parkitessa ja käsitellessä tärkeintä kuitenkin on laadukas lopputulos. ”On selvää, että huonoa nahkaa voi tehdä yhtäläillä kalasta kuin nisäkkäiden nahasta.” Materiaalin imagolle on tärkeää, että se on aina ammattitaitoisesti käsiteltyä ja että siitä tuotteet ovat laadukkaita.

PARAS MAINOS ON TUOTE ITSE

”Olivatpa tuotteet kuinka hienoja tahansa, kukaan ei tule hakemaan niitä käsityöyrittäjältä, ellei tämä itse tuo niitä esille.” Ossi muistuttaa markkinoinnin ja myyntityön olevan tärkeimpiä tehtäviä kaikissa yrityksissä. Luonnollisesti parasta mainosta on itse tuote, mutta on tehtävä töitä myös sen eteen, että tietoisuus tuotteen olemassaolosta saavuttaisi ostajakunnan. ”Materiaali on sen verran tuntematon, ettei asiakkaille synny oikeaa mielikuvaa, elleivät he pääse näkemään ja kokeilemaan sitä. Kun materiaali tulee tulevaisuudessa tutummaksi ja

liiat ennakkoluulot karisevat, alalla on helpompi toimia.”

Ossille tärkeimpiä markkinointikanavia ovat messut ja myyntitapahtumat. Myös oma myymälä vilkkaalla paikalla tuo näkyvyyttä. Verkkokaupan merkitys on kasvanut myyntikanavana, johon asiakkaat ohjautuvat joko tuttaviansa suositusten perusteella tai tutustuttuaan tuotteisiin ensin messuilla.

Ossi katsoo alan tarvitsevan ennakkoluulotonta tutkimusta kalannahan ominaisuuksista samoin kuin nahan käsittelytapojen teknistä kehittämistä. Hän haluaa olla mukana kehittämässä alaa kokonaisuutena sekä etenkin tietyillä osa-alueilla, kuten suunniteltaessa kalannahkaisia vaatteita, kenkiä ja sisustusmateriaaleja.

”Hyviä ideoita ei kannata jättää kehittämättä, vaan niistä pitää keskustella. Yhteistyössä hyödynnämme synergiaedun ja voimme tuoda markkinoille tuotteita, jotka kilpailevat suomalaisuudellaan, ekologisuudellaan ja laadukkuudellaan.”

Ossi Kumpulaisen taskumatti.

KALANNAHKAA JA MUOTOILUA

Seuraavilla sivuilla esitellään erilaisia kalannahkaa hyödyntäviä tuotteita sekä muita kalastuskulttuurista innoituksensa saaneita muotoiluideoita. Lopuksi asiantuntija Janita Korva Teollisuustaitteen Liitto Ornamosta kertoo, miten suunnittelija ja käsityöläinen voi suojata tuotteensa.

*Helena Vuorion suunnittelema lohennahkainen lampunvarjostin. †
Simo Nousiaisen suunnittelemat kävelykengät, joissa on mateennahkaiset koristeet ‡*

*Roosa Roosin suunnittelemat lohennahkaiset kirjankannet sekä mateennahkaiset pussukat.1
Saija Lehtosen suunnittelemia kalannahkaisia lompakkoja. Vasemmalta lukien mateen-, kuhan-, lohen- ja mateennahkaa.1*

*Roosa Roosin suunnittelema poronnahkainen pikkutyön mekko, jossa on koristeena pajulla parkittua mateennahkaa.
Tossuissa on sama materiaaliyhdistelmä.*

Harri Syrjäsen suunnittelema ja valmistama nahkatuoteita, joissa on hyödynnetty kalannahkaa materiaalina ja kalaa muotokielessä.

Suomalaisen Coston valmistamia kalannahalla koristeltuja Kombai-hattuja.

Coston kalannahalla koristeltu rusetti. 1

Emmi Saastamoisen suunnittelemat ja valmistamat avokkaat, joissa on käytetty kultafolioitua kalannahkaa. →

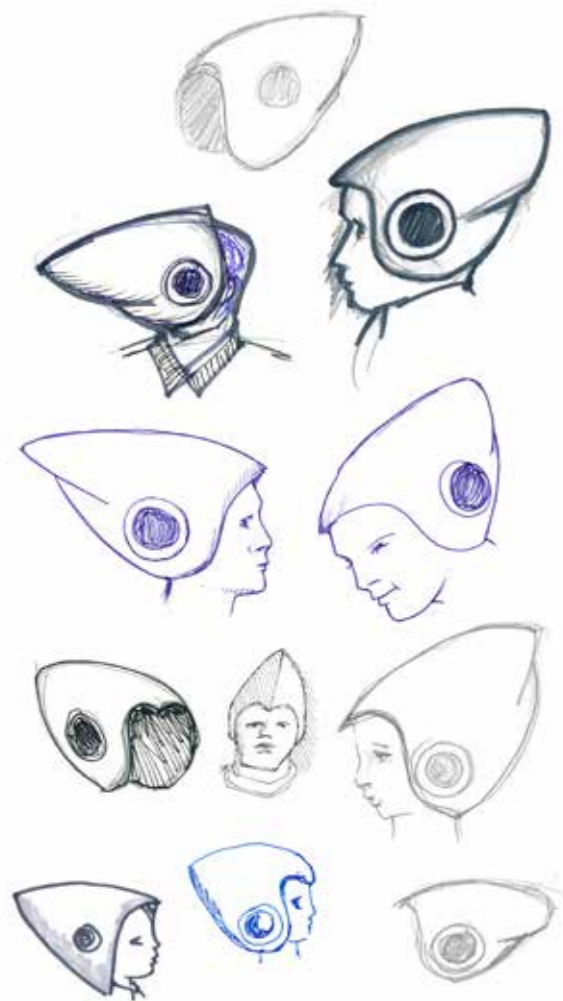
Simo Nousiaisen suunnittelemat kalannahkaiset kävelykengät.

Tuomas Mujusen Poukama-hankkeelle suunnittelema kalannahkatuotteita: silmälas-, kännykkä- ja käyntikorttikotelot.

"Särkipää-päähineen idea syntyi kysymyksestä, voiko kalanpäästä tehdä hatun. Ajatuksen absurdius miellytti ja tiesin heti, että päähineen pitää olla humoristinen ja sympaattinen. Muotoa hain niin keskiaikaisista kypäristä kuin Elsa Beskowin satukuvituksista", kertoo suunnittelija Tuomas Mujunen. Mallikappaleet päähineestä on valmistanut oululainen hattuateljee Saara.

JANITA KORVA

MALLISUOJA TURVAA MUOTOILIJAN TYÖN

Luovan työn tuloksen tehokas suojaaminen on perusta suunnittelijoiden työlle ja koko elinkeinolle. Muotoilutyön tuloksia voidaan samanaikaisesti suojata useilla eri suojamuodoilla.

Yleinen suojamuoto on mallioikeus, joka suojaa tuotteen tai sen osan ulkomuotoa jäljittelyä vastaan. Suojan kohteena on aina konkreettinen aistein havaittavissa oleva esine. Mallioikeus ei synny automaattisesti tuotteen muotoilun tai valmistamisen yhteydessä, vaan se pitää rekisteröidä Patentti- ja rekisterihallituksessa (PRH). Mallisuoja on tarkoitettu muotoilijan työn ensisijaiseksi suojamuodoksi.

Jos tuote tai esine ylittää teoskynnyksen, se saa tekijänoikeussuojaa. Tekijänoikeusneuvoston ratkaisukäytännön perusteella käyttötaiteen teosten kohdalla teoskynnys on verrattain korkea ja vaikeasti arvioitavissa. Hyvin harvat taideteollisen alan tuotteet saavuttavat teoskynnystä, jolloin ne jäävät vaille tekijänoikeussuojaa. Teoskynnyksen alle jääneiden tuotteiden muotoilu suojataan mallisuojalla. Jos teos ylittää teoskynnyksen, sille syntyy tekijänoikeussuoja välittömästi tuotteen suunnittelun tai teoskappaleen valmistamisen yhteydessä ilman rekisteröintiä.

Lisäksi tuotetta varten voidaan rekisteröidä tavaramerkki, jonka avulla tuote erottuu muista

kilpailevista tuotteista. Myös tavaramerkki tulee rekisteröidä PRH:ssa. Uudelle tuotekeksinnölle voidaan hakea patenttia. Se suojaa ensisijaisesti teknisiä keksintöjä.

Suoja-aikojen pituudet eri suojamuotojen välillä vaihtelevat suuresti. Tekijänoikeus on voimassa 70 vuotta tekijän kuolemasta. Tavaramerkkirekisteröinti on voimassa 10 vuotta rekisteröintipäivästä, ja se voidaan uudistaa aina kymmenen vuoden välein. Mallioikeus puolestaan on voimassa enintään 25 vuotta. Ensimmäinen rekisteröinti on voimassa 5 vuotta hakemispäivästä lukien, ja se voidaan uudistaa neljästi viideksi vuodeksi kerrallaan.

Suunnittelualojen yhdenvertaisen kohtelun kannalta on tärkeää, että eri suojamuodot ovat juridisesti yhtä vahvoja suomalaisessa lainsäädännössä. Etenkin (Ornamon jäsenten edustamalla) soveltavan taiteen aloilla kuten muotoilussa sekä sisustus- arkkitehtuuri- ja rakennustaiteessa on ollut lähes mahdotonta ylittää teoskynnys ja saada tämä vahva suoja tuotteelle.

Seuraavaksi tarkastellaan Poukama-muotoilukilpailun saalista. Kilpailun tehtävänannon yksi keskeinen lähtökohta oli, että kaikki palkitut ideat ja prototyypit ovat vapaasti kenen hyvänsä hyödynnettävissä – kunhan suunnittelijan nimi on vain mainitaan. Samoin vapaasti kalastettavissa ovat kaikki hankkeessa suunnitellut tuotteet, kuten edellä esitellyt Särkipää-päähine sekä lohennahkaiset silmälasit, kännykkä- ja käyntikorttikotelot.

Kyllähän ne muuttuu. Muttako mennee tuonne Kalixiin, niin siellä on ne vanahat nimet, joita on täällä käytetty. Kummalta puolelta se lienee tullu. Mutta se on mukava kuunnella, ko ne puhuu niinko vanahat ihmiset täällä ennen. Siitä oikein nauttii, ko kaheksankymppiset ukot porisee, niin niitä saattaa kuulla vaikka koko päivän.

Erkki Kansten haastattelu Kellon Kiviniemessä 6.2.2012

MUOTOILUKILPAILUN KALANSAALIS

MUOTOILUKILPAILUN KALANSAALIS

Poukama järjesti vuoden 2012 aikana muotoilukilpailun yhteistyössä Teollisuustaideteiden Liitto Ornamon kanssa. Kilpailussa peräänkuulutettiin innovatiivisia tuotteita ja tuotekonsepteja, joissa hyödynnetään kalannahkaa ja kalastuskulttuurin perinteestä nousevia ideoita.

Tuomaristoon kuuluivat muotoilija ja arkkitehti **Päivi Mikola**, sisustusarkkitehti ja professori **Simo Heikkilä**, muotoilija ja Iittalan muotoilujohdaja **Harri Koskinen**, taiteilija ja tekstiilisuunnittelija **Moosa Myllykangas**, Ornamon nimeämänä edustajana tekstiilitaiteilija **Aino Faven** ja **Tuula Puoskari**, aikuiskoulutus- ja hankevastaava JEDU:sta.

Erityistä huomiota kilpailutoita arvioitaessa haluttiin kiinnittää valmistettavuuteen, elinkaaren ekologisuuteen ja käytettävyyteen. Tavoitteena oli löytää uusia tuotteita ja tuotekonsepteja artesaanien ja käsityöläisten valmistettaviksi.

Kilpailun saaliista tuli runsas ja monipuolinen, sillä raati sai arvioitavakseen liki sata ehdotusta. Selvästikin tälle kilpailulle oli tilaus ja se oli

koettu kiinnostavaksi. Siihen myös osallistuttiin hyvin erilaisista lähtökohdista – kaikki työt eivät suinkaan olleet muotoilun ammattilaisten suunnitteleamia.

Töiden parhaimmistoa esiteltiin näyttelyssä Galleria 5:ssä Oulussa, Kalajoen ammattiopistolla ja Tornion maakuntamuseossa.

Seuraavassa kuvakatsauksessa esitellään palkitut työt ja lisäksi kilpailua pohditaan kahdesta eri näkökulmasta.

Muotoilija **Linda Huunonen**, joka sai ensimmäisen sekä jaetun kolmannen palkinnon, esittelee omien kilpailuehdotustensa suunnitteluprosessia. Tuomariston näkökulmaa edustaa puolestaan Simo Heikkilä, joka kertoo haastattelussa vaikutelmiaan ja johtopäätöksiään kilpailusta.

1. Palkinto
Lohisatula
Suunnittelija
Linda Huunonen

”Tuunattu satula, lohennahalla päällystettynä, sopii nykyaikaan ja toimii tuotteena sekä kaupungissa että maaseudulla.”

Tuomaristo

2. Palkinto
Eväkkäät
Suunnittelijat
Krista Nieminen ja Laura Nieminen

"Sandaalin eri osissa on hyödynnetty erityyppisiä kalannahkoja sekä nahan muotoja, ja metafora kalan selkäevästä lisää työn kiinnostavuutta."

Tuomaristo

Jaettu 3. palkinto
Lohennahkahansikkaat
Suunnittelija
Linda Huunonen

"Hansikkaiden yksilöllisyys ja erityisyys nousee kalannahan käytöstä ja nahan värjäysmahdollisuuksista. Sopii myös luksustuotteeksi."

Tuomaristo

Jaettu 3. palkinto
Kapula-Knife
Suunnittelija
Juhana Laivamaa

"Kantavana ajatuksena oli tupettoman kalapuukon kehittäminen. Tuotteessa olevat kalapiikki ja fileointiveitsi toimivat toistensa tuppena ja muodostavat näin kompaktin ja aivan uudenlaisen tuotteen."

Juhana Laivamaa

Lunastuspalkinto
Kopes-heijastimet
Suunnittelija
Saija Lehtonen

"Kun entisaikaan kalastettiin verkoilla ja nuottamalla, käytettiin niissä tuohesta punottuja kohoja ja painoja. Kopes-heijastimet ovat saaneet muotonsa näistä punoksista ja muuttavat vanhan tarve-esineen moderniin käyttöön."

Saija Lehtonen

Lunastuspalkinto
Viehe-asustekorut
Suunnittelijat
Inni Pärnänen ja Marianne Huotari

"Viehe on yksilöllinen ja näyttävä, perinteistä materiaalia hyödyntävä asustekonsepti naisille. Vieheessä perinteinen kalannahkamateriaali yhdistyy uudelleen kolmiulotteiseen rakenteeseen."

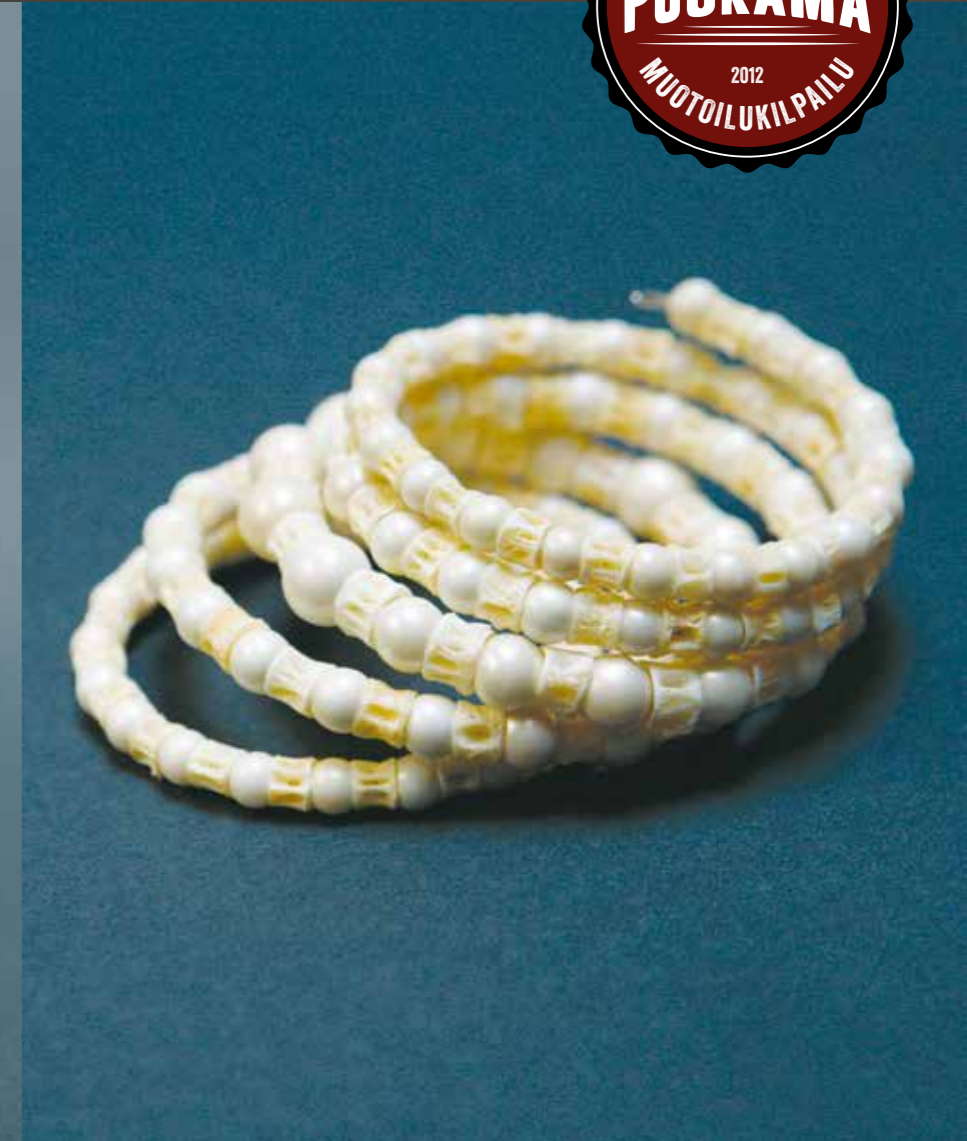
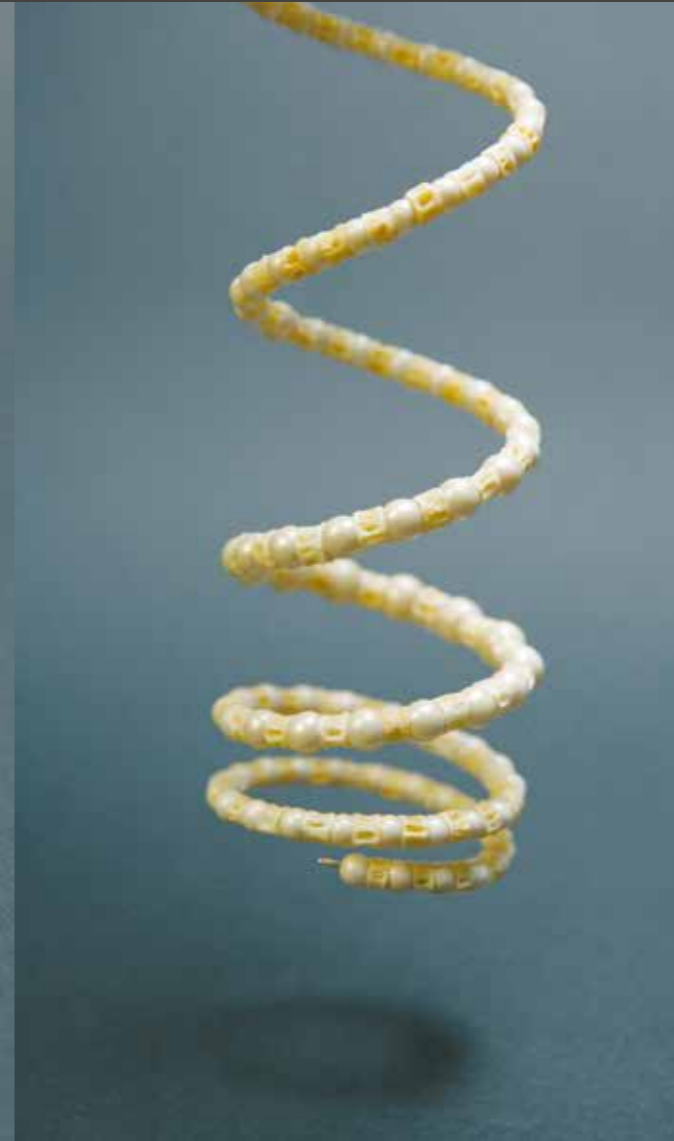
Marianne Huotari ja Inni Pärnänen

Kunniamaninta
Villimaa-rintanapit
Suunnitteluryhmä
Jukka Alastalo, Ismo Mannervirta, Piia Pasanen, Hanna Rainio, Emma Tavast ja Riikka Tuomi sekä opettaja **Marja Arola**

"Villimaa on edullinen ja helppo rintanappi, johon on onnistuttu luomaan korumaisuutta."

Tuomaristo

Kunniamaninta
Kala-Maijan kelluva kutimen lukko
Suunnittelija
Johanna Riepula

*"Kutimen lukko on siisti tapa säilyttää sekä sukka-
puikkoja että keskeneräistä kudinta. Lukko on erit-
tään tarpeellinen puikkojen suoja matkalla."*

Johanna Riepula

Kunniamaninta
Nikamakorusetti
Suunnittelija
Katri Kokko

*"Nikamakorusetti on valmistettu kotimaisten ka-
lojen nikamista ja kierrätyshelmistä. Nikamat ovat
mielenkiintoinen mahdollisuuksien materiaali."*

Katri Kokko

MUOTOILU- POUKAMAN VOITTAJA- VONKALE

Poukaman muotoilukilpailu johdatti juuri valmistuneen tuotemuotoilijan herkullisen uuden materiaalin pariin. Pari kuukautta kestänyt muotoilu-prosessi oli virkistävä vastapaino opinnoille, kun suunnittelua sai tehdä kokeilemalla ja tekemällä. Näin syntyivät kalannahasta polkupyörän satula ja hansikkaat.

Löysin netistä ilmoituksen Poukama-hankkeen muotoilukilpailusta ja innostuin oitis eksoottisesta materiaalista, jonka käytöstä en ollut edes kuullut aikaisemmin. Ensiksi minun oli tietysti selvitettävä kalannahan ominaisuudet, jotta pystyisin hahmottamaan sille mielekkäitä käyttökohteita.

Olin yllättynyt, kun selvisi, että kalannahka on jopa joustavampaa ja kestävämpää kuin yleisesti käytetyt lampaan ja lehmän nahat. Vielä enemmän hämmästyin sitä, miten vaihteleva materiaali kalannahka on. Eri kaloista saadaan erikokoisia ja pinnan tekstuuriltaan vaihtelevia vuotia ja kalannahkaa voidaan käsitellä ja värjätä monin tavoin.

Kalannahkaa syntyy kalateollisuuden sivutuotteena, joskin tällä hetkellä suurin osa nahoista päätyy valitettavasti roskiin. Ulkonaoltiaan kalannahka muistuttaa matelijoiden nahkaa, mutta koska kyseessä on teollisuusjätteen hyödyntäminen, en näe sen käytölle eettisiä esteitä.

Olin hämmästynyt kalannahan loistavista ominaisuuksista sekä siitä, ettei sitä ole ymmärretty vielä hyödyntää materiaalina laajemmin!

KONSEPTIN IDEOINTI

Aloitin suunnitteluprosessin tutkimalla olemassa olevia kalannahkatuotteita. Havaitsin, että useimmiten kalannahkaa oli huomiota herättävissä kohdissa ja näyttävänä detaljeina. Kalannahka on vielä niin harvinainen materiaali, että sen käyttöä halutaan itsessään korostaa.

Etsin tarkoituksella sarjatuotettuja tuotteita, sillä tuotemuotoilijana halusin suunnitella jotain arkikäyttöön soveltuvaa – en koriste-esinettä. Sarjatuotettuna kalannahkatuotteita käytetään eniten kengissä ja laukuissa. Niissä voidaan hyödyntää muiden eläinten vuotiin verrattuna pieniä kalannahkoja. Toisaalta kalannahkakengät ja -laukut mielletään luksustuotteiksi, joille on helppo asettaa korkeampi hinta.

Kengät ja laukut joutuvat kovaan kulutukseen, joten kalannahan kestävät ominaisuudet ovat niissä edukseen. Myös kalannahan mahdollistamaa laajaa väriskaalaa on osattu hyödyntää. Ylivoimaisesti suosituin materiaali on lohennahka.

Löysin myös paljon käsityöläisten tekemiä uniikkeja kalannahkatöitä. Ne eivät kuitenkaan yleensä pysty kilpailemaan muista materiaaleista valmistettujen vastaavien tuotteiden kanssa. Koin tämän niin merkittäväksi ongelmaksi, että otin sen oman suunnitteluni lähtökohdaksi: missä tapauksissa kalannahka materiaalina parantaa olennaisesti tuotetta? Samalla tutkin myös muita nahoista valmistettuja tuotteita, jotta keksisin uusia käyttökohteita kalannahalle.

Seuraavaksi oli hankittava materiaalia, jotta pääsisin testaamaan – ihan konkreettisesti hypistelemään – millaista kalannahka on. Sain Tampereen seudulla toimivasta maahantuojayrityksestä monta vuotaa upean värisiä lohennahkoja. Päädyin pintakäsittelyltään pehmeimpään, mokkaamiseen ja suomuttomaan lohennahkaan, jonka arvioin helpoimmin työstettäväksi.

Jännitin hieman etukäteen, millainen nahkojen ominaishaju olisi, mutta eivät vuodat haisseet sen kummemmin kuin mikään muukaan nahka. Mieleäni teki kovasti jo päästä leikkelemään nahat paloiksi, mutta niiden kalliin hinnan vuoksi en raaskinut, vaan palasin takaisin suunnittelutyön pariin.

SATULA KALANNAHASTA

Sain keväällä 2012 valmiiksi tuotemuotoilun opintoni Turun ammattikorkeakoulussa. Opinäytetyönäni suunnittelin pyöräilykypäräkonseptin suomalaiselle polkupyörävalmistajalle, Pelago Bicycles Oy:lle. Perehdyin kaupunkipyöräilykulttuuriin ja kartoitin sen kohderyhmiä sekä muita aihealueeseen liittyviä ilmiöitä. Erityisesti syvennyin kaupunkipyöräilyyn olennaisesti kuuluvan lisätarvikkeistoon.

Lähdinkin hakemaan inspiraatiota tuotteen suunnitteluun pyöräilykulttuurista.

Pyöräilykulttuuri yleistyy kovaa vauhtia Suomessa ja maailmalla samalla, kun yksilöllisyyden korostaminen ja kestävä kuluttaminen lisääntyvät. Kaupunkipyöräily on yksi nousevista alakulttuureista, ja siihen kuuluvat olennaisena osana persoonallisuus, tyylikkyys ja trendikkyys.

Pyöräharrastajat hankkivat osia eri valmistajilta ja yhdistelevät ne mieleisikseen kokonaisuuksiksi. Useimmat kaupunkipyöräilyharrastajat käyttävät satulana Brooks England LTD:n nahkasatulamalleja, mutta muitakin samantapaisia pienempiä valmistajia löytyy.

Nahkasatuloita valmistetaan yleensä kahdella eri tavalla. Ensiksikin nahka itsessään voi muodos-

taa satulan rungon, jolloin säätökiskot ja muut osat kiinnitetään suoraan nahkarunkoon. Toisella tavalla valmistetussa satulassa on muovikuori, johon metallikiskot tai -runko kiinnitetään. Tämä rakenne pehmustetaan ja verhoillaan sitten nahalla.

Kalannahka ei sovellu käytettäväksi satulan runkona, sillä se ei ole tarpeeksi paksua. Se sopii kuitenkin erinomaisesti satulan nahkaverhoiluksi. Satulan osat voi hankkia uusina ilman päällisverhoilua satulanvalmistajalta tai ne voi hankkia kierrätettynä. Käytettyjä ja puhki kuluneita satuloita saa vanhoista pyöristä kierrätyskeskuksista tai kaatopaikoilta. Kierrätyskeskuksiin kertyy vuosittain suuri määrä käytöstä poistettuja pol-

kupyöriä, joista vain hyväkuntoisimmat kunnostetaan. Muut lajitellaan kierrätykseen, vaikka rungoltaan ehjät satulat olisi vielä voitu korjata käyttöön.

Hankin vanhan rikkiäisen satulan kierrätyskeskuksesta ja purin sen osiin. Hyödynsin vanhaa nahkaverhoilua apuna satulan kaavoituksessa. Puhdistin ja korjasin satulan muut osat valmiiksi verhoilua varten.

Jotta lohennahalla pystyi verhoilemaan satulan, oli vuotia ommeltava yhteen suuremman palan aikaansaamiseksi. Yhdistin nahat kiilamaisesti kappaleeksi, joka toi satulan pintaan virtaviivaisuutta ja linjakkuutta. Suomuinen pinta muistutti hauskesti pyörän kumien kuviointia.

Satulaan kului alle kolme vuotta lohennahkaa. Venytin nahnan satulan päälle kastelemalla sitä useaan kertaan ja antamalla taas kuivua muotoonsa. Lopulta ompelin nahnan kiinni runkoon. Kiinnitin rungon vielä muovikuoreen niiteillä, jotka lävistivät samalla nahkaosat. Nahka pysyy niittien avulla entistä paremmin paikallaan ja ulkonäkö on viimeistelty ja klassinen.

SATAPROSENTTISESTI KIERRÄTYSMATERIAALEISTA

Koska kilpailutyön oli tarkoitus tarjota ideoita käsityöläisille, jotka voisivat innostua toteuttamaan

niitä myöhemmin, tarjosin kahta eri ratkaisua materiaalien hankintaan. Uusien satuloiden verhoilu on melko nopea ja tehokas prosessi, jolla saadaan tasalaatuisia tuotteita myyntiin nopeasti.

Vanhojen satuloiden uudelleenverhoilu taas on vaihtelevampaa ja haasteellisempää erimallisten ja erilaisia työvaiheita vaativien satuloiden takia. Toisaalta lopputuloksena on ekologisia, kohtuuhintaisia ja uniikkeja käyttöesineitä. Jos satula kuluu taas puhki, se voidaan mahdollisesti yhä edelleen uudelleen verhoilla, jolloin satulan elinkaari pitenee entisestään.

Muista nahoista tehtyjä satuloita ei ole tarjolla yhtä suurella väri variaatiolla kuin mitä kalannahka voi tarjota. Erityisen yllättävää oli, ettei kirkkaita värisävyjä löytynyt myöskään synteettisistä materiaaleista valmistetuista satuloista. Musta satula on selkeästi monopoliasemassa.

Lohennahan käyttöä verhoilussa puolustavat lisäksi sen ekologisuus, vahvuus, sitkeys, joustavuus, helppo ommeltavuus ja elegantti ulkoasu. Lohennahalla verhoiltu satula ei tietenkään ole yhtä huoltovapaa kuin muov- tai keinonahkapintainen, mutta ei sitä kuitenkaan tarvitse hoitaa sen enempää kuin muitakaan nahkasatuloita.

KALANNAHKAISET HANSIKKAAT

Olin hankkinut satulan prototyyppejä tekemistä varten kalannahkaa yli tarpeen, joten halusin soveltaa materiaalia vielä johonkin muuhunkin tarkoitukseen. Suuntasin katseen asusteiden maailmaan.

Koska kenkiä ja laukkuja oli runsaasti tarjolla, pohdin mikä olisi jokin kooltaan ja hinnaltaan samankaltainen tuote. Päädyin kokeilemaan nahkahansikkaiden ompelua. Kenkien ja laukkujen tavoin hansikkaat ovat asusteita, jotka saavat olla huomiota herättäviä. Ne on helppo valita mielialan ja tilanteen mukaan ja yhdistää neutraalimpaan asuun. Siis sopiva käyttökohde kalannahalle!

Suomessa on valmistettu tyylikkää ja laadukkaita nahkahansikkaita jo vuosikymmeniä. Ne ovat tuotteita, joita liki kaikki käyttävät Suomen leveysasteilla. Aikuisilla nahkahansikkaat ovat yleisimpiä, erityisesti sormikkaan malliset. Hansikkaiden elinkaari on pitkä trendivaihteluita huolimatta, sillä ne tavataan käyttää loppuun.

Maailmalla hansikkaita valmistavat lukuisat muotitalot ja suunnittelijat. Hansikkaat ovat jatkuvasti uudistuvasta suunnittelusta huolimatta pysyneet melko konservatiivisina käyttöesineinä, ja suurin osa valmistajista käyttää samoja materiaaleja ja värisävyjä mallistosta toiseen.

Tässä kentässä kalannahka tarjoaa merkittävän kilpailuvaltin – se on erottuva ja luonnostaan arvokkaan näköinen materiaali. Korkea hintakaan ei ole kynnyksikysymys. Vaikka nahkahansikkaita on tarjolla hyvinkin edullisesti, jopa 15 eurolla, muotitalojen mallistoissa hansikkaat maksavat jopa satoja euroja. Hintaerot selittyvät sillä, että hansikkaita valmistetaan enimmäkseen teollisena sarjatuohtantona, mutta jonkin verran myös käsityönä.

HANSIKKAIDEN TEKOPROSESSI

Aloitin suunnittelun purkamalla halvat nahkahansikkaat osiin. Tutkin kappaleiden yhdistymistä ja piirsin versioita omista kaavoista. Ompelin myös koeversiot halvasta kankaasta.

Lohennahan leveys tuotti ongelmia saumojen sijoittelussa. Käsi on kämmenen kohdalta leveimmillään, joten myös vuodan levein kohta oli saatava osumaan siihen. Vuota on kuitenkin niin kiilamainen, ettei leveys tahdo riittää tarvittavaan palaan. Saumoja tuppasi väkisin tulemaan liian monta, ja etenkin kämmenen puoleiset saumat olisivat haitanneet käyttöä. Lopulta löysin saumalle sopivan paikan etusormen päältä. Ratkaisu toimi myös tehokkeinona; se teki hansikkaista muodoltaan erityiset.

Pohdin paljon sitä, onko materiaali itsessään jo niin erikoinen, että muotokielen ja siten kaavan on parempi olla perinteinen ja yksinkertainen jotta kaikki huomio jää materiaalille. Vai voisiko myös muoto olla erikoinen?

Tutkin myös kalannahan yhdistämistä muihin materiaaleihin. Vaihtoehtona olisi ollut käyttää leveämissä kohdissa muuta nahkaa ja kalannahkaa vain päällispuolen näkyvissä osissa ikään kuin tehosteena. Silloin kalannahan kaikki hyvät ominaisuudet eivät kuitenkaan olisi tulleet hyödynnetyksi, joten päätin pitäytyä yksistään lohennahassa.

Hansikkaisiin on usein ommeltu vuori, joka on varsinkin talvikäytössä tärkeä. Oma ompelutaitoni ei riittänyt kunnollisen vuoren tekoon, mutta vuorikangas voitaisiin valita ekologisten kankaiden joukosta.

Lohennahan pintakuviointista tekee kiinnostavan näköisen suomujen lisäksi kylkiviiva,

jonka sijoittelulla hansikkaisiin saadaan vaihtelevuutta. Sijoitin toisen kylkiviivan keskisormen kohdalle ja toisen keskelle peukalon selkälinjaa. Suomujen koko ja tiiviys muuttuvat nahan eri osissa niin, että kylkiviivan ympärillä ne ovat tiheimmillään. Tämä vaikeutti hieman vuodan käyttöä, sillä kalan vatsapuolelta suomuja saattaa usein puuttua joiltain alueilta kokonaan. Se tekee kuitenkin hansikkaista yksilölliset ja muistuttaa materiaalin alkuperästä.

Kalannahan sisällä olevat säikeet menevät ristiin (toisin kuin perinteisissä nahoissa). Kalannahka soveltuukin hansikkaisiin erityisen hyvin, sillä nahka joutuu venymään ja taipumaan paljon etenkin peukalon ja etusormen välisessä kappaleessa.

Kalannahan vedenkestävyys vaatii paljon hoitoa, kuten muidenkin eläinten nahat, mutta Islannissa on kehitetty käsittely, jolla lohennahka saadaan kestäväksi jopa konepesua värien ja ominaisuuksien kärsimättä. Tämä on hansikkaiden kaltaisille käyttöasusteille tärkeä uusi ulottuvuus!

Ja lopuksi: Satulani sijoittui kilpailussa ensimmäiselle ja hansikkaat jaetulle kolmannelle sijalle. Sijoittuminen on tuonut minulle näkyvyyttä ja parantanut näin mahdollisuuksia löytää sellaisia yhteistyökumppaneita, joiden avulla voin jatkossa kehittää satulan ja hansikkaat valmiiksi tuotteiksi.

ILMARI LEPPihalme

JÄLKISANA KILPAILUSTA

Muotoilija ja sisustusarkkitehti, professori Simo Heikkilä oli yksi Poukaman muotoilukilpailun tuomareista. Puhelinhaastattelussa hän kertoi vaikutelmiaan kilpailun sadosta.

Millaisia odotuksia sinulla oli kilpailusta?

– Pyrimme raadin jäsenenä välttämään ennako-odotuksia. Halusimme nähdä kilpailutyöt paikan päällä ja saada näin realistisen vaikutelman kokonaisuudesta. Toisaalta pyrimme löytämään laaja-alaisen mutta samalla edustavan kirjon palkittuja töitä. Näin saatoimme muodostaa läpileikkauksen siitä, mitä tämän materiaalin osalta tällä haavaa tapahtuu.

Millainen kuva kilpailutöistä sitten hahmottui?

– Kalannahan dekoratiivinen, koristeellinen käyttö korostui, samoin pienimittakaavaisuus – olisin odottanut, että kilpailuun olisi osallistuttu myös kookkaammilla töillä. Nyt tyydyttiin pieneköihin esineisiin. Kilpailutöissä oli etupäässä hyödynnetty kalannahan kiehtovaa ja kaunista tekstuuria. Kalannahkahan vaikuttaa aika primitiiviseltä kalan pinnassa, mutta nousee aivan toiseen sfääriin, kun sitä jalostetaan ja siitä tehdään käyttöesineitä.

Miten luonnehtisit voittanutta työtä?

– Voittaneessa lohennahalla verhoilussa pyöränsatulassa funktionaalisuus ja käytettävyys ohittivat muutoin hallitsevan dekoratiivisuuden. Satulassa yhdistyivät nahan ainutlaatuiset ominaisuudet: lujuus, säänkestävyys ja plastinen muokattavuus. Epäilemättä tuollaisen satulan omistava henkilö tuntee ajavansa pyörällään laadukkaasti!

Mitä kilpailun perusteella on pääteltävissä?

– Mainitsin jo lähetettyjen ehdotusten pienimuotoisuuden – mahdollisesti taustalla vaikuttaa kalannahan hankala saatavuus ja hinta. Tämä puolestaan tuo esiin sen, että perusraaka-aineen saaminen teolliseen valmistukseen olisi yksi keskeinen edellytys kalannahan tuotteistuksen kehittämiseksi Suomessa. Kaikkinensa muotoilukilpailun satoa voi pitää tärkeänä avauksena – se luo uskoa materiaalin käyttökelpoisuuteen ja sen mahdollisuuksiin.

Että isähän lipposi. Ja kevväällä pyyettiin haukea. Että isän kalastus oli siinä. Äitihän kans kuluki lipolla aikonnaan silloin nuorena tyttönä, vaan sitt ku meni isän kanssa naimisiin, niin jäi se kalastuspuoli miehisiin kässiin. Muut asiat vei sitten naisväen ajan. Ja tuota vajaa parikymppisenä sitä rupes laitetaan noita merivehkeitä, venneet ja verkot ja rupes sitte niinko merellä kulukeen ja se tauti vei.

No oikeastaan se lähti siikalipon kutominen, niin äiti opetti solomut, miten se tehään. Ja siitä se lähti sitte kehittymmään se homma. Se oli yks haaste kutoa ensimmäinen oma liponliina. Ja osata panna se paikoilleen ja lähteä kokkeilleen, että saako sillä mittään. Se nyt ei tunnu tällä hetkellä mitenkään kummalliselta, ko sitä on tehenny. Mutta silloin se oli, että menneekö siihen ja vähän niinkö jännitiki aika paljo tietenki, että mitä siitä tullee. Ja sitteko vanahat lippomiehet kattoo, että no mikä se tuo on vai onko se mikkään.

Että se oikein tyven keli niin ei oo hyvä keli. Että se ei kallaa uita. Että se pitäs olla pikkusen tuulta ja läikkää, siis aaltoa.

Veikko Laurukaisen haastattelu Siikajoella 9.2.2012

ISO SIIKA

JAAKKO HEIKKILÄ

KESÄSIIKA TAKAISIN!

Minulla on idoleita Kukkolankoskelta: Niskalan Åke, Niskalan Matti, Ylinärän Heikki, Hannun Juhani, Ylinärän Viljo, Laurin Kalevi, Kanniaisen Matti... On niitä muitakin, sukupolven tai kaksi vanhempia miehiä. Lienee turhaa luetella kaikkia. Heitä yhdistää paikallisuus, tieto koskesta ja kalan käyttäytymisestä. Osa heistä ei enää laske ahteriaan rannan tummille kiville, pyyhkäise leukaperiään ja tarkkaile läheisen kiven kyljestä pyörähtävää helmeilevää virtaa.

Åke saattoi lausahtaa: ”Oh.” Vasen käsi vipatti, saatteli lippoa alavirtaan. Sitten oikea käsi painoi lipon varresta. Ylävirtaan kääntyvä kroppa saatteli lipon uudelleen veteen.

Ehkä voimakkain huumorin pilke silmäkulmassa on Laurin Kalevilla, siian viaton katse. Juuri sellainen voi olla miehellä, jonka aivot koski ja kala ovat muokanneet krooniseen onnellisuuden tilaan. Ja kun Niskalan Matti asetteli kätensä selän taakse ja loi katseen juuri valmistuneeseen

lippokrenkkuun, sataviisikymmentäsenttinen keho kasvoi rannan ylimmäksi tarkkailijaksi.

Elämäni hersyvimmän naurun olen kuullut Ylinärän Heikiltä. Silloin huulet kääntyivät muikean ylpeään muotoon ja neljänkymmenen tuoreen siian säkki lennähti olalle.

Hannun Juhani oli rauhallinen, virran sivistämä, porukan henkinen isä. Sodan jälkeen, hieman yli kaksikymppisenä, Juhani tuli koski-isäntä. Nuori mies huolehti kalastukseen

liittyvistä käytännön asioista: puutavaran hankkimisesta, siltojen rakentamisesta, taloudesta. Mutta Juhani eivät riittäneet kosken rannalla jokapäiväiseen arkeen liittyvät välttämättömyydet. Hän aloitti tilaston keräämisen vuorokautisista siikasaaliista.

Noin sukupolvi sitten, toukokuun lopussa, ensimmäisten lämpimien etelätuulien mukana tuli kevätsiika. Sillä oli oma nimi, kirsisiika.

Ylinärän Viljo käveli krenkusta alkavan kesän ensimmäinen siika lipossa. Vesi kiersi rannan ruohoa, niin kirkasta, että sen vihreys hyökkäsi silmille. Kallion Eljas haki takapuolen alle parrun. Maa huokui vielä kosteutta, joka läpäisi housujen neuleet. Siihen Parrulle istahti koko porukka odottamaan. Silloin Viljo väitti, että tämä siika on paikallista, asuu tuossa kosken yläpuolella järvelä ja laskeutuu keväällä koskeen.

Mutta Kallion Eljasta nauratti: ”Tullee mistä tullee ja mennee mihinkä mennee, mistä met sen tiämä.”

Laiha kirsisiika oli salaperäinen. Se tuli kevään puhkeavan vihreyden mukana ja katosi juhannuksen aikoihin. Kun öinen aurinko valaisi sieraimiin, korvan taiteisiin ja silmiin tunkeutuvia koskikärpäsiä, kirsisiika oli jo jossakin muualla, tietämättömissä, syvänteissä, kesän kuumuutta piilossa.

Mutta sen oikean, lihavan ja voimakkaan siian alkuperä tiedetään. Se tulee merestä. Kun juhannuksen ajan kirkkain valo oli kääntynyt heinäkuuksi, kun yöt olivat vielä valoisia, mutta kietoivat itseensä aavistuksen alkavasta tummuudesta, silloin tuli vaellussiika.

Sen alavatsa kiilteli hopeisena. Sen jänteveys tuntui jo kosken pohjassa siian luikahtaessa lippoon. Loiva, vihertävä niska laskeutui pieneen päähän. Kun tuli alkoi tunkeutua loimusiiian lihaan, rasva putoili keltaisena, kihisi alapuolisessa hiilloksessa.

Silloin siian pyyntioikeuden omistavat talolliset panivat lippouksen ”päivin” kahdeksas päivä heinäkuuta. Päivä päätettiin jo talvella, etukäteen. Talot alkoivat hoitaa vuorollaan lippousta. Päivä oli helppo päättää, sillä siika tuli koskeen kahdeksas tai yhdeksäs päivä, joka vuosi, kellon viisareiden tarkkuudella.

Vuonna 2009 eräänä heinäkuuisena päivänä Kanniansen Matti seisoskeli lippokrenkussa ja odotti. Sitten taas hän laski lipon ylävirtaan, antoi sen laskeutua lähelle pohjaa, silitti vempaleella kivien reunoja, kuljetti lippoa terävän kiven selkäpuolel-

la olevaan pohjakosteeseen. Kolmatta vuorokautta pohjakoste oli ollut tyhjä; ei yhtään siikaa. Ja taas Matti seisoi kädet lanteilla, olkapäät kaartuneena joen yli Ruotsiin.

Sitten hän sanoi: ”Kesäsiika on kaonu. Oikeaa siikaa ei enää ole.”

– Jotaki on tapahtunu, Hannun Juhani täydensi Matin ihmettelyä ja paineli jaloillaan lippokrenkun lankkuja.

Kesäsiika ei tullut ajallaan. Parvi alkoi vähentyä. Siit ponnistelivat harvakseltaan merestä jokeen. Lippouksen ”päivin” panoon tarvitaan parisensataa siikaa vuorokaudessa. Vähemmällä siikamäärällä sen tarkoituksenmukaisuus häviää. Mitenpä jaat, kun ei ole mitä jakaa.

– Siika pienenee, Juhani jatkoi ja otti esiin tekemänsä tilaston. 1950-luvulta alkava käyrä vietti loivasti alaspäin. Käyrän alkupäässä keskikoko oli noin puoli kiloa, loppupäässä hiukan yli kolmesataa grammaa.

– Ja siika tulee jokheen kuukautta myöhemmin, Juhani sanoi.

Siika on meidän yhteinen idoli. Kirkaskylkinen, arkinen ihmettelijä. Silmät kuin veden helmet, kotitekoinen kulkuri, kämmenelle sopiva haukottelija, joka kantaa itsessään suurta viattomuutta.

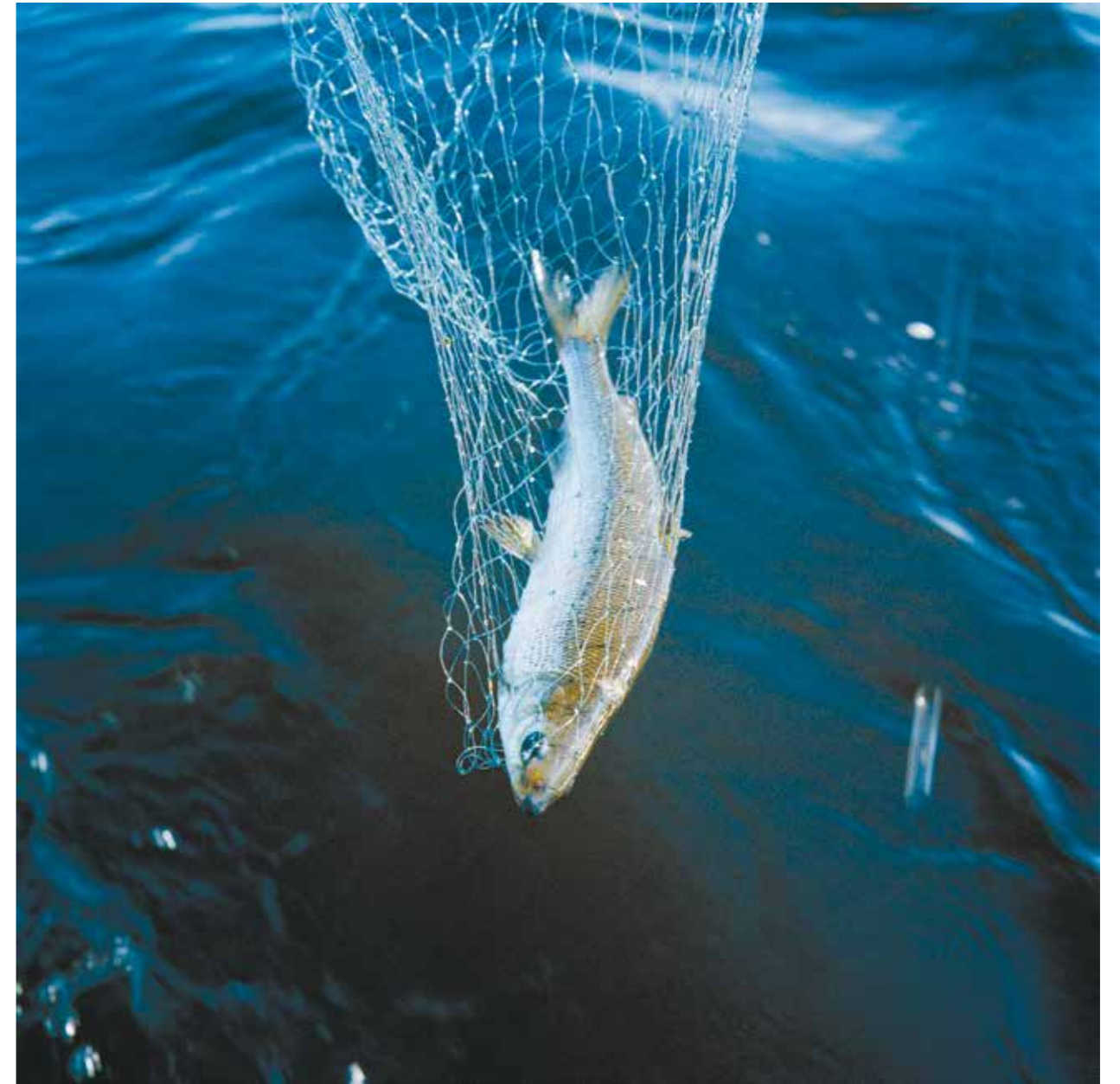
Siika on pieni. Ja juuri siksi se on Suuri: perinteen ylläpitäjä, vuosisataisen kalastuskulttuurin sydän Tornionjokilaaksossa ja Perämerellä.

Siksi perustettiin Pro Siika -liike: siian arvon kohottamiseksi, perinnekalastuksen synnyttämän elämäntavan hienouden huomaamiseksi ja KESÄSIIAN SAAMISEKSI TAKAISIN JOKEEN JA MEREEN.

Niin, se Siika, meidän idoli.

Nyt se tulee pienenneenä pimenevien öiden aikaan elokuussa. Yhden sukupolven aikana siian uinti on siirtynyt kuukautta myöhäisemmäksi. Ja koko kutistunut pari sataa grammaa.

Siitä huolimatta Leinosen Risto kiinnittää lippokrenkun selkäpuuhun jalkoja ja osoittaa har-

maan kiven korkeinta kohtaa. Jalat täytyy uittaa tuosta kivistä kaksikymmentäkolme metriä koskeen, suoraan kohti Ruotsia. Kangas-Pekan moottorisaha naarmuttaa jalkaa hiukan lyhemmäksi, Normannin Kalle sieppaa kymmenen metriä pitkän selkäpuun kainaloon kuin tulitikun. Juoksevan kuusen pää heilahtelee Kallen takana kuin jäntevä jousi. Kiviniemen Yrjö ponnistaa, posket

pullistuvat. Yrjö vääntää, heittää selkäpuuta koskeen:

”Sen laakakiven päälle, siihen, vielä pari metriä etteenpäin.”

Ja Vähä Voitto naureskelee:

”Mie leikkasin puoleksi sen siian ja punnittin toisen puolen. Puolikas paino pari kiloa, eikä siitä ole ko parikymmentä vuotta aikaa.”

ARTO TOLONEN

MINNE MENET SIIKA?

Perämeren vaellussiikakannat ovat pienentyneet rajusti 1900-luvun mittaan. Vaellussiika luokitellaankin tätä nykyä erittäin uhanalaiseksi kalalajiksi, ja se on Maailman luonnonsäätiön (WWF) punaisella listalla.

Syynä siikakantojen romahtamiseen pidetään yleensä teollisuuspäästöjä, jokien rakentamista, maa- ja metsätalouden vaikutuksia vedenlaatuun, hyljemäärän kasvua sekä ylikalastusta.

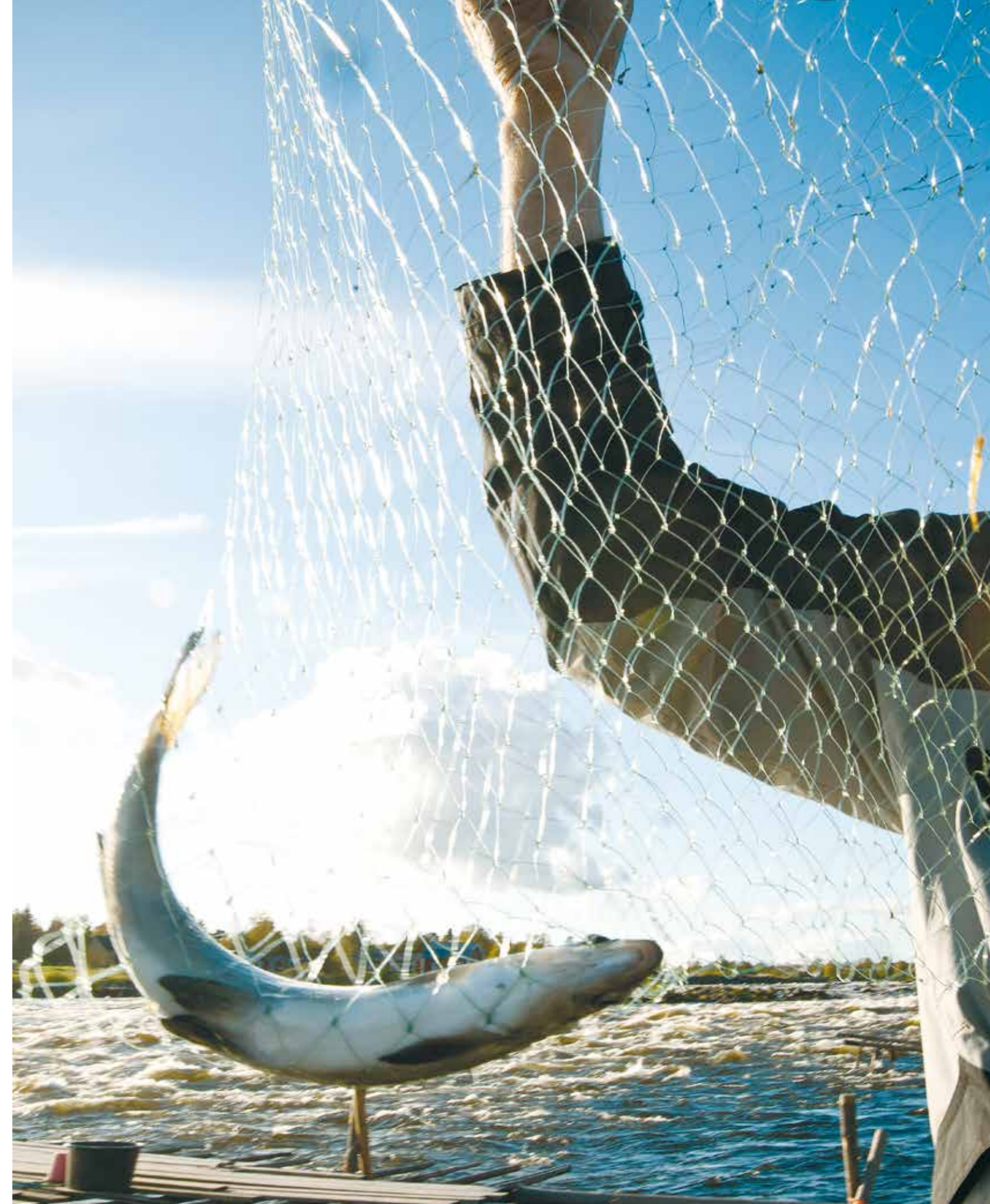
Siikojen luonnonlisääntyminen on nykyisin vähäistä ja runsain istutuksin tuettua. Siika-saaliit merialueella ovat vähentyneet kymmeniä prosentteja – huolimatta siitä, että mereen istutetaan noin 10 miljoonaa kesänvanhaa ja 55 miljoonaa vastakuoriutunutta siikaa vuodessa.

Kudulle nousevien vaellussiikojen keskikoko on laskenut dramaattisesti 1980-luvun alusta lähtien useissa Perämeren joissa. Syyksi arvellaan kalastusta liian tiheäsilmäisillä verkoilla: siiat pyydetään keskenkasvuina ennen kuin ne ehtivät kutea kertaakaan. Kutukalojen vähyys heikentää luonnonkantojen elpymismahdollisuuksia. Samalla kalastuksen kannattavuus on alentunut

Myös Tornionjoen vaellussiikakanta romahti 1990-luvun alussa. Merikalastajatkään eivät saa enää kesäsiikaa juuri ollenkaan. Kalan keskikoko on laskenut 1980-luvulta lähtien puolikiloisista noin 330-grammisiin.

Kesällä 2009 vaellussiian tilanteesta huolestuneet alisen Tornionjoen lippokalastajat perustivat Pro Siika ry:n turvaamaan vaellussiian lippoamisen edellytyksiä. Kannan elvyttäminen on kalastajien yhteinen etu. Tavoitteena on palauttaa vaellussiika Perämereen laskeviin jokiin ja korostaa siian arvoa.

Kalastuksen säätely kestävän kalastuksen periaatteita noudattaen olisi todennäköisesti tehokain ja nopein keino parantaa Perämeren vaellussiikakantojen tilaa ja lisätä saalista. Kestävän kalastuksen lähtökohta on kalakantojen luontaisen lisääntymisen turvaaminen.

ANNE-MAARIA SARANSALMI

”MÄÄRÄNPÄÄSSÄ ON VOITTAJA”

ISO SIIKA -YMPÄRISTÖTAIDETAPAHTUMA TORNIONJOELLA YLITTI ODOTUKSET

Kesällä 2013 vietettiin Tornionjoella viikon ajan Iso Siika -ympäristötaidetapahtumaa, joka punottiin kokoon kolmesta keskeisestä säikeestä: Iso Siika -lautasta, taiteilijaryhmä Seireeneistä ja kyläjuhlista.

13.–19. heinäkuuta 2013 vuoden antaumuksellinen työ purkautui viikon mittaiseksi jokikarnevaaliksi, jonka tavoitteena oli kiinnittää huomio Tornionjoen vaellussiian tilaan – siihen, että siika nousee jokeen myöhemmin, pienempänä ja vähälukuisempänä kuin vielä 15 vuotta sitten. Tapahtuman kautta haluttiin myös avata yleisölle Tornionjokilaaksoa elinympäristönä ja tuoda esille rajajoen ainutlaatuisia luontoa ja kulttuuria.

Tornionjokea vastavirtaan ponnisteli viikon verran 15-metrinen Jättiläissiika. Se kutsui symbolisesti vaellussiikaa takaisin perinteisille kutupaikoille. Siika-alus aloitti matkansa Tornion Pikisaaresta ja saapui seitsemän päivää myöhemmin määränpäähän, Ylitornion Aavasaksan sillan kupeeseen. Siian nousun tahdissa Seireenien taiteilijaryhmä kulki pitkin rantoja ja raitteja ja jokivarren kylät järjestivät omia kylätapahtumiaan.

Ajatus 15 metriä pitkstä Siista nousemassa miesvoimin läpi koskien ja yli suvantojen, vastavirtaan, herätti yleisössä epäilyksiä. Varauksellisen asenteen aisti pitkään myös hankkeen sisällä.

Idea Siika-aluksesta nousureitteineen ei kuitenkaan syntynyt mielijohteesta, vaan taustalla oli perusteellinen suunnittelu. Jo vuotta aiemmin oli koskissa kulkemista testattu erilaisilla

ilmatäytteisillä rakenteilla, ja parhaat väylät etsittiin haastatteleamalla vanhoja uittomiehiä. Heillä oli vielä muistissa, miten 10-metrisiä uittoveneitä kuljetettiin ylävirtaan.

Teknisesti lautan tuli olla kevyt mutta vakaa – siksi päädyttiin ponttonirakenteeseen. Lisäksi Siian hahmon tuli olla visuaalisesti näyttävä, mutta samalla ilmava, jottei tuulen vastus nousisi liian suureksi.

Lauttatyöryhmän muodostivat insinööri ja seikkailu-urheilija **Seppo Mäkinen**, tanssija **Reijo Kela** ja esitystaiteilija **Katariina Angeria**. Monien hahmotelmien kautta idea haki muotoaan ja kehittyi mustasta muoviputkesta vähitellen veistoksellisen upeaksi Siiaiksi.

Vaellusviikon aikana Siian suurimmat haasteet olivat luonnollisesti Tornionjoen kosket, jotka kuitenkin selvitettiin joukkovoimalla: Kukko-

lankoskella ja Matkakoskella joen tuntevat kylän lippomiehet olivat vetämässä ja ohjailemassa Siian turvallisesti ylös koskesta.

Raunaksi ristitty Siika taivalsi ylöspäin Tornionjokea neljän lautturin sauvomana ja vei viestiä jokivarren kylästä ja tapahtumasta toiseen. Matka oli kunnianosoitus sille vanhalle elämämuodolle, joka sai rytmensä luonnosta, veden virtauksesta, tuulesta ja auringosta.

Taiteelliseen keskiöön Siian nosti toimiminen tanssija Reijo Kelan performanssin näyttämönä. Kela matkasi Siiaassa katajaisessa kehdoissa keunien ja sormikannelta näppäillen. Vesimatka vei tanssijan muistoissa lapsuuden postiveneen keulakoppiin. Ennen tapahtumaviikkoa Kela kertoi Siian kuljettavan salaisuutta, ja viikon aikanakin hän jätti tilaa yleisön tulkinnoille vastavirtaan kulkemisen symboliikasta.

”KOVA URAKKA, VÄSYNEITÄ MIEHIÄ.”

Siika-lautan kapteeni Seppo Mäkinen

”SIINÄ VESI KOHISI.”

Reijo Kela

Siian nousua rytmittivät pitkin rantoja ja kyliä edenneet Seireenien performanssit, jotka tapatuivat yhteydessä ympäröivään luontoon. Esitystaitelija Katariina Angerian johtamaan tanssija- ja muusikkoryhmään kuuluivat tanssijat **Anne Hiekkaranta**, **Titta Court** ja **Antti Kairakari**, muusikot **Ilkka Tolonen** ja Janne Masalin sekä sirkustaiteilija **Sakari Männistö**.

Seireenit taivalsivat vanhan traktorin lavalla, yllään muovista loihditut asut, heiniä hiuksissaan. Ryhmän tehtävä oli toimia linkkinä Siian ja rannan asukkaiden välillä; sen tuli kuulua ja näkyä, palvelua puskaradiona ja ihmisten herättäjänä. Seireenit esiintyivät teillä ja pellon pientareilla sekä kylätapahtumissa; keskeistä oli paikallisen väen kohtaaminen ja osallistaminen. Esimerkiksi

Kainuunkylän iltayön performanssissa tanssijat lipuivat rantaan kylän miesten ohjaamissa veneissä.

Iso Siika -tapahtuma oli taidevaellus, matka, jonka symboliikka avautui päivä päivältä huipentuen Aavasaksan sillankorvan huikeaan päätösjuhlaan, jonka esityksessä olivat läsnä peruselementit: *ilma, vesi, tuli ja maa*.

”NYT KUN ON TÄHÄN ASTI TULTU, NIIN TUNTUU SILTÄ, ETTÄ VOISI JATKAA VAIKKA JÄÄMERELLE ASTI.”

Tanssija Anne Hiekkaranta

Kolmas säie *Iso Siika* -tapahtumassa olivat juhlat, joita alueen kylät järjestivät Siian nousua seurailleen. Tapahtumaviikon yhtenä tavoitteena oli juuri kylien aktivoiminen, ja juhlat muotoutuivat kylien omista lähtökohdista ja ideoista.

Keskenään erilaisia kyläjuhlia yhdistivät Siika-taiteilijoiden performanssit, musiikki, hyvä ruoka ja iloinen yhdessäolo. Yleisöä saatiin runsaasti,

eikä kylissä juhlittu vain oman väen kesken, vaan vierailtiin toistenkin pidoissa ja osallistuttiin jopa usean muun kylän juhlaan. Monipuolisen ohjelman lisäksi vanhojen ja uusien tuttavien ja sukulaisten tapaaminen oli juhlien keskeistä sisältöä.

Tapahtumaviikon punaista lankaa kerimässä viikon jokaisessa juhlassa oli Tornionlaakson

maakuntamuseon draamallinen opas, Kaino. Hahmon takana on näyttelijä ja historioitsija **Katariina Salo**, joka toi tapahtumiin muassaan *Iso siika* -kirjoituskilpailun tarinoita sekä paikallishistoriaa ja perinnettä. Kaino-hahmo oli yksi tapahtumaviikon ehdottomista suosikeista. Joenvarren asukkaat toivat kuultavaksi myös omia tarinoitaan.

"AINOA SOSIAALINEN PAIKKA, MISSÄ KOKOONNUTAAN, KUN KOULUT ON VIETY JA KAUPAT ON VIETY JA POSTIT ON VIETY."

Mies, Matkakoski

Kyläjuhliissa järjestettiin kaikenikäisille yhteistä tekemistä. Poukama-hanke toi tapahtumiin ympäristötaiteen, valokuvauksen, sarjakuvan sekä perinnekäsityön maksuttomia työpajoja. Viimeksi mainituissa opastettiin erilaisiin käsityötekniikoihin riukuaidan teosta ja pajunpunonnasta ryijyn solmimiseen.

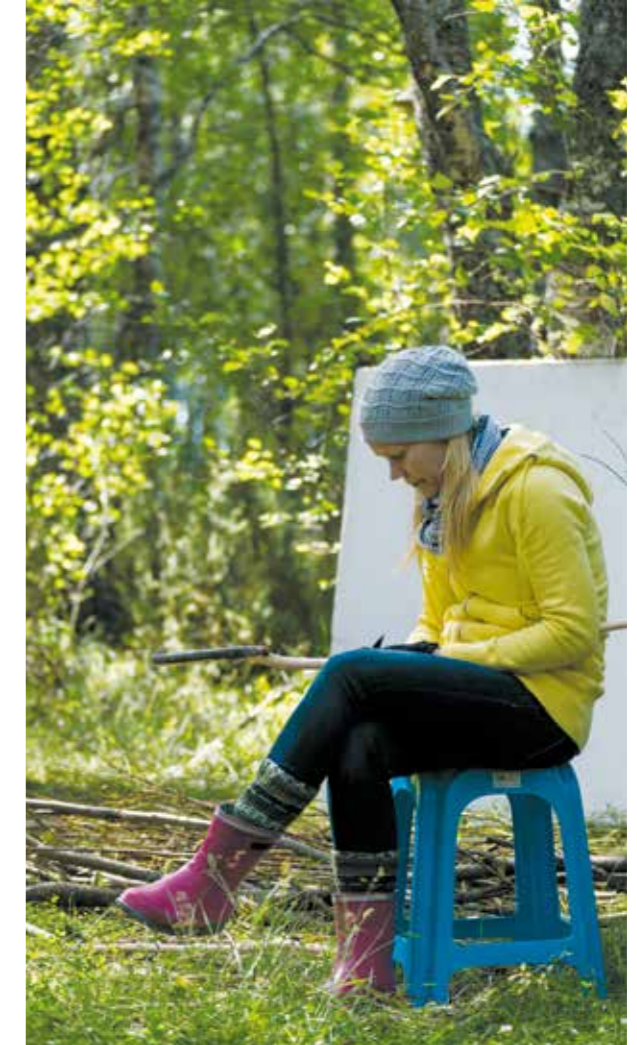
Jokaisessa kyläjuhlassa oli myös lapsille suunnattuja pajoja, joissa valmistettiin perinteisiä leluja, mutta eivät aikuisetkaan malttaneet pysyä niistä pois. Moni vanhempi intoutui muistelemaan lapsuuttaan nappihyrrää pyöritellessään tai helmikorua punoessaan. Pajoihin osallistuminen toi monelle käsin kosketeltavan mielihyvän ja onnistumisen tunteen.

**”SAI KYLIÄ HERÄÄMÄÄN JA YHTEIS-
TUUMIN OSALLISTUMAAN”**

Mies, Karunki

Kyläjuhlista kehkeytyi merkittäviä yhteisöllisyyttä vahvistavia tapahtumia, joiden järjestelyihin saatiin mukaan kyläläisten ja kesäasukkaiden lisäksi paikallisia yrittäjiä ja yhdistyksiä. Näin *Iso Siika* vaikutti katalysaattorina, joka keräsi eri tahoja kylätoiminnan pariin. Poukama-hanke oli mukana kyläjuhlien käytännön järjestelyissä sekä jakamassa siikatietoutta Pro Siika ry:n kanssa.

**”SE ISO SIIKA TOI TULLESSAAN
PIENEMMÄTKIN SIIAT.”**

Mies, Matkakoski

**”IHANA KUN LAPSIA SAA INNOSTU-
MAAN KULTTUURIN JA
TAITEEN PARIIN.”**

Eija Tervahauta, työpajan ohjaaja

Kokonaisuudessaan Iso Siika -ympäristötaide-tapahtumaviikko täytti odotuksemme. Heinäkuinen sääkin oli oikkuilustaan huolimatta niin suopea, että kasteli yleisön vasta Aavasaksan päätösjuhlissa.

Kyläjuhlien lukuisten ohjelmanumeroiden, Seireenien esiintymisten ja tuulen ja virran armoilla edenneen Siian aikataulujen yhteensovittamista teimme pitkään ja hartaasti – ja ihmeen tarkasti ai-

kataulussa pysyttiinkin. Peräkkäisten, satapäisille yleisöille suunnattujen kyläjuhlien toteutuksessa mukana olo täytti allakkamme viikoiksi: piti muistaa katokset, penkit, pöydät, opastukset, mainokset, viranomaisluvut... Monenlaista varmistettavaa putkahteli mieleen päivin ja öin. Vasta aivan tapahtumaviikon lopussa saatoimme huokaista helpotuksesta: kaikki oleellinen oli muistettu joka kylän ja päivän osalta.

”PARASTA MITÄ KUKKOLASSA ON TAPAHTUNUT 2000-LUVULLA.”

Mies, Kukkola

Iso Siika -ympäristötaidetapahtumaan osallistuneista kylistä on satanut Maaseudun Sivistysliitolle ja Poukama-hankkeelle kiitosta onnistuneista järjestelyistä, jouhevasta yhteistyöstä ja kyläjuhlien ainutlaatuisesta tunnelmasta. Lisää samantapaisia kylätapahtumia toivotaan jatkossakin – tosin *Ison Siian* vaatimasta voimanponnistuksesta kertoo erään kyläaktiivistin syvä huokaus: ”Ei kuitenkaan joka vuosi – ehkä mieluummin vaikka joka viides!”

Minun vanha isä, isoisä oli Pieti-enolla soutumies semmonen laitti ryssää pynttiin. Ja se oli hirviän huonojalakanen se Pieti-eno. Ja se oli teljällä seisonu ja lyöny paukalla siihen vaajan nokkaan. Ja sillä oli ollu piippu hampaissa ja savu noussu. Ja se oli mennykki sitte ohi siitä vaajasta. Se ukko lenti sitte vetteen ja se oli toiselta puolesta venettä noussu niin joutuin, että ei ollu sammunu piippukaan. Savu nousi vielä.

No se aina semmosella ilimalla, ko maa näky, niin löyvettiin kaikki ne matalikot ja karit. Että tuo mänty pittää olla sen toisen männyn kohalla ja tuo rakennus näkky tuosta pensaan kaulalta. Että semmosia oli ne merkit.

Eino Korkalan haastattelu Lumijoen Varjakassa 16.2.2012

KADONNEET SUOMUT

LAURI OINO

POHJOISTA KALASTUSTA MONELTA KANTILTA

Pohjoissuomalaisella kalastamisella ja kalastuskulttuurilla on monet kasvot, ja rajaton on myös siitä nouseva tarinoiden ja mielikuvituksen kirjo. Tämän osoittivat 543 kirjoitusta, jotka lähetettiin Poukama-hankkeen syksyllä 2012 järjestämään Iso siika -kirjoituskilpailuun.

Kilpailun aiheeksi määriteltiin kalastus ja kalastamiseen liittyvät perinteet ja elämäntapa pohjoisen Suomen alueella. Tervetulleita olivat sekä kaunokirjalliset että muistelmatekstit. Kilpailijoita ohjattiin kutsussa hienovaraisesti keskittymään enemmänkin kalastuksen merkitykseen

omalle elämälle tai yhteisölle kuin varsinaisiin kalajuttuihin, saalistarinoihin. Niitäkään ei kuitenkaan suljettu pois.

Kilpailun parhaimmisto, 40 tekstiä, on koottu Maahenki-kustantamon julkaisemaan *Iso siika* -antologiaan (2013), ja kaikki kilpailuun lähetetyt

kirjoitukset on tallennettu Tornionlaakson maakuntamuseon kokoelmiin.

Kilpailun sato oli valtavan monipuolinen, puhuttiinpa sitten kalalajeista, kalastamisen lajeista, kalavesistä, vuodenaajoista, näkökulmista, ilmaisutavoista tai kirjoittajien taustoista. Pohjois-Suomen kalastuskulttuuri tapoineen, ympäristöineen, historioineen ja tekijöineen avautuu kattavasti Merenkurkusta Tenolle saakka. Tyylejä löytyy kansatieteellisen tarkoista perinteenkuvauksista syvällisiin oman elämän merkityksen pohdintoihin; realismista runoihin; veijaritari-noista tajunnanvirtaan ja aina myytteihin ja fantasiaan asti. Olipa sellaisiakin tekstejä, joissa ai-hetta tarkasteltiin kalan näkökulmasta.

Paikallisväri oli vahvaa niin muistelu- kuin fiktiivisissä kertomuksissa, mistä esimerkkinä ovat monet murteiden napakkaa ilmaisuvoimaa hyödyntävät dialogit ja kokonaiset tarinat:

*Isäntä toljotti ko jotaki vajaan, muttei sanonu
mithän, ko mie hoksasin alakaa soutamhan.
Vishin liianki hopusa, ko isäntä jo heti toppaili ja
käski huovata. Verkon alapaulhan näky jäänhen
alokusättärää. Isännän piti oikein nousta sei-
somhan sitä selevittämhän. Hiipi siinä mulle ko
varkhain piruki mielhen. Eipä paljon tarvittis ve-
nettä keikhauttaa, nii johan heilahtais ukko laian
yli ja siihen ko vielä pikkusten melala perhän, niin
loppuis tuo mullistelu. Mutta ko mie houkka olen
nii kalan perhän, varsinki tuorhen.*

Kalevi Hirttiö: "Kalan perhän"

Kilpailun voittaja, **Akseli Heikkilän** Tornionjoen lippoamisperinteeseen sijoittuva "Kadotetut suomut", on synkkä tulevaisuudenkuvaus lippokalastajien elämästä joella, josta kalat ovat täysin kadonneet. Se edustaa dramaattisella tavalla yhtä merkittävää kilpailun tekstien teemaa, huolta kalastusperinteiden ja niiden myötä elämäntapojen ja kokonaisten yhteisöjen tuhoutumisesta yhteiskunnallisten muutosten, kalakantojen heikkenemisen ja muiden ympäristöongelmien paineessa.

Toiseksi tullut **Timo Impiön** "Virvelikuume" on omakohtainen 1950-luvun Ranualla sijoittuva muistelmateksti, jonka nimi ei lisäselityksiä kaipaa. Myös siinä kiteytyvät hienolla tavalla useat kilpailuteksteissä esiintyneet piirteet: lapsuuden ja nuoruuden muistot, into, ilo; haaveet ja kekseliäisyys niiden toteuttamiseksi; menneiden vuosikymmenten aineellisesti köyhä mutta henkisesti rikas syrjäseutujen Suomi.

Luonto, perinteet, kalastuksen keinot, olosuhteet, pyydykset ja saaliit ovat toki tärkeitä aiheita tai tarinoiden taustoja, mutta kaikkein keskeisimmät teemat menevät kuitenkin hieman sivuun itse kalastamisesta. Nimittäin kun puhumme kalastamisesta, puhumme yleensä ihmisistä – itses-tämme ja toisistamme. Kalareissuihin, vain mökkilaiturille asti ulottuviinkin, liittyy yksilöllinen vapauden ja seikkailun tuntu, ja kalastaminen yhdistää ihmisiä syvästi. Hyvin monessa kilpailun tekstissä tärkeimpiä olivat kalakaverit: isät, isoisät, puoliset, kotona odottavat äidit ja isoäidit. **Amanda Hakokönkään** "Jokielämää"-tekstin tavoin kalastuskertomukset ovat rakkauskertomuksia, vaikeivät aina onnellisiakaan.

Kalastuksen maailmaa hallitsevat edelleen miehet, silloinkin kuin kirjoittajana tai näkökulmahenkilönä on nainen. Hyvin monelle suomalaiselle lapsuuden idylli on lapsuuden kalastettu idylli isän tai isoisän kanssa. Sitäkin riipaisempia ovat lapsen tai aikuistuneen lapsen kertomukset, joissa isä on poissa, joko kalastuksen, vanhempien eron tai kuoleman viemänä. Sodassa kaatuneen isän ikävöinti tuo tummemman sävyn esimerkiksi **Keijo Karhusen** muutoin hieman veijarimaiseen tarinaan "Nylonit ja Kattilakosken lohet", jonka minäkertojana on pieni poika. Mitä pariskuntiin tulee, kalastamisella on voima niin yhdistää kuin erottaa.

Kilpailun sadossa korostui myös kalastuksen demokraattisuus elämäntapana ja harrastuksena. Kalastaminen on niin maalaisen kuin mökkiläisen, nuoren kuin vanhan, herran kuin narrin, kurjimmasta kurjimmankin ulottuvilla. Kilpailuteks-

teissä onkin runsaasti esimerkkejä siitä, kuinka kalastus on heikon ihmisen viimeinen oljenkorsi, viimeinen arvokas asia. Taidokkaasti tämän esittää **Olavi Peltonen**, jonka ”Katiskan paikka” on irtolaiselämään jo lapsena ajautuneen kulkumiehen tiivis, hirtehin monologi. Jälleen yksi surkea naissuhde päättyy ja lähtö tuntemattomaan on edessä. Mitään kalastukseen viittaavaakaan ei mainita ennen kuin viimeisessä kappaleessa:

Katiska. Voi paskat, nyt jää hyvä katiska ja katiskanpaikka. Siitä on monet kalat noussu. Sitä mä en jätä tuan muijan suvun käsii. Mä käyn vielä tuala joella. Siä on nua Linkreenin pojat. Mä annan niille sen katiska. Käsken laittaa nimensä siihen.

Olavi Peltonen: ”Katiskan paikka”

Vaikka kalastus on yleensä yksityiselämää ja kalalle usein lähdetään, jotta ”kaikki” jäisi hetkeksi taakse, yhteiskunta ja historia seuraavat mukana. **Esko Olkonien** ”Öljiyissä ahvenissa” kaksi ilmiötä, pilkkikilpailut ja Dallas-televisiosarja, riittävät kokonaisen aikakauden kuvan luomiseen. Kulttuurit ja arvostukset kohtaavat ja joskus törmäävätkin, kuten **Johanna Voutilaisen** tarinassa, jossa lappilaisminiä on lähtenyt savolaisappensa kaveriksi haukikatiskan kovulle:

Sitten äkkiä tytön käsien heilahdus, hauen kuin hidastettu ilmalento, loiskahdus, ahnaan nielaisun jälkeen viattomasti liplatteleva järvenpinta

Tyttö kiinnitti luukun ja heitti katiskan vanhalle paikalleen, istahti keulatuhdolle, pyyhki kämmeniä hameeseensa.

– Harmi ettei mitään oikeaa kalaa ollut.

Kauko tuijotti tytön hikistä otsaa. Jostain pöristeli kärpänen etsiskellen laskeutumispaiikkaa.

Johanna Voutilainen: ”Miniäkokelas”

Jokaisella ajalla on omat konstinsa:

– Tyyntä kuin piimälasisissa soutaisi, sanon Liinalle. Liina nyökkää. Hän on valmis vesille, vaikka oikealla veneellä hän ei ole soutanut. Takana on puolen vuoden kuivaharjoittelu kuntosalilla alataljassa.

Ostin tänään muikkuverkon. En ole koskaan verkolla kalastanut, mutta olen kirjoittanut aiheesta jo pitkään kalastajien keskustelupalstalla. Aloitin keskustelun, josta tuli palstan pisin. Sain palstan kuningaskalastajamitalin ja paljon hyviä vinkkejä.

Nimimerkki ”muikkumies-97” neuvoi kysymään paikallisilta kalastajilta kalapaikoista. Naapurimökin Pentti on kalastanut järvellä pitkään ja tuntee paikat. Hän on pitänyt katiskaa jo vuosia saman kiven vieressä. Joka juhannus on ollut uusien perunoiden kanssa ahvenia. Muikkuja ei ole ollut, joten saman kiven viereen en verkkoani laita.

Tero H. Savolainen: ”Voissa paistetut muikut”

Nettiajan neuvokkuutta vai uusavuttomuutta? Mene ja tiedä, mutta joka tapauksessa kilpailun teksteissä näkyi myös se, minkä kaikki edes vähän asiaa harrastaneet toki muutenkin tietävät: saaliin saamisen kannalta voidaan kiistellä, onko kalastus tuuri- vai taitolaji, mutta ainakin se on kädentaitolaji! Viritellään lyijypainoa siimaan, opitaan perkaamaan, paikataan verkkoa, sidotaan perhoja, kunnostetaan veneitä ja välineitä monin tavoin...

Kalastamisen kuvauksissa kuvataan joskus jopa enemmän näitä käsityöpuuhia kuin itse kalastamista, ja joskus mielikuvitusta ja taitoa pinnistetään pitkällekin. Tehdään virvelinkela kirjoituskoneen nauhakelasta Impiön ”Virvelikuumeen” tavoin, uistin kuparipannusta kuten **Jouko Almin** ”Kahvipannullakalastajassa”, tai jopa kengät mateennahasta ja tarvittavat taiat päälle:

Ukon mökillä kiehuu isossa kattilassa liemi, jonka kantta mies hieman nostaa ja vilkaisee höyryävää keitosta. Pajun kitkerä tuoksu hyökkää Mikon nenään. Ukko tekee sormillaan muutaman nopean liikkeen liemen päällä samalla mumisten ja sulkee kannen.

Pöydällä on mateennahkoja paperin päällä, ja pieni mies seuraa tarkasti jokaista Ukon liikettä.

Helmi Kosonen: ”Mateennahkakengät”

Kuten siteeratuista teksteistä käy ilmi, kalastustarinat ovat hyvä alusta monenlaiselle ja -sävyiselle huumorille. Vakavasävyisestä voittajatekstistä huolimatta kilpailutarinoissa korostuu kalastuksen merkitys vapaa-ajanvietteenä. Ammattimaisen kalastuksen näkökulma on selvässä vähemmistössä. Ammattikalastajan huonosta troolaussaaliista tuskin saisi mitään kovin hauskaa irti. Sen sijaan meille vapaa-ajankalastajille vastoinkäymiset muuttuvat kommelluksiksi ja kalastus on peliä, jossa kalastaja saattaa ja kestää joutua narratuksi siinä missä kalakin.

AKSELI HEIKKILÄ

KADOTETUT SUOMUT

He istuvat hiljaisina veneessä, kelluvat levollisesti lähes tyy-
nen joen yllä. Isä ja poika. Vesi silittelee veneen mustaa kylkeä.
Laineiden liplatus on heille nyt sanoja tärkeämpää. Välillä isän
karhea sänki rahisee leukaa hierovien sormien alla. Aurin-
ko värjää hänen poskipäidensä ihoa ruosteisen punaiseksi.
Poika pärisyttää hyvin vaimeasti huuliaan, lainailee jonkin
radiossa soineen hittikappaleen rytmiä. Vieno heinäkuinen
tuulenpyrähdys liikuttelee takaraivolla sojottavia hiuksia. He
haluavat vain kellua, kellua ja kannatella vapoja käsissään.

Kaksi ohutta siimaa lävistää veden pinnan, ja uistimet välkehtivät laineiden alapuolella. Ne ovat kuin joenalaisia tähdenlentoja. Täynnä toivoa. Molemmat kyllä tietävät, etteivät tänään tulisi kokemaan sitä aisteja herättävää nykäisyä, joka syntyy, kun saalis tarttuu syöttiin ja siima välittää tiedon eteenpäin ihmisen kehoon. Vavat ovat mukana vanhasta tottumuksesta, niiden läsnäolo on tärkeää. Ne luovat turvaa, tuttuuden tunnetta ja suojelusta. Vapa on heille kuin pienen lapsen pehmolelu tai taikuskaisen isoäidin rukousnauha, mukana kaikkialla, osa identiteettiä. Tästä joesta ovat kalat kadonneet, mutta heidän täytyy saada tuntea vapojen paino kämmeniään vasten. Kalat hävisivät täysin yllättäen, vailla varoitusta, ilman pienintäkään vihjettä. Katosivat kuin eivät olisi koskaan näiden virtojen uomassa matkanneetkaan.

Isä ja poika kelluvat kalattoman joen yllä. Hiljaa. Hyvin hiljaa.

Isän silmät tuijottavat tummansinisessä joki-vedessä uivaa uistinta. Se lipuu paikallaan kuin äärettömän suuressa tyhjiydessä, välähtelee toisinaan kuin kynttilä kotitalon ikkunalaudalla, pimevän illan ainoana valonpilkkeenä. Uistimen alapuolella kelmeilee kerros vesikasvien sävyttämää vihreää jokivettä, sitten metreittäin loputon mustaa, suomalaisesta elämästä vajaata.

Hän muistaa päivän, kun kalat katosivat. Aamuvarhaisella hän oli ajanut pyörällään koskelle. Koski oli heidän kotikylänsä ylpeydenaihe, vapaana virtaava luonnonihme. Kosken pihapiiri oli oma valtakuntansa. Siellä miehet kalastivat siikaa lippoamalla, vuosisatojen takaisille kalastusperinteille kumartaen ja niitä kunnioittaen. Lähes tuhat vuotta sitten lippo oli halkonut ensimmäisen kerran vaahtopäisiä kuohuja, pyydystänyt kalaa kosken pohjakuopista sellaisella tavalla, ettei siihen ollut tarvinnut sittemmin lisätä juurikaan mitään. Lippoaminen oli yhtä iäistä ja ajatonta kuin siian liukkaat suomut, siihen eivät

modernin ja kehittyneen yhteiskunnan haihatte-
lut tarttuneet.

Isä oli sinä päivänä herännyt tavallista aikaisemmin ehtiäkseen paikalle ennen Taistoa. Taisto oli vanha ja kokenut lippomies, jonka kanssa isä lippovuoronsa suoritti. Punaiseksi maalatusta aitasta isä oli hakenut Vilhon valmistaman lipon. Sen varsi oli vahvaa harmaata puuta ja haavi suurisilmäistä taiten kudottua siimaa. Kuusimetrinen lippo tuntui tukevalta käsissä. Isä oli kävellyt aamuauringon valaiseman pihamaan halki, ohi kokoon kyyristynyttä vanhusta muistuttavan siianpaistokodan ja suuren maalaistalon sisälle pystytetyn turistikahvilan, jonka ovet aukeaisivat vasta muutaman tunnin kuluttua. Lippo nojasi hänen olkapäätään vasten kuin itse luottamus. Hän tunsu olallaan historian, veden liikkeitä ja varhaisten lippomiesten riuskat ranheet. Vilho teki kylän parhaat lipot; oikeastaan ne olivat maailman parhaat. Isä oli kävellyt rantaan kosken kuohujen eteen, astellut horjuvista puulaudoista tehtyä krenkkua, lankkusiltaa, pitkin lippopaikalle, nuuhkaissut kesäistä ilmaa ja laskenut haavin veteen. Lankut hänen takanaan huojuivat jonkin aikaa itsekseen askelten voimasta.

Kosken voimakas jyly valtasi mielen, hioi vaahtopäillään sielun jokaista sopukkaa, onkaloa ja ydintä. Kätet liikuttelivat lippoja tasaisesti kosken pohjan tuntumassa. Keho teki työtä, taipui lipon liikkeiden suuntaisesti, mutta mieli lepäsi raukeana. Tämä oli ihmisen ja lipon välistä harasta toimintaa. Yhteistyötä.

Jokaisen vedon jälkeen lippo nousi pintaan valkoisten kuohujen tasalle ja niiden yli. Vesipisarat sinkoilivat haavista halki taivaan kuin puukon perkaamat suomut siian kyljestä. Isä kuuli sivukorvalla, miten viereinen krenkku alkoi kolahdella askeleiden alla. Se oli Taisto. Hän oli asettumassa omalle lippopaikalleen. Lipolla oli samaan aikaan perinteiden mukaisesti aina kaksi miestä. Molemmat kuopivat koskenpohjaa kaksitoista tuntia. Jokakesäinen lippoaminen oli Taistolle

sydämenasia, koossa pitävä voima ja elämäntapa. Siitä oli oikeastaan tullut hänen koko elämänsä sisältö sen jälkeen, kun hän oli laskenut Martta-vaimonsa kirkkomaahan. Kun lipposi Taiston vierellä, tuntui kuin olisi saanut lipota jonkun muinaisen mestarin kanssa.

Päivä oli kulunut eteenpäin verkalleen. Pirttikahvilan terassilla kylmä jäätelö vihloi lasten hampaita, suolainen varrassiika laittoi janoisen turistin harkitsemaan toisen oluen hakemista ja maidolla laimennettu kahvi värjäsi eläkeläisten hampaita. Muutamat turistit tulivat rannalle katselamaan krenkkujen päässä huojuvia lippomiehiä. He toivoivat näkevänsä, miten lippo nappaisi haaviinsa yhden tai useamman kuohujen alla elävän kalasen. Sinä päivänä jokainen turisti joutui pettymään. Vedestä nousevan haavin silmut ammottivat tyhjiyttään. Saalislaatikossa ei muljahdellut yhtä ainutta hopeakylkeä. Näin jatkui koko päivän aina lippovuoron loppuun saakka, kunnes krenkun hatarat laudat notkuivat poistuvien askeleiden alla. Lipot roikkuivat miesten hartioilla kuin masentuneet nahkiaiset heidän kävellessään rantaan.

”Välillä on hiljaisempia päiviä”, toinen oli tokaissut. Isä ei muistanut kumpi. Vastaukseksi oli riittänyt pakotetulla hymyllä varustettu katse ja jonkinlainen murahdus. Isän krenkulla seisoneet jalat olivat viettäneet sisälle kahvilaan. Kätet löysivät kylmävitriinin alta keskiolutpullon. Hän istahti aurinkoiselle terassille ja jäi siihen katsomaan uuden lippomiesparin asettumista krenkkujen päihin. Isä istui terassilla iltaan asti. Taivas alkoi etsiä sävyjä luonnon antaman väripaletin punaiselta laidalta. Tummiin puulaatikoiden sisäpuolella ei vielä kukaan muljahdellut ainuttakaan suurisilmäistä siikaa. Joka ilta tasan kello seitsemän koskella järjestettiin siikojen jako. Jokainen manttaalilainen sai osansa päivän aikana lipotuista sioista. Jos siikoja ui haaviin laihalaisesti, kalat jaettiin vain krenkulla seisoneiden kesken.

Nyt ei jaettavana ollut yhtään siikaa. Koskelle saapuneet kyläläiset ja muutama paikalle eksynyt turisti eivät vielä osanneet pelätä pahinta, mutta hiljainen huoli alkoi levitä kalan varjossa elävään kylään. Muutaman päivän kuluttua isä ja Taisto olivat jälleen krenkun nokassa lipolla. Rentous ja rauha olivat tiessään. Isä seurasi levottomin silmin koskesta ylös kohoavaa tyhjää haavia, jonka silmut hohtivat tyhjiyttään kuin viattomien ihmisten asuttaman kylän hirttosilmut. Kun hänen kasvonsa aina välillä kohtasivat Taiston kasvot, isä näki vanhan miehen surullisen suun ja kuolevan kukan lailla nuukahtaneet silmäkulmat. Kummankaan lippomiehen mieli ei levännyt, ja jos lippomiehen mieli ei lepää lippoamisen aikana, jotain on pahasti pielessä.

Silloin tasapaino on keikahtanut päälaelleen.

Isänsä tapaan poika katselee vedenalaista uistinta. Sen väreily jäljittelee aidon kalan liikettä. Tuota aidompaa kalaa hän ei ole nähnyt useaan vuoteen. Tämä on neljäs kesä, kun poika ei maista suolasiiian yksinkertaista mutta jaloa aromia suussa tai tunne kodassa paistetun ja suola-liemessä uitetun varrassiian savuista tuoksua sormenpäissään. Ennen niin arkipäiväinen ruoka tuntuu nyt herttuoiden ja suurvisiireiden herkul-
ta. Makuelämyksien puutosta enemmän poikaa harmittaa silti se, ettei hän ehtinyt kunnolla opetella lippoamisen taitoa. Hän oli ottanut lipon käteensä ensimmäistä kertaa juuri sinä kesänä, kun joki äkisti kadotti kalansa. Isä oli opettanut oikeaa tapaa pitää liposta kiinni ja liikehtiä välineen kanssa. Isä oli kerskaillut lippoamisen olevan paras mahdollinen liikuntamuoto ja pullistellut jänteviä käsivarsiaan kuin voimailulehtien koukeroiset miehet. Mieli lepää ja lihakset kasvavat, kun uittaa painavaa lippoja koskessa, isä oli veistellyt. Poika oli naurahtanut isän jutuille mutta oli myös mielensä perukoilla uskonut näitä turinoita.

Krenkku oli ollut nuorelle pojalle kuin silta vieraaseen maailmaan, toiseen ulottuvuuteen, kuohujen ja suomujen maahan; hieman pelottava

mutta samalla hurjan kiehtova. Hän ei ollut koskaan aikaisemmin ollut näin lähellä kosken voimaa. Kävellessään krenkkua pitkin poika tunsikuohut kasvoillaan ja primitiivisen kohinan kehossaan. Isä ei ollut antanut hänen aikaisemmin astella krenkulla. ”Liian vaarallista”, hän oli sanonut. Nyt poika ymmärsi täydellisesti mitä isä oli tarkoittanut. Jokaisella askeleella koski jylisi entistä kovemmin, välillä pisara vettä saattoi lentää sen lumivalkoisista kuohuista jalkojen paljaalle iholle, t-paidalle, silmäkulmaan. Krenkku jalkojen alla tuntui kaikelta muulta kuin tukevalta. Aivan kuin osa lippoamisen viehätystä perustuisi hiuksenhienolle pelon tunteelle. Jokaisella askeleella täytyi olla tarkkana, koskea piti kunniotta. Varomattoman lippomiehen se nappaisi muutamassa sekunnissa armottomaan virtaansa, ja kuohujen kolhima ruumis löytyisi alajuoksulta rantaan ajautuneena.

Hetken aikaa lipottuaan poika oli huomannut nauttivansa selkeää kaavaa toistavista liikkeistä ja lipon painosta käsiä vasten. Se oli paitsi vuosisataisten perinteiden osaksi tulemista ja mieheksi kasvamista, myös herkkyyden, keskittymisen ja harkinnan harjoittamista. Lippo kädessä ei hätiköity, ei kiirehditty, ei stressattu. Liikkeen tuli olla tasaista, varmaa ja vakaa. Kaikki mieltä kaiheartavat häiriötekijät tuli poistaa. Juuri sillä hetkellä, kun poika tunsimuuttuvansa osaksi kuohujen kohinaa, lippo haavi nytkähti. Tuntui kuin lippo olisi vihdoinkin kokonainen. Haavi oli ottanut vastaan jotain hetken aikaa kadoksissa ollutta, jotain mikä sille kuului. Poika nosti haavin ylös veden alta. Harmaaeväinen vaeltaja hyppeli kirkkaassa auringonpaisteessa. Eläinplanktonilla ravittu muinainen otus, kuohujen alle kutemaan saapunut veden asukas. Se oli hänen ensimmäinen lipolla pyytämänsä siika. Hän oli nyt oikea lippomies.

Vaikka siika oli saalis ja syötäväksi pyydetty, sitä kunnioitettiin suuresti. Siit pitivät tämän kylän liikkeessä ja hengissä, pilkkeen asukkaiden

silmäkulmissa ja ihon hohtavana. Aina lippoon päätyessään siika oli kunniavieras, tärkeämpi kuin yksikään aatelinen, arvokkaampi kuin mekaanisilla numeroilla täytetty shekki.

Siika aseteltiin laatikkoon kuin ruhtinas vahtokylpyyn. Isä taputti poikaa hymyillen olkapäälle. ”Hyvä, hyvä”, hän toisteli. ”Minulla meni aikanaan monta viikkoa ennen kuin sain ensimmäistäkin siikaa lippoon. Sinä olet synnynäinen lippomies”, isä sanoi aitoa ylpeyttä äännessään. Kehut voitelivat pojan epävarmuuksien ruostuttamia jänteitä parantavalla öljyllä. Kaikki niin sanotut miesten hommat olivat tähän asti tuntuneet hänestä jotenkin vaikeilta. Autoista poika tunnisti vain muutaman merkin, moottorikelkat eivät merkinneet mitään, mopot vielä vähemmän. Jääkiekkomaila ei yksinkertaisesti sopinut käteen. Lippo sen sijaan tuntui istuvan kouraan mainiosti. Kosken kohina alkoi tuntua yhtä turvalliselta ääneltä kuin äidin hieman haapuileva hyräily juuri ennen uneen vaipumista. Silloin joskus, kauan aikaa sitten, kun sormet tuoksivat varrassiian sijasta irtokarkkien soke-rihuurteelle.

Nyt kosken jylhä kohina kantautuu jokea pitkin soutajien korviin vieraana, kauan sitten menehtyneen ystävän aavehyminä. Se kohisi nyt tyhjyyttään, yksin, vailla tarkoitusta. Krenkut olivat jääneet vailla huolenpitoa, lippomiehet eivät enää vaihtaneet kuulumisia koskikentällä, siikakodan piipusta nousi savua vain nuorten tupakoidessa siellä salaa. Kylän ihmiset olivat eksyneet, ajautuneet ansaan. He ovat loukussa, pyydykseen joutuneita, satimessa. Happi oli lopussa. Jäljellä pelkkä kituminen.

Isä rikkoo kohisevan hiljaisuuden karhealla äänellä. Poika säpsähtää ajatuksistaan, sydämen syke nousee. ”Huomenna on Vilhon hautajaiset”, isä muistuttaa. ”Onhan sinulla puku, jota kehtaa kirkkomaalla pitää?”

Poika miettii hetken. ”Käykö sama jota käytin silloin sukukokouksessa viime syksynä?”

Isä mutristaa huuliaan, siristää silmiään ja huokaisee. ”Pakkohan sen on vissiin käydä.”

Vilhon poismeno oli ottanut koville. Hän oli valmistanut maailman parhaat lipot, mutta ennen kaikkea Vilho oli ollut isälle hyvä ystävä. Tunne oli ollut molemminpuolinen. Sitä eivät nämä hiljaiset miehet koskaan ääneen sanooneet. Saattoivat vain luottaa toisen tietämykseen. Isä oli löytänyt Vilhon elottomana tämän kosken alajuoksulla sijaitsevasta pienestä mökistä. Lattialla makaava vanha mies oli kauhuneessa vaaleanruskeassa flanellipaidassaan ja harmaissa sarkahousuissaan sulautunut vaatimattoman sisustuksen värimaailmaan kuin rusakko kesäiseen metsään. Sillä tavalla ihmiset täällä päin lähtivät, yksin omissa oloissaan, hiljaisuuden keskellä, siian ja tupakan haju sormissaan. Uudenkarhea haavi lojui sohvalla. Se oli aseteltu ryijyn päälle, ikkunasta tulivaan auringonvaloon; Vilhon viimeiseksi jäänyt haavi. Tuhkakupin tumpit näyttivät vastikään poltetuilta. Isä kurkisti Vilhon makuukammariin. Sängyn päädyssä makasi kymmenittäin valmiiksi kudottuja haaveja siisteissä pinoissa. Haavien tekeminen oli ollut Vilholle kunniatehtävä. Eihän sellaista malttanut lopettaa, vaikka taiten valmistetut kätten työt pölyttyivätkin nyt sängyn päädyssä.

”Tuleeko Taisto hautajaisiin”, poika kysyy isältään varovasti kuin juuri jäätäneellä joella asteleva kettu.

”En tiedä. Toivoisin, että tulee”, isä vastaa poissaolevana. Aivan kuin ei puhuisi lainkaan pojalleen, vaan itselleen.

”Koska sie olet nähnyt sitä viimeksi”, poika kysyy hieman varmemmalla äänellä.

”Olisikohan parisen viikkoa sitten. Pyöräili vastaan tuossa raitilla. Aika huonossa kunnossa oli, siihen malliin sillä se pyörä falskasi.”

Isän kämmen liikkui edestakaisin pitkin leukaperiä ja karheaa parransänkeä. Aivan kuin sänkien lomasta löytyisi lisää juuri oikeanlaisia sanoja. Poika melkein arvaili mitä isä seuraavaksi sanoisi. Se sanoi nykyään aina samat asiat puheessaan Taistosta.

”On se sääli miten Taistolle kävi. Ei sen pääkestänyt tätä kaikkea. Lippoaminen piti sen miehen tasapainossa. Se horjahti heti, kun lippoaminen loppui. Se on niin pienestä kiinni, horjahdus. Krenkkuun käveltiin aina selvin päin. Siksi se Taisto lipposi niin paljon. Siksi se oli sille niin tärkeää.”

Isä vaimenee suu mutrussa ja ruosteenpunaiset poskipäät koholla. Poika ei ole varma, kimalteleeko isän poskella kyynel vai jokiveden pisara.

He ovat jälleen hiljaa. Kuuntelevat vain etäistä koskenkohinaa, eikä heillä ole kiire mihinkään. Molemmat pitelevät vapojaan tiukasti käsissään. Eivät aio löysätä otettaan. Jos vapa sittenkin vielä nytkähtäisi. Herättäisi jokaisen horroksessa nuokkuvan aistin jälleen valppaaksi.

TIMO IMPIÖ

VIRVELIKUUME

Se oli kesä viisikymmentäseitsemän. Muistan vuoden hyvin; sinä vuonna tuli kylään sähköt ja olin kymmenen vuotta.

Nahkapuseroinen mies otti veneestä kiiltävän metallisen vavan, jossa oli rulla siimalle. Olin nähnyt semmoisen kuvassa, ja tiesin, että siinä se on: heittouistin.

Olin siskon kanssa ongella kotijärveni Saunajärven hakomurrolla, veteen upotetuista kuusenkarahkoista tehdyllä kalapaikalla. Siihen aikaan ongittiin paljon. Joskus saattoi hakomurrolle koontua useita veneitä ongelle yhtä aikaa. Monet kesän kauniit tuokiot kuuluivat näin naapureiden kanssa seurustellessa. Vanhatalon Pauli souteli myös ongelle samaan paikkaan. Mukana näkyi olevan tuntematon nahkapuseroinen mies. Pauli kiinnitti veneensä samaan pohjaan upotettuun seipäaseen kuin mekin, tuli aivan viereen.

Katsoin ihmeissäni heittouistinta. Metallinen vapa kiilteli, ja vesi tippui vaparenkaasta kelatesa, kädensijat näyttivät olevan korkkia niin kuin

suksisauvassa, ja kädensijan alapuolella oleva sormituki näytti liipaisimelta. Heittorullan siimanohjain liikkui ihmeellisesti edestakaisin ja jakoi siiman tasaisesti. Näin aivan vierestä, että rullan päässä luki ”Record 1800D”. Varmaan on rikas mies, kun tuommoisen on pystynyt hankkimaan, ajattelin. Pauli sanoi heittouistinta virveliksi. Oma onkiminen melkein unohtui virvelimiestä seuratessa.

Soutu-uistelu oli minulle jo tuttua. Olin setä Matin neuvojen mukaan tehnyt puisen kelan, ja sain jokusen uistimen. Kun siiman laitto soustaessa suupieleen, tunsin heti, jos kala tarttui. Virvelin näkemisen jälkeen onkiminen ja uistelukin tuntuivat vanhanaikaiselta. Virveli pyöri mielessä eikä jättänyt rauhaan. Aloin suunnitella omatekoista, kun tiesin luontojani, etten mitenkään voisi sellaista rikkaiden vehjettä saada. Rulla eli kela, niin kuin jo tiesin, oli vaikein. Katselin ja mietiskelin miten sen voisi tehdä. Pieni tyhjä rautamaalipurkki oli suunnilleen kelan kokoinen.

Leikkasin sen puukolla kyljestä auki molemmin puolin, ja toisen puolen kylkipellin taivutin jalaksi. Karhulankarulla tyhjjeni, kun punoin siitä kaksinkertaisen siiman. Tyhjästä rullasta, tavallista lankarullaa isommasta, tuli puola, johon syntyi paksusta rautalangasta akseli pohjan ja kannen läpi tehtyihin reikiin. Tekele muistutti oikeaa kela. Vapa syntyi helpommin: sopivan kokoiseen onkivapaan tein hakaneulasta taivutetut vaparenkaat ja kiinnitin ne mustalla eristysnauhalla.

Koeheitot tuottivat pettymyksen. Uistin ei lentänyt muutamaa metriä enempää, puola ei ollut tarpeeksi herkkä. Mistä löytyisi herkemmin pyörivä rulla? Saatavilla oleva valikoima näytti niukalta, mutta vanhaisä, joka toimi kyläkunnan asiamiehenä ja kirjoitteli käsin kauppakirjat, perunkirjat ja muut tarpeelliset, oli ostanut käytetyn kirjoituskoneen, jotta me lastenlapset oppisimme jo varhain konekirjoitusta. Kirjoituskoneen nauharulla muistutti Rööterin kuvastossa näkemääni lohenkalastajien kela. Vaihdoin vanhan nauhan tilalle varanauhan, ja näin sain tyhjän nauharullan. Rullan keskellä oli sopiva reikä, josta sen sai ruuvilla kiinni vapaan, ja reunalla olevaan reikään saattoi kiinnittää pienen ruuvin kammeksi.

Tämä malli toimikin sen verran, että sillä sai jotenkuten heiteltyä uistinta. Ei se ollut lähellekään oikean veroinen, ja niinpä sitä ei tullut käytettyä kokeiluja enempää. Haave virvelistä häipyi näkymättömiin.

Helmikuisena päivänä tulin koulusta. Repun laitoi nauhaan pirtin oven lähelle ja otin maitopulpon repuntaskusta. Vanhaisä pauloitti verkkoa. Verkon toinen paula oli kiinnitetty T-kirjaimen muotoiseen telineeseen, ja pauloitettava osa lepäsi polvilla. Lattialla verkon alla oleva sanomalehti heijasti lisävaloa tarkkaan työhön. Paulat, liinat ja värit vanhaisä tilasi ”Rööteriltä”, josta tulikin hinnasto joka talvi. Yläpaulaan vanhaisä teki käpryt tuohesta kuumentamalla; alapaulaan hän laitto vanhasta verkosta kivekset, joissa tuo-

hipussiin laitettu pieni kivi toimi painona. Lyijypaulaa vanhaisä tuskaili verkolla ollessa, koska se sotkeentui helposti verkonsilmiin.

Eilen posti oli tuonut tämän vuoden hinnaston kalastustarvikeliike Schröderiltä, se oli pöydällä. Vanhaisä lienee selannut sitä verkonpauloittamisen välissä. Hinnasto oli ohut vihkonen mutta sisälsi kuitenkin paljon kalastamiseen liittyvää: verkkoja, liinoja, pauloja, rysiä, koukkuja, vapoja ja keloja. Kansikuvan verkkoa nostavan kalastajan taustalla aaltoili meri. Kalastajalla näytti olevan päällä öljykangastakki. Samanlaisen vanhaisä tilasi viime talvena itselleen.

Selasin luettelon uistelutarvikkeiden kohdalle. Heittouisteluvälineet: Mitchell-haspeleita. Ihmeellinen vekotin, kela alaspäin ja edessä kummallinen sanko. Mitenkähän tuota käytetään? Se on varmaan merikalastajien vehkeitä? Avokeloja: Record Ambassadeur. Ovatpa ne kalliita, pitää olla melkoinen herra, joka tuommoisen ostaa. Käänsin sivua: ohoh, Recordeissa on halvempiakin! Tuo viimeisenä oleva Abu Record 1500: eloksoidut päädyt, alumiininen puola ja kitkajarru. Halvin hinnaston keloista, vähän alle 3000 markkaa. Jäin tuijottamaan kuvaa, ja tuntui kuin poskia kuumottaisi, näkyiköhän se päällepäinkin? Tuo ei ole mahdottoman kallis, saisiko sen käpyrahoilla? Virvelihaave heräsi uudelleen; se muuttui haluksi ja tavoitteeksi.

Osuuskauppa osti männynkäpyjä. Olin jo vienyt pienen erän ja tiesin hinnan, ja käpyjen poimimisesta oli kokemusta. Lähellä ei ollut savottatöitä, joten kävynpoiminnassa piti turvautua pystypuihin. ”Matinpäivän suvi” teki ”metän puhistuksen”, ja käpysavotta saattoi alkaa. Pienensin manillasäkin pussiksi, jota saattoi pitää kaulassa. Rautalankavanne piti säkinsuuta auki, ja kävyt oli helppo pudottaa pussiin oksilla kurkotellessa.

Lähellä kotia pellonreunan oksaisissa rantamännnyissä oli paljon käpyjä. Aloitin keräämisen niistä, ja monet kevättalven illat kiikuin niissä puissa. Maaliskuun muuttovarikset pakenivat

raakkuen niiden paikalle latvukseen tullutta olentoa. Rantamäntyjen tyhjennettyä siirryin Suonsaareen. Siellä puissa näkyi paljon käpyjä, mutta alaoksille ei ylettynyt maasta, vaikka lunta olikin metrin verran. Vastikään lukemassani *Pertsa ja Kilu* -kirjassa pojat tekivät apulaitteen puuhun kiipeämiseen. Poikien mallin mukaan tein metrin pituiseen jäykkään rautalankaan päihin kengämentävät silmukat, ja toinen pää kierrettiin puun ympäri silmukoilla jaloissa olevaan rautalankaan. Ylöspäin ponnistaessa lanka kiristyi puun ympäri, ja käsillä puuta puristaen saattoi jaloilla vetää löysytävää lankaa ylöspäin. Niin latvus pätkä pätkältä lähestyi. Ei se läheskään vastannut pylväskenkiä, joilla sähkömiehet kiipesivät, mutta jotenkuten rimpuili kevyt poikanen niillä käpyjen luokse.

Viikko viikolta päivät pitenivät, ja männyn latvassa tuntui kevät. Monet säkit olin jo kauppaan kuljettanut puisella kelkalla, sillä hevonen oli savotassa ja isä asui viikot kämpällä. Rahat talensin siskon tekemään kankaiseen lompakkoon. Siskot ihmettelivät, kun en ostanut käpyrahoilla karkkia enkä keksipaketteja, kuten edellisenä talvena. Pidin haaveeni omana tietonani, ja virveli tuntui olevan jo käden ulottuvilla niin kuin kävyt. Viimeisenä käpyjenostopäivänä laskin rahat ja tarkistin hinnastosta vielä kelan, siiman ja vavan hinnat, vaikka olin jo moneen kertaan ne katsellut ja verrannut kertyvään rahaan. Raha riitti kelaan ja siimaan mutta ei vapaan. Ne ovat pääasia, jonkinlaisen vavan teen kotikonstein, siitä oli jo kokemusta.

Sitten kirjoituskoneen äärelle ja tilauskirje Schröderille: "Tilaan 1 kpl Abu Record 1500 kelan ja Abulon siima 0,35 mm 1 rulla." Nimi ja osoite. Hiihdin heti vajaan kilometrin postiin jättämään kirjettä. Postista palattuani kerroin kotiväelle käpyrahojen käytöstä. Vanhin sisko kommentoi, että arvasi käypohatalla olevan joku erikoisempi tavara mielessä tuossa rahankeräämisessä.

Kevät eteni, rantatörmät jo sulivat lumesta. Olin täyttänyt jo yksitoista. Vanhaisä laittoi rannassa

pyykkipadan tulelle. Verkkojen värjäys edelsi kalastuskauden alkamista. Uusi pauloitettu verkko tuli samaan pataan vanhojen haalistuneiden kanssa. Vuosikymmenien kokemuksella vakioväriksi oli tullut tumma harmaansininen, vaikka silloin tällöin oli vielä muitakin värikokeiluja. Tervailimme venettä väripadan hautuessa. Sula rantapore ja uveavannot järvellä näyttivät, että jälle ei enää ollut menemistä. Tervan ja savun tuoksu sekoittui keväisen metsän ja sulavan rannan tuoksuun. Pohjoiseen muuttavat merilinnut laskeutuivat Salamenniskan vielä pieneen sulaan. Oli kevät.

Saunajärveen, kotijärveeni, laskee Rytijoki. Heti jokisuusta lähtee Salamijoki Impiönjärveen. Tähän Salamenniskan sulaan laitettiin verkot heti, kun se avautui riittävästi. Venettä pidettiin jään laidalla. Sulaan tuli monen talon verkkoja, joskus niitä tuli vierä viereen. Kalaa riitti silti kaikille.

Tällaisen verkonlaskupäivän iltana tuli postin mukana ilmoitus postiennakkopaketista. Otin rahat mukaan, ja koulusta tullessa lunastin paketin. Vapa oli jo valmiina, viimekesäisen mallin mukaan tehty. Paketista löytyi siimarulla ja kelalaatikko. Avasin kelalaatikon. Ohjevihkonen ja kuminen harjoituspaino olivat päällimmäisinä. Varovasti nostin itse kelan silmien eteen. Vaaleanvihreät päädyt olivat hiukan kuvioidut, kaksipuolisessa kammessa oli vaaleanruskeat luuta muistuttavat nupit, ja vasemmassa päädyssä kitkajarrun nuppi. Pyöritin kampea ja ihmettelin, miten siimanohjain osaa aina palata puolelta toiselle.

Kiinnitin kelan vapaan pyöränkumista leikkaamillani kumilenkeillä. Aloitin heittoharjoitukset. Käyttöohje neuvoi heittojarrun säädön: "Jätä siimaa n. 0,5 m ulos ja heilauta vapaa, uistimen tulee tällöin itsestään laskeutua 0,5–1 m." Viimekesäisessä kirjoituskonerullan kanssa harjoittelussa olin jo oppinut peukalon käyttämisen puolan jarruttamiseen. Kokonaan ilman siimasotkuja ei harjoittelu kuitenkaan sujunut.

Koulun päättäjispäivänä suvivirsi kaikui avoimista ikkunoista ensimmäiseen lämpimään kesäpäivään. Aurinko paistoi, illaksi pystyi tekemään jo uuden vastan, vaikka lehti ei vielä ollutkaan täysi.

Koulutieni kulki Salamijoen yli. Päättäjaisistä palatessa pysähdyin Salamensillalle. Tulva oli laskenut, mutta vesi virtasi vielä keväisellä voimalla sillan tummaan varjoon. Se näytti lupaavalta kesäloman alun ja ensimmäisen kesäpäivän tunnelmassa. Päätin, että tähän palaan virvelin kanssa heti, kun olen vienyt todistuksen kotiin.

Laskeuduin sillan viereen heittelemään. Uistimena oli jo soutu-uistelussa käyttämäni professori. Hetken päästä pyöräilevä mies pysähtyi sille katselemaan.

– Olet ostanut heittouistimen, Pitkänpalon Heikki sanoi.

– Joo, käpyrahoilla.

– Heittouistin on hyvä kalastamaan, kun veteen putoava uistin herättää kalan huomion,

Heikki sanoi. Hän läksi jatkamaan matkaa kaupalle päin.

Kuin vastaukseksi tunsin kelatessa rajun nykäyksen. Kelassa ei ollut vapaaksi kytkettävää puolaa, vaan kampi pyöri aina puolan mukana. Pelkäsin siiman katkeamista, joten löysäsin kammien irti ja kiristin kitkajarrua. Vapaa täytyi varoa, se taipui kestämisensä rajoilla. Kohta saatoin vetää kalaa vavalla lähemmäksi ja kelata sitten löysät pois.

Se oli iso hauki, eikä minulla ollut haavia eikä nostokoukkua. Sain vedettyä kalan tien sivuojaan ja siitä nykäistyksi kuiville. Syöksyin kiinni kiduksiin, hauki sätki voimakkaasti. Sain käteeni katkenneen aurausviitan kappaleen ja löin haukea niskaan. Syvällä suussa olevan uistimen nirhasin irti linkkarilla.

En malttanut jatkaa kalastamista, vaan ripustin parikiloisen hauen pyörän ohjaustankoon ja läksin kotia kohti. Tienvierien rämeellä hilla kukki lupaavasti. Hillarahoilla ostan oikean vavan.

JOKIELÄMÄ

Tiedän sen jo katseesta. Jalkaterän asennosta. Kansanlaulun viheltelystä.

Silloin porstuasta otetaan ne siniset kumisaappaat, jotka istutaan laittamaan jalkaan renginkaapin alla olevalla pallilla. Voi minun kultani, voi minun lintuni. Kun et tule jo, kun et tule jo.

Kun on lähes kuusikymmentä vuotta naimisissa, kasvaa puolisoonsa kiinni. Välillä, kevät-auringon paisteessa, olen näkevinäni välillämme pieniä lankoja, kuin ohuita siimoja. Kireitä ja pinkeitä, aivan kuin niiden päässä olisi suurempikin saalis. Siihen ne siimat ovat vuosien saatossa kasvaneet. Kuin humala saunan nurkalle.

Kuulen toisen nousevan kevyesti viereltäni aamuyöllä ja alan mielessäni etsiä harmaata kevyttoppatakkiani. Villasukat täytyy myös olla. Entäs vanttuut?

Aamupuuron lopun kaadan kissalle. Aurinko pilkistää kohta kuistin nurkan takaa. Ulko-ovi käy. Haavi tietenkin unohtui, unohtuu aina. Yskähdyks, kulmien kohotus, kolinaa porstuan komerossa. Tule tule kultani, viheltävät vanhat miehen huulet. Niin kovin tutut huulet minulle.

Rantaan kävellään aina peräkkäin. Jostain kirjasta luin, että muinoin naisen täytyi aina kulkea pari askelta miestänsä jäljessä. Kaitsea lapsia ja huolehtia asioista. Hymähdän, viimeksi taidettiin alttarilla mekin olla rinnatusten.

Kuovi huutaa huutonsa, ja niityn kaste menee kumisaappaassa olevasta reiästä sukkaan, sukasta vanhaan varpaaseen. Viluttaa, mutta miellyttävällä tavalla.

Vene on oranssinpunainen, rantakoivu valkea. Hän irrottaa köyden, minä äyskäröin puolikkaalla mehukattipullolla. Haavi ja osuuskaupan muovikassi penkillä. Pelastusliivit asetetaan huolellisesti veneen pohjalle. Kun lapset niin huolehtivat, että ne pitää olla joella. Ja hyväthän

ne ovat pään alla, kun joskus laitan veneessä pitkäksi.

Mies työntää veneen sitten vesille. Puuskuttaa ja luon hoivaavan katseeni. Sen minä osaan. Vaan ketterästi hänellä vielä nousee jalka laidan yli. Silloin kun ei enää nouse taitaa olla vanhus, luulisin.

Joki virtaa rauhallisena mutta päättäväisenä. Mies käynnistää perämoottorin, ja bensankatku leviää kirpeään aamuun. Minä aina toivon, että soudettaisiin.

Ensimmäisellä yhteisellä kalareissulla me soudettiin. Oli lauantai-ilta ja isän veistämä vene. Kaksi arkaa lasta, jotka tykkäsivät vilkuilla toisiaan. Pojalla oli vahvat, päivettyneet käsivarret ja minulla hoikat sääret. Ei me silloinkaan paljoa puhuttu. Mato luiskahti koukkuun päästäten pienen naksahduksen, ja kuovit huusi. Me vähän hymyilimme.

Mies löysää moottorin kaasua, ja vene lipuu poukamaan. Tuuli tanssittaa pipon alta työntäviä harmaita hiuksiamme. Nenän niiskaus ja maiskautus. Ensimmäinen verkko. Molemmat tietävät omat tehtävänsä: nousta seisomaan ja tehdään taiat. Vene huojuu puolelta toiselle. Ähistään ja sanotaan keveitä kirosanoja. Kun verkko on todettu tyhjäksi, jatketaan matkaa.

Kuusikymmentä kesää, ajattelen. Lähes kuusikymmentä kesää me olemme viettäneet yhdessä. Kuutenakymmenenä kesänä olemme käyneet samalla lailla kokemassa verkot joella. Ajatus on pyörryttävä. Katson jokea, joka virtaa leveänä ja tummana. Se on muuttunut paljon näiden vuosien aikana, vaan me olemme sen sijaan säilyneet aika samanlaisina. En nyt tarkoita ryppyjä ja sen sellaista, niitä nyt on enemmän kuin aaltoja rantavedessä. Tarkoitan ihmistä minussa, hänessä.

Olen kahdeksankymmentävuotias pikkutyttö, jonka sisällä vaaleat letit edelleen liehuvat tulessa. Joesta tuli leveä ja pelottava, kun se valjastettiin voimalaitoksiin. Sen luonne muuttui täysin. Minun luonteeni ei sen sijaani ole muuttunut, vaikka minut valjastetaankin vanhuuteen.

Vene kaartaa saaren toiselle puolella poukamaan, ja mies löysää taas moottorin. Aurinko alkaa jo lämmittää, ja oion kylmettyneitä jäseniäni. Kalareissut, ne ovat aina olleet tärkeässä roolissa tässä meidän pitkässä liitossamme. Ei vähiten siitä syystä, että siitä kaikki alkoi, mutta niillä on myös aivan oma merkityksensä. Niillä ne meidän välisemme siimat ovat kasvaneet.

Vastaviihittynä parina olimme jännittyneitä tulevaisuudesta. Peloista ja unelmista puhuminen toiselle oli muuten vaikeaa, vaan kun vene irtosi rannasta, oli kuin olisimme siirtyneet toiseen todellisuuteen. Verkkoja nostaessa hän kertoi innoissaan miettineensä talon rakentamista isänsä maille. Huolestuneena mietimme vähiä rahojamme, vaan kun jokainen verkko oli nostettu ja vene viimein palasi rantaan, olimme päättäväisiä, ja unelma omasta talosta loisti kirkkaana mielissämme.

Tai silloin kun aloin odottamaan ensimmäistä lastamme. Vasta joella kehtasin miehelle kuiskata, että kohta on uuden kodin lattialla leikkijä. Uutisen kuultuaan mies souti kunniakierroksen saaren ympäri.

Ilot, surut, vaikeudet ja salaisuudet. Ne kaikki sanotaan vain kun ollaan joella. Liikituksen kyy-

neleet voi silloin panna raikkaan tuulen piikkiin, ärtymyksen kesyttää soutamalla kaikin voimin.

Saalis, se on ollut meille aina toissijainen asia. Kunhan nyt saadaan kissoille sinttejä. Ei me silloin ensimmäiselläkään jokireissulla mitään saatu. Vaan kun viimein vedettiin vene yhdessä kotirantaan ja sidottiin sen köysi koivuun, löysivät nuoret huulet toisensa.

Mies kiihdyttää moottoria, ja kotiranta alkaa lähestyä. Mietin hiukan unisena, että kohta keitetään kotona kahvit. Naapurit tietenkin tarkistavat, onko vene tullut takaisin, vai onko viimein tehty se viimeinen kalareissu.

Veneestä päästään pois mitenkuten, minä peruutan konttaamalla, ja sitten mies kampeaa laidan yli. Huohottaen sidomme veneen tiukasti rantakoivuun. Syksyn tuntua on jo ilmassa. Raukea haikeus täyttää mieleni.

Tule tule kultani, viheltävät vanhat miehen huulet, ja sitten vihellys katkeaa: vanhat huulet löytävät toisensa. Silmäkulmastani näen pieniä siimoja siellä täällä. Eikä kaihilla ole osuutta asiassa ollenkaan.

Joki virtaa siinä vieressä tummana, ja kuovit, kuovit huutavat.

ÖLJYISET AHVENET

Dallas-sarja pyöri ensimmäistä kauttaan Suomessa ja oli menestys heti alkuunsa. Larry Hagmanin hahmo JR oli kävelevä ahneuden tiivistymä. Kaikki oli kaupan, kunhan voittoa tuotti. Pelata mies osasi, ja yleensä muiden kustannuksella. Vihamiehiä riitti jonoksi asti, sukulaiset siinä etusijalla.

Tänäkään perjantaina ei pitä silitelty Ewingin perheessä. Piti oikein kumartua lähemmäs aparaattia ennen loppukohtausta. Bobby Ewing katsoi veljeään juhlapöydän ylitse synkkänä. Tällä kertaa Ewingin veljekset ottivat sanallisesti yhteen kesken öljypiirien kutsujen, kuinkas muuten. Pitäähän texasilaiselle perheriidallekin saada rahvasta komeammat puitteet.

– Möisit varmaan sielusi dollarilla, JR. Ja sekin olisi ylihinta.

Lopputekstit ja musiikki pyörimään. Mitä JR olikaan nyt tempuillut? Mitä vastaisi stetsonparoni? Viikko pitäisi sitäkin tietoa odottaa, ennen kuin taas päästäisiin South Forkille totuuksia kuulemaan. Jakson lopuksi oli tapana tölväistä jotain kohtalokasta, jolla katsojat pidettiin jännityksessä seuraavaan kertaan asti.

Moni olikin koukussa sarjaan kuin kala konsanaan. Televisiota syytettiin jo tuolloin paljosta. Tuo paholaisen laatikoksi sanottu oli viimeisten vuosien aikana lähes tappanut elokuva- ja ilta-makulttuurin, korvannut arki-iltojen tanssit ja teatterit. Kylänraitit hiljenivät, kun alkoi Kivikasvot, Spede-show tai uutiset. Tai sitten se Dallas. Bingo jaksoi vielä kerätä eläkeläiset kylille, mutta työikäiset ja nuoret viihtyivät kotonaan liiankin kanssa. Viihdettä ja asiaa tuli valita asti jo kahdelta kanavalta. Väritelevisio oli yleistymässä sekin, ja nyt voitiin päivitellä kuuluttajien asuvalintoja

ihan tosissaan. Paholaisen laatikko oli ansainnut liikanimensä monissa kodeissa. Tuntui vievän oman ajattelun ja sielunkin, ainakin uskovaisten mukaan. Ja sirkuksen tirehtöörinä hääri perjantaisin JR. Tuon stetsonin alla tuntui syntejä sikiävän nopeammin kuin kymmenellä käskyllä kieltämään ehti. Vain yhtä Larrylta puuttui, värit. Dallas näkyi meillä edelleen mustavalkoisena.

Maaliskuisessa paikallislehdessä oli kuitenkin kevättä ilmassa. Merkkejä oli ilmoituksissa ollut jo parissa numerossa: ”Kevätmallisto tullut! Hai-saapas jokaiseen jalkaan! Hanki JOPO keväisille keleille!”

Vasta kymmenisen vuotta oltiin Suomessakin totuteltu vapaaseen lauantaihin. Viikonloppu-paa oli tuplaantunut kerralla, ja jopa työväellä oli nyt aikaa harrastaa. Sunnuntait olivat edelleen kirkonmenoihin ja perhejuhliin pyhitettyä aikaa, mutta lauantaisin voitiin harrastaa maallisempaa menoa, vaikka bingoa ja Lauantaitansseja. Hieta-miehen Heikki toi nekin niin kätevästi kotiin asti. Oli muistissa edelliskesän olympialaiset; silloin oli hankittu moneen kotiin väritelevisio Moskovan mitalisaaliin toivossa.

Alkava vuosikymmen oli lupaava myös pilkkikilpailujen kannalta. Pilkkiminen oli noussut tavallisen kansan suosioon. Maaotteluitakin käytiin, ja väkeä liikkui perhekunnittain. Kilpailuissa oli etelämpänä kuulemma jopa autoja palkintoina. Ihmisiä vaelsi niihin kauempaakin autolasteittain. Jääkentillä oli ilmassa suuren urheilujuhlan tuntua. Isot palkinnot sisälsivät myös riskinsä. Villeimmät huhut kertoivat huijaamisesta. Kaloja löytyi reppujen pohjilta, saappaanvarsista ja jopa termospulloista. Tuskinpa ne sinne kudullekaan olivat nousseet. Järjestäjillä oli harvoin uskallus-

ta heittää epäilyksen viittaa tuttujen kalastajien ylle. Repputarkastukset olivat siten hankalia tilanteita molemmille osapuolille, mutta kalamiesten keskinäinen kateus piti huolta valvonnasta.

Kuntoa kysyttiin jonkun verran, koska kyseessä oli melkein talviseen triathloniin verrattava laji. Piti hiihtää, juosta ja kairata monen tunnin ajan. Tai sitten vain nököttää ensimmäisellä avannolla kisan alusta loppuun ja luottaa tuuriinsa.

Sitten kisakutsu tuli Kiiminkijokisuulle. Paikallinen urheiluseura rävytti lehti-ilmoituksella:

”Yleinen pilkkikilpailu. Pääpalkintona televisio!”

Tarkkaan minä sen ilmoituksen tavasin: väritelevisio, kokonaista 24 tuumaa, Luxor-merkkiä. Noin ylelliseltä kuulostava kapistus sopisi Dallasin ökyilyn katseluun. Koneesta saisi kaupassa pulittaa kolmattatuhatta markkaa. Sellaisen päiväjalkan edestä kannattaisi hiihtää vaikka edessä olevaa umpihankeakin. Ensi lauantaihin olisi aikaa virittää vieheet.

Tähän kilpailuun olin oikeastaan valmistautunut jo vuosia. Joki aukeni mereen lapsuudenkotini vieressä. Vielä ehtisin ennen viikonloppua käydä harjoittelemassa ja hakemassa kalapaikat tietoon. Jäljet ja varsinkin avannot pitäisi kyllä naamioida hyvin. Muuten voisi joku nopeampi kerätä työstä hyödyn.

Lauantai valkeni öisen lumipyryn jäljiltä hiljalleen. Kalasatamaan alkoi kertyä väkeä monenmoista. Kilpailussa oli omat sarjansa nuorille, miehille, naisille, jopa perheillekin. Lapsetkin oli otettu mukaan, jotta perhesarjaan saataisiin täydet osallistujamäärät. Kaikki olivat lähes tunnistamattomiksi topattuina kylmän varalta. Talvi ja kylmyys tasoittivat sukupuolten eroja pukeutumisessa, vaikka miehet olivat pääsääntöisesti tummissa ja naisilla värikkäämpää. Titteleitäkään ei vaatekerrosten alta erottanut eikä esitellyt. Pakkanen oli tasa-arvoinen kaikille.

Kilpailualue oli tasainen vain päällisin puolin. Tässä jokisuistossa riitti talvisin vettä kalan evien alle vain paikoin. Joki väsähtää ylämailta

tullessaan meren rantaan ja laskee huokaisten kuormansa suistoon. Sitä se on kerännyt matkansa varrelta puroista ja ojista, soilta ja metsistä. Ennen kuin suisto aukeaa meren horisontiksi, on sen lähteiden kirkkaus muuttunut laihan kahvin väriseksi. Uittomiehet olivat aikanaan ottaneet kahvivetensä joesta, nyt oli juomassa tuo väri jo valmiina. Uitto oli siirtynyt historiaan, ja liete tasasi väyliä hiljalleen. Jokisuu aukeni komeaksi monisatametriseksi merenlahdeksi. Äkinäinen saattoi kuvitella itsensä luovimassa sitä ristiin rastiin lämpimässä merituulesa. Vaan lyhyeen jäi luovit. Tosiasiansa tuo merenlahti oli ylitse kahlattavaa hiekkasarkkää lähes kauttaaltaan. Uimasille joutui vain parisen kertaa, eikä montaa kymmentä metriä tuota taitoa tarvittu. Syvimmilläänkin löytyi väylän pohja jo kolmesta metrillä, suotuisalla länsituulella. Itätuuli saattoi tyhjentää Perämerta kohti Ruotsin rannikkoa toista metriä muutamassa tunnissa. Tuolloin hiekkapohja avautui käveltäväksi kuin Moosekselle kansoineen.

Talvisin tuo hiekkarämaa lepäsi jäisen ja lumisen kannen alla. Koskematon lumikenttä halkoi muutama yksinäinen latu. Joskus verkkomies jurrutti kelkallaan merelle kohti pyytöjään. Lumisateet peittivät yleensä muutamassa päivässä ihmisten jäljet, ja niin oli tänäkin sunnuntai-aamuna käynyt. Vain kokenut kulkija voisi aavistaa, mistä tuolta erämaasta löytyisi edes vettä, saatikka kalaa. Jotkut väittävät kalastajan taidoillakin olevan merkitystä, mutta että näillä vesillä, ei sentään. Nälkään olisivat kuolleet jo kauan sitten ne onnettomat, jotka pilkkikaljoilla luulivat elävänsä.

Minun sitä kalaa piti löytää, jos kenenkään. Olin varttunut tämän joen varrella, kahlannut nämä matalikot kesäisin venettä perässä kiskoien. Vähäiset syvänteet tiesin niin tarkalleen kuin mahdollista oli – joki muutti pohjansa muotoja joka kevät jäittenlähden myötä. Siirsi lietettä ja pienempiä kiviäkin matalikkojen päällä. Talvi oli siloitellut nuvedenalaiset kivipellot jääkantensa alle.

Tiesin löytäväni vettä tuosta erämaasta, mutta kalat olivat oma lukunsa. Mitä ne syövät, milloin ja miksi? Talvella ei valoa jään alle riitä. Pimeys ja kylmyys tekevät ahvenille melkein saman kuin karhuille. Lähes unessa ne möllöttävät kivikois- saan ja montuissa. Odottelevat valon kajastusta ja kevätvirtausten liikettä vesissä. Silloin olisi kudun ja syömisen aika. Nyt talvella syötti olisi uittettava lähes kiinni leukaperiin, jos saalista aikoi saada. Tieto paikoista piileksi muistini lokeroissa ja maamerkkien tulkinnoissa. Oliko majakka linjassa punaisen mökin tai korkean petäjän kanssa? Vai jommin kummin toisin päin? Sata metriä voi olla puoli kilometriä, kun minkäänlaista kiinnekohtaa maisemassa ei ole.

Tämän valkeuden edessä kihisi pilkkijäjoukko. Sunnuntaipilkkijät erottuivat joukosta värikkäine vaatetuksineen. Kokenut kalamies ei tuollaista mainospipoa päähänsä laskisi. Saattoi olla suksimerkkinä maailmanluokkaa mutta näkyi jäälakeudella kuin liikennemerkki. Kantajansa olisi tunnistettavissa tarkkasilmäiselle jo kaukaa. Vastaavia tyylikkeitä näkyi siellä täällä. Kumisaappaat olivat hyvät jalkineet, kesällä. Talvella ne tiesivät lyhyttä ja kylmää kisaa. Sama kohtalo oli huopatossuilla kastuessaan, ja turistiluokkaan menivät myös tikkitakit, lapaset, farkut ja muutkin kuin suksitehtaan pipopäiset. Tähän sunnuntaipilkkijöiden joukkoon kuului suurin osa kilpailijoista. Toki joku saattoi tuurilla kalapaikan löytääkin. Voitettiinhan lo-tossakin.

Uhkaajat erottuivat joukosta. He olivat hiihtäjiä. Kalastus oli heille toissijainen harrastus ja kilpahiihto se varsinainen. Pilkkikilpailuissa oli paremmat palkinnot. Hiihtäessä saattoi kovastakin kisasta jäädä voittajalle lopulta käteen lusikka tai pieni pokaali, sen sijaan kaloja narraamalla saattoi päästä jopa autonomistajaksi. Panokset olivat koventumassa täällä pohjoisempanakin, ja väki kulki kisoissa kuin bingossa konsanaan. Onnenpeliä se oli tämäkin, mutta taidolla ja valmistautumisella voi onneensa vaikuttaa.

Lähtöviivalla alkoi olla tunkua. Kysyttäessä talven kalasaaliita oli paikalla harvinaisen huono-onnisia ja muistamattomia kalamiehiä. Ylimalkaisia muisteloita entisajoista kyllä riitti. Silloin oli kalaa viljalti, paljaalla koukulla hakemista vailla. Toista se oli kuulemma nykyään, kun syöttien koko alkoi kilpailla olemattomien vieheiden kanssa. Toukkia varjeltiin kuin aarretta ennen kisoja, jopa surviaisen toukkia kerrottiin nähdyn joissain kilpailuissa. Niitä saisi pujotella koukkuihin jo suurennuslasin avulla. Niin herkäksi oli tämäkin laji mennyt.

– Otetaankos kisa?

– Eikö hiihtokisoja muualta löytynyt? Täällä pilkitään tänään.

– Sinulla on kotikenttäetä tässä lajissa. Mutta annan sata metriä tasoitusta.

Pekkahan se siinä, perkele! Muuten hyvä kaveri kouluajoilta mutta jo liian hyvä hiihtäjä näihin maisemiin. Kouluaikoina oli kerännyt hiihtokisoista kaapit täyteen alpakkaa ja hopeaa, ei sellaista kisaa ettei lusikkaa kotiin vienyt. Nyt meinaa viedä televisionkin. Tässä kisassa olisivat koulunkisojen asetelmat aluksi toisinpäin. Pekka peesaisi minua kuin varjo aina kalapaikalle asti. Noilla harteilla Pekka tekisi kolme reikää siinä missä minä jurraisin yhden. Lopulta mies veisi kalat nokan edestä ja kiihdyttäisi punnitukseen viime tipassa. Vuosien kokemukseni tästä joesta menisi hukkaan kertahiihdolla. Hiihtämällä en karkuun ehtisi.

Kellon siirtyessä yhdeksään joukko tiivistyi hiljalleen rantaviivalle. Kilpailun järjestäjä luki sääntöjä megafonista, mutta ne olivat tutut useimmille entuudestaan. Siirryin eturintamaan, ja joukko tiivistyi takana. Lähtömerkki ulvaistiin megafonilla. Joukko säntäsi jäälakeudelle aluksi yhtenäisenä rintamana, mutta hangen pehmeys jakoi pian kulkijat ruotuihinsa kunnon ja kulkuvälineen perusteella. Keveimmät hiihtäjät menivät ladunaukaisijoina ensin, raskastekoimmat nöyryivät seuraamaan valmista latua. Jäljessä porkkaisuivat jalan liikkuvat ladun poluksi. Pitkäl-

le eivät jalkamiehet tänään pääsisi, ja kisa olisi heidän osaltaan siten jo ohi.

Kovin oli takkuinen aloitus minullakin. Vaikka miten harvenivat rivit sivuilta, takaa kuului edelleen Pekan suksiparin suihkina. Tämä hiihto ei hyvin päättyisi. Ensimmäisen kilometrin jälkeen asetelma oli sama mutta hiihtäjät hikisempiä. Tein ratkaisuni ja toppasin sukset sijoilleen. Kaira selästä ja poraamaan. Pekka teki saman kuin peilikuvana. Pudotin ensimmäisenä pilkin avantoon ja istahdin raskaasti kalastamaan. Kaveri veivasi sen minkä harteista lähti. Kovin paksulta jää vielä näyttikin tähän aikaan talvesta. Näköjään välillä kairaa nostaa ja potkii sohjoa kauemmas. Otta- kos tuolla jo pian kahva jäähän?

– Vahvat on jäät tänä talvena. Ota vähän lunta kahvan tieltä. Ei yllä muuten läpi. Kyllä se raaka työnteko on komiaa katseltavaa näin vieressä istuen.

Nöyrytyhän se kylän kovin hiihtomieskin polvilleen, kun oli kalasta kysymys. Potki lunta ja lopulta kaivoi käsin, jotta mahtui veivaamaan viimeiset sentit.

Viimein viesti kairan kahvakin paljasta jäätä, ja Pekka sinkautti terän taivaalle. Ruskeaa hiekkaa sinkautui mukana pitkät roiskeet.

– Matalikko saatana ja kaira pilalla! Paljonko siinä sinulla on vettä alla?

– Ihan tarpeeksi tässä vaiheessa kisaa. Tajjanpa vaihtaa saman tien.

Keräilin jo kampeita vauhdilla ja nousin sukille saman tien. Tuskin sadan metrin jälkeen kuului takaani entistä hurjempaa kiroilua. Oli kurkistanut avantooni. Se oli kauniin puhtoinen verrattuna hänen kairaamaansa kurareikään. Tietysti oli puhdas, kun oli vaivaiset puolisen metriä jäähän porattu. Olin pilkkinyt kuivilta sen ajan, kun Pekka kairasi hiekkasärkästä maanäytettä. Vaan olipa kaira terävä edelleen.

Nyt aukeni eteeni koskematonta hankea aina vastarantaa myöten. Pelikentälle oli tullut kirjaimellisesti lisää tilaa. Takanani alkoi joukko harventua muutenkin. Sitkeimmätkin jalkamiehet

olivat väsähtäneet tarpomiseen ensimmäisen kilometrin jälkeen. Hiihtomiehet olivat hekin ha- jaantuneet ympäri horisonttia. Siellä täällä näkyi kairaavia ja pilkkiviä hahmoja. Ympärilläni oli kuitenkin useampi hehtaari tyhjää tilaa. Hiihtämällä ei kaloja tule, joten oli aloitettava minunkin.

Ensimmäinen läpi tehty avanto ei tulosta tuottanut. Hiljaisuus vallitsi jään alla. Talvi piti vielä vetistä maailmaa otteessaan eikä herätellyt kaloissa sen koommin syönti- kuin kutuhalujakaan. Pilkin pitäisi tosiaan osua suoraan niiden silmien eteen, siltä alkoi vaikuttaa ensimmäisten tuntien jälkeen.

Kisa-aika oli jo puolessa ilman nykyäkään. Olin jo pelikorttini kääntänyt, eikä ässiä löytynyt. Kaikki tietämäni pilkkipaikat oli koeteltu ja tyhjiksi havaittu. Sama tilanne vaikutti olevan muillakin. Pilkkijät käyttivät jo enemmän aikaa liikkumiseen ja kairaamiseen. Kukaan ei jäänyt paikoilleen pitemmäksi aikaa. Tänään televisio matkaisi uuteen kotiinsa muutaman gramman saaliilla. Olisihan ihan se komiaa nähdä Dallasin vehkeilyt väreissä, mutta haaveiksi taisi jäädä näillä olemattomilla saaliilla.

Konsteja olisi nyt oltava. Mitähän JR tekisi tässä tilanteessa? Teksasin perukoilla taitaa olla pilkkikelejä harvemmin. Mutta ensimmäisen öljylähteensä kuulemma löysi ihan tuurilla.

Kun tieto loppuu, noituus alkaa. Kalamiehet ovat kautta aikain kokeilleet erilaisia konsteja ja loitsuja kalaonnen parantamiseen. Syötit on syletty ja Ahtia manattu. Pitäisiköhän kokeilla jotakin kalamiehen noituutta, kun ei menetettävääkään olisi? Niin, ei muuta kuin sielu kaupan, kuten se Bobby-veli lohkaisi JR:lle viimeksi.

Otin suppokauhan käteeni ja punnitsin sitä kuin urheilija ennen heittoa. Suppokauha ja sop-pakauha olivat tässä tapauksessa sama juttu. Vi- hreä kädensija oli liitetty teräsvarteen ja kuupaan. Pohjalle oli isä porannut reikiä. Nälkä tulisi, jos tällä pitäisi ruokaansa kattilasta enää kauhoa, mutta tähän tarkoitukseen se oli käypä peli. Moni kalamies oli päässyt vinoilemaan, että oliko syö-

miset loppuneet meidän ruokakunnasta, kun sop-pakauhakin jouti suppokauhaksi.

No, jospa tässä taikaa sitten olisi, kun on niin monessa käsissä käytössä jo kulkenut. Otin pyö-rähdykset ja tempaisin sen satunnaiseen suun-taan tyylipuhtaalla kaarella.

– Sielu öljystä ja toinen kalasta, perkele!

Jotakin tilanteeseen sopivaa piti loitsia, eikä muutakaan mieleen tullut. Heitetty oli suppo-kauha, ja komeasti lensikin. Enpä olisi tuommoi-seen kaareen heti uskonut. Kaamea heitto len-nätti kauhan lähes sadan metrin päähän, ilman kalamiehen lisiä. Se putosi varsi edellä ja jäi han-keen pystyyn seisomaan kuin elävä olento. Paikka näytti samanlaiselta lumiaavikon palaselta kuin kaikki muukin valkeus ympärillä. Tarvoin sinne kairan ja vavan kanssa, ja reikä syntyi kuin itses-tään sekin.

Syvää tuntui olevan tämän joen vesiksi. Sa-man tien nykäisi, ja kalahan sieltä nousi. Ahven, pieni ja tumma kuin manalasta. Saman tien toi-nen, kuin kopio edellisestä. Pieniä sormenmittai-sia ahvenia. Rumuutta lisäsivät vielä niiden päissä roikkuvat juotikkaat. Näytti kullakin olevan pieni peruukillinen, kuin sillä antiikin jumalattarella käärmeitä aikoinaan.

Pian en ollutkaan enää yksin. Sen verran olin kalojeni kanssa heilunut, että se oli pantu merkil-le. Pilkkikilpailussa ei liikoja elonmerkkejä yleensä näytelty. Nukkuva huuhkajakin on eloisa il-mestys verrattuna pilkkijään. Etenkin kilpailussa pieninkin hievaudus huomattiin ja tulkittiin ka-lansyönniksi. Niinpä avannoilla jurotettiin vaito-naisina. Mutta nyt oli tunnelma sähköistymässä kautta jäälakeuden: jollakin söi kala! Sieltä täältä alkoi lähestyä kilpailijoita. Pekkakin oli saanut kairansa teroitettua ja jurrasi parinkymmenen metrin päähän. Syönti jatkui, ja kaloja kertyi jääl-le sitä mukaa kuin seuraa ympärilleni. Pilkkijöi-den joukko tuntui olevan kalaparvea laajempi. Muut eivät saaneet nykäystäkkään. Kulmien alta koettiin tiirata, onko syötissäni tai vieheessäni jotain erikoista.

– Mistä pirusta ne sen onkeen eksyy?

– Surviaisillako se pelaa ?

– Liekö mormuskaa uittaa?

– Mennään vielä vähän lähemmäs!

Samanlaista Valio-pilkkiiä mormuskalla minä tarjottelin kuin varmaan joka toinen tässä kisassa. Kalakateellisten jupinoita kuului sieltä täällä. Jää-lakeus saattoi kantaa varomattoman jutustelijan perhehuolet satojenkin metrien päähän. Nyt tun-tui lähimmillä hehtaareilla olevan yhteinen murhe: onni yhdellä ja kalattomuus muilla.

Ei sitäkään kalantuloa kisan loppuun kestä-nyt. Kairasin muutaman metrin sivummalle, kau-emma en uskaltanut kalapaikkaani hylätä. Pohja nousi heti metrillä, eikä elonmerkkiäkään jään alla. Sama toisella puolella. Olin ilmeisesti osunut johonkin pieneen monttuun, jossa mustiksi tum-muneet pikkuahvenet olivat odotelleet kevättä nälkiintyneinä jurnuttaen. Se selittäisi juotikkaat. Keräilin kalat ja kampeet ja lähdin hiihtelemään punnituspaikelelle.

Punnitusjonossa oli hiljaista porukkaa. Muovi-kasseissa ei näyttänyt kaloja olevan kuin nimeksi. Häävöinen ei ollut minunkaan saaliini. Kovin se kuitenkin jonossa kohahdutti, olihan kaloja kappa-leina melkoinen kasa. Tuuli heilutteli talousvaa’an punnuksia, ja järjestäjä tarkisteli lukemiaan mo-neen otteeseen. Lopulta tulos kirjattiin: 666 gram-maa. Se oli päivän painavin lukema ja helppo muis-taa vaikkei haluaisikaan.

Nostin television Lattaran kyytiin ja lähdin ko-tiin sitä virittelemään. Seuraavana viikonloppuna nähtiin JR aidoimmillaan, solmiokin oli juuri niin räikeä kuin olin aina epäillyt. Väreissä JR näytti kummasti pirullisemmalta kuin muistinkaan. Vel-jesten sanailu näkyi jatkuvan juhlista huolimatta, ja viimeistä sanaa tuntui aina isoveli pitävän esikois-oukeutenaan. Taas se virnuili Bobbyn hiljaiseksi.

– Jokaisella meistä on hintansa, sinullakin.

Janohan siinä riidellessäkin tulee. Kristalli-nen boolimalja aukeni kuin avanto veljien välis-sä pöydällä. Hanakasti tarttui JR tutunvihreään kauhaan.

JOUKO ALM

KAHVIPANNULLA- KALASTAJA

Olin puuranteella yhdessä Äijän kanssa. Hän istui pystyyn nostetulla pölkylä ja minä hänen jalkojensa juuressa puusäleiden muodostamalla matolla. Äijä vuoleskeli kirvesvartta, pälyyli taivaanrantaa ja sanoi: ”Taivas maatu etelästä siihen malhiin, että ahavenet ja hauet tulevat syönnile. Tahtosikko käyvä pruuvaamasa, jos tekisin sulle lippauistimen kahvipannusta?”

Oli vuoden 1939 heinäkuu, ja minä täyttäisin muutaman kuukauden päästä kahdeksan vuotta. Olin juuri oppinut hieman uida räpiköimään ja olin sillä lunastanut oikeuden päästä käymään niissäkin kohdissa jokitörmää, joiden kohdalla oli joessa syvää ja vielä edellisenä kesänä asusti näkkeljä.

”Joo-o”, sanoin epävarmana. Koska en ollut koskaan uistellut, en osannut innostua tuntemattomaan asiaan. Äijä ei tainnut huomata innottomuuttani, koska oli päättänyt tehdä minulle uistimen. Hän kysyi: ”Jokos sinä saat navetan

ylisen oven auki?” Vastattuani myöntävästi Äijä jatkoi: ”Ku menet ovesta ylisille, niin heti ovipielesä pirtin puolela on iso resunen pärekoppa. Siinä on roinaa. Ota siitä nokaton kuparipannu ja tuo se mulle. Varo tullesu juoksemasta sitä prykyä alas. Se on niin jyrkkä, että lennät siinä nokalhen.”

Nokista kahvipannua Äijälle kiikuttaessani ihmettelin mielessäni, miten siitä voisi kaloja narraavan uistimen tehdä. Olin nähnyt Vilholla uistimen, jota hän sanoi vojakkalaiseksi. Se oli päältä kirkas kuin peili ja alta kultaan vivahtava. Se oli niin kaunis, että minunkin teki mieleni sitä hypistellä. Ei ollut ihme, että hauki sellaista himoitsi, mutta miten se voisi edes huomata nokisen lätäkän?

Ojentaessani pannua Äijälle hän sanoi: ”Nyt sinun pitäis noutaa pirtistä peltisakset ja atunat. Samala voisit kopata suutarinarkusta plikioran ja suutarinvasaran.”

Kipaistuani ne Äijälle hän ryhtyi leikkaamaan pannun kylkeä peltisaksilla ja esitti minulle hätkähdyttävän kysymyksen: ”Tiijätkö sinä misä mulla on kalupakki?” ”Tiijän tiijän. Se on porstuvan kahaverisa”, vastasin innokkaana, jolloin Äijä jatkoi: ”Ossaisikko ottaa sieltä yhen kolomihaaran koukun, sitä pienempää sorttia, ja siitä vanhasta tupakkamassista kaks punasta lasihelmiä, joisa on reikä keskelä. Ja sitten vielä se pienempi vyyhti sitä jänisansalankaa. Muistatko kaikki?”

Lähtiessäni juosten asialle Äijä huusi vielä perääni: ”Pyyvä vielä äitiltäs korttelin pätkä punasta villalankaa!”

”Joo joo”, huusin vastaan ja jatkoin juoksua. Tuntui hyvältä, että jälleen olin ylittänyt yhden kielletyn kynnyksen; sain mennä Äijän kiinnostavalle kalupakille.

Palattuani Äijän luo näin, että hän oli leikannut pannun kyljestä pikkurilliäni lyhyemmän soikean palan, jonka toiseen päähän oli jättänyt pienen ulokkeen. Naputeltuaan suutarinvasaralla palan suoraksi hän mutisi itsekseen: ”Empä muistanukhan, että tämä on tehty näin paksusta ploomusta. Täsä mennee plikiora poikki. Kyllä minä nyt jouvun itte asiale.” Sitten Äijä nousi ja lähti ontuen löntystämään pirttiä kohti. Äijä oli tehnyt kaksi tienestimatkaa Amerikkaan, ja häneltä olivat jääneet toisen jalan varpaat jossakin Amerikan satamassa ison tynnyrin alle.

Palattuaan takaisin ranteelle hänellä oli kädessään teräksinen piikki ja viila. Hän asetti uistimen alun toisen pölkyn päälle, laittoi piikin ulokkeen keskelle ja naputteli vasaralla piikkiä, joka meni ulokkeen läpi. Sitten hän tasoitti reiän ja uistimen reunat viilalla. Sen jälkeen hän otti maasta tuohenpalan, ojensi sen minulle ja sanoi: ”Kauhaseppas tähän muuripaana alta vähän tuhkaa ja ota alaköökistä joku toopi ja tuo sillä tilikka vettä”.

Äijä kasteli sormensa tuomassani vedessä, otti sitten märillä sormillaan tuhkaa ja alkoi hypistellä kuparipannusta leikkaamaansa uistimenalkua. Sitä hypistelyä Äijä toisti niin monta kertaa, että

aloin pitkästyä. Lopulta hän heitti uistimenalun vesimukiin ja nosti sen sieltä minun hämmästykseni niin punertavan kirkkaana, että siitä olisi nähnyt kuvansa. Hän otti uistimen ulokkeen atunoiden leukojen väliin, väänsi sen suorakulmaan, palautti hieman takaisin ja mutisi: ”Ei senthän ihan vinkkelhin.”

Sitten hän leikkasi ansalangasta noin kolmenkymmenen sentin mittaisen palan ja sanoi: ”Ei täälä taija olla ennää niin isoja hauenroikalheita, että tarttis pitemmän perhäisimen. Kyllä tämmönen puolitoista korttelia riittää.”

Hän pujotti ansalanganpätkän koukun silmukasta ja satoi sen lankaan sellaisella silmukalla, että koukku saattoi siinä vapaasti liikkua. Sitten hän pujotti lankaan helmet ja niiden päälle tekemänsä uistimen siitä ulokkeen reiästä. Sen jälkeen hän pyöräytti perukkeen toiseenkin päähän pienen silmukan ja teki koukkuun punaisesta langasta eräänlaisen hännän.

Vielä jouduin hakemaan Äijän pyynnöstä pyykkirannasta ongen, nuoresta haavasta kuivatun vavan, jossa oli valkoisesta kalastajalangasta tehty siima. Äijä irrotti koukun ja kohon ja laittoi tilalle tekemänsä uistimen.

Siiman päähän oli solmittu muutaman sentin rengas. Äijä näytti minulle, miten siiman rengas piti pujottaa perukkeen ulomman pään renkaasta ja vetää siima niin pitkälle, että sai pujotetuksi uistimen siiman renkaan läpi. Näin siimaa ei tarvinnut koskaan katkaista eikä kulloinkin käytettävää uistinta tai koukkuu solmia.

”Nyt tämä on valmis. Kun tämän heittää vetehen tuo lippa pyörii koukkujen ympärillä sitä ärhäkämmin mitä kovemmalla faartilla sitä vettä, mutta jos vettä liian lujijaa, se hyppää pinnale. Mutta ei soo pyytämättä sillonkhan. Tähän ottaa molemmat, niin hauki ku ahvenki. Harri ois tälle kans perso, ja ottas tähän säynäväki, mutta niitä ei juurikhan ennää täsä joesa ole”, opasti Äijä.

Sitten Äijä näytti, edelleen pölkylä istuen, kuinka vapaa piti heilauttaa, että sai uistimen mahdollisimman pitkälle, ja kuinka sitten piti lii-

kuttaa vapaa tai kävellä vedenrajaa pitkin sellaisella nopeudella, että uistin pysyi vedessä mutta ei vajoaisi pohjaan. Ojentaessaan vavan minulle Äijä katsoa tihrusti etelälle ja sanoi: ”Kohta tullee vettä ku saavista kaatas. Nyt pitäis olla kalat syönnilä ku ukkosta ei näytä olevan tulosa.”

Juoksin vapa kädessäni jokirantaan. Perämereen laskeva Viantiejoki virtasi peltoaukiomme poikki yli puolen kilometrin matkalla. Joen vesi oli niin kirkasta, että tyynellä säällä näkyi pohja sellaiseltakin paikalta, jossa oli vettä melko paljon yli aikuisen pituuden. En malttanut mennä syvemmille paikoille, vaan heitin uistimen veteen heti rantaan tultuani. Jokaisella heitolla hyppäsi sydämeni kurkkuun, mutta saaliiksi sain vain kortteita. Sitten muistin, että riihiladon kohdalla oli heinätön syvä suvantopaikka, jossa olin nähnyt kirkkaalla säällä ahvenparven. Juoksin paikalle, ja silloin tapahtui: taivas repesi satamaan niin, että se synnytti kosken kuohujen kaltaisen kohinan joen pinnassa. Minulta se pystyi kastelemaan vain uimahousut, mutta sade tuntui alkuun paljaalla ihollani kovin kylmältä. Menin aivan vesirajaan ja heitin uistimen ruohotomaan suvantoon. Tuskin olin ehtinyt vetää uistinta ollenkaan, kun vapa alkoi täristä ja mennä eri suuntaan kuin sitä tarkoitin vetää. Säikähdin, kun luulin, että suvantomme saukko oli tarrannut uistimeeni. Toinnuttuani päätin katsoa, mikä peto siellä oli, ja ryhdyin vänkäämään sitä vedestä ylös. Vapa taipui ja taipui ja siima suorastaan soi, mutta peto ei vain aikunut totella nostoani. Tuntui kuin se haluaisi viedä koko höskän vapoineen itselleen.

Pinnistin minkä jaksoin, ja sitten peto yhtäkkiä aivan kuin ponkaisi vedestä ja lensi kaarena päätäni yli taakseni kedolle. Pudotin vavan kädestäni ja menin hyvin hitaasti ja varautuneena katsomaan, mikä siellä niitetyssä sängessä pomppi. Olin valmiina lähtemään pakoon, sillä edelleen epäilin nostaneeni vedestä saukon. Pian kuitenkin huomasin, että se oli suurin koskaan näkemäni ahven. Pomppiessaan ahven irtosi koukusta,

jolloin syöksyin sen päälle, ettei se pääsisi hyppimään takaisin jokeen. Pienen painiskelun jälkeen sain ujutettua pari sormeani sen kidusten kohdalta läpi, kuten olin nähnyt pappani tekevän lohille, joita hän kalasti Simonien edustalta merestä. Saatuaani näin pitävän otteen kalasta otin jalat aleni ja juoksin kintut vilisten kotiin.

”Herranjestas, ku on suuri ahven”, kiljaisi mummoni ja lisäsi: ”Ongelako sinä sen sait?”

”Ei ku Äijän tekemälä uistimela”, sanoin, vedenloristessa pitkin ihoani alaköökien lattialle.

Äijä otti ahvenen, arvioi sitä ja sanoi: ”Ei oo kaukana kilosta”, ja jatkoi: ”Äkkiäpäsinä sen sait. Niin se on tällä joella, että ku etelästä sattaa, on kala sillon syönnilä.”

Äijän sanat havahduttivat minut huomamaan, että kaloja olisi joessa enemmänkin ja että sade ja syönte jatkuivat. Niin pyörähdin ovesta ulos ja juosta vilistin takaisin rantaan. Heitin uistimen veteen ja ajattelin, että jos vielä kalan sais, en juoksuttaisi sitä heti kotiin vaan yrittäisin saada useamman. Minua jännitti niin että leukani löivät loukkua, vaikka sadevesi ei tuntunut enää kylmältä. Seisoessani vesirajassa tein muutaman sekunnin mittaisia uistelemisiä paikallaan seisten. Sitten näin uistimeni perässä pyörteen ja jonkin valkoisen muljahduksen. Samalla tunsin velton nykäisyn ja näin, kuinka siima lähti menemään alavirtaan. Taas huomasin, että alkuun nostaminen oli raskasta, mutta kun kala irtosi vedestä, se muuttui kevyemmäksi. Nyt saaliikseni tuli suunnilleen edellisen ahvenen mittainen hauki – ”kolmen korttelin hauki”, kuten Äijä kalaa jäljestäpäin luonnehti.

Hauen kanssa tuli eteeni pulmakseni miten saada hauki hengiltä ja uistin pois sen suusta. Olin nähnyt, että pappani kalastusporukalla, Kaljuilla, oli veneessä karikka, jolla he mosauttivat lohta niskaan sillä seurauksella, että kala heitti henkensä sillä siunaamalla hetkellä ja lopetti teutaroinnin. Samalla karikalla he kurikoivat myös hylkeen hengiltä, aina kun sellainen oli elävänä rysässä.

Löysin vesirajasta kurikaksi sopivan kepaikon, jolla nuijin haukea niskaan. Iskin ja iskin, mutta hauki vain haukotteli eikä laittanut silmiään kiinni, kuten oletin kuolleen tekevän. Minulla oli kiire päästä jatkamaan uistelua. Kun epäilin hauen lopulta kuolleen, raotin sen suuta, jolloin näin, että yksi koukun haara oli kiinni kurkussa. Väänsin kalan suuta suuremmalle ja työnsin sinne käteni. Oli kuin olisin laittanut käteni neulatyynyjen väliin. Säikähdin ja nykäisin käteni pois, jolloin hampaat repivät haavoja käteeni.

Uistelun jatkaminen oli kuitenkin ensisijaisena tavoitteenani, joten en luovuttanut, vaikka huomasin, että verta tihuutti useammastakin kohdasta. Onneksi sade huuhteli veren pois, muuten olisi käteni ollut kuin teurastajalla. Sitten huomasin, että kidusten kautta irrottaminen oli vähemmän vaarallista. Tovin äherrettyäni sain lopulta uistimen vapaaksi.

Jatkettuani uistelua sain vielä isohkon ahvenen; sitten en enää voinut vastustaa kiusausta

juosta kalojen kanssa kotiin. Nyt muistin ottaa mukaani vavankin.

Pietarin kalansaaliini olisi ollut riittävä innostaja tekemään minusta kalamiehen, mutta mummoni lisäsi siihen löylyä taivastellessaan saalistani: ”Nuinko nuoresta sinä alat pitämhän mejät kalasa. Siinon poika, jota ei äkki pane! Heti soli valamis kalastaja.”

Opin pian, että puukko on kalamiehen kaveri. Mahdoinkin olla tuona lämpimänä kesänä huvittava näky uistellesani asussa, johon kuuluivat vain uimahousut, vyö ja sillä roikkuva tuppiroska. Itse pidin pientä kauhavalaitani tärkeänä senkin vuoksi, että sillä sai katkaistua vitsaksen, jolla oli todella mojovaa kantaa saalis kotiin.

Uisteluinnostus iski minuun niin voimakkaasti, että kun aloitin sinä syksynä koulun, ehdin kuuden kilometrin koulumatkastani huolimatta usein aamuisin ennen kouluun lähtöä käymään joella. Ainakin kerran ehdin saada kolme hyvän kokoista kalaa, joskus vain yhden, joskus kaksi, mutta tein kyllä hukkareissujakin.

HELMI KOSONEN

MATEENNAHKAKENGÄT

Miehet tulla kolisevat nauraen sisään kantaen kalalaatikoita, joihin lohet, siiat ja harjukset on pakattu huolellisesti jäihin. Äiti on aamulla nopein, kohmeisin käsin tehnyt tilaa pakkaseen ja viimein hieronut punaisia, tunnottomia sormiaan villatakin helmaan.

Mikko on ikävöinyt jo isää ja Ukkoa ja hyppää tuoilta alas suoraan isän syliin. Isä kaappaa pojan lämmintä villapaitaa vasten, josta Mikko kiirehtii Ukon luo. Ukko liikuttelee sormiaan hitain liikkein pojan valkeilla hiuksilla mumisten ”Mihkku, pieni Mihkku”.

Äiti alkaa siirrellä Tenojoen ja Inarin saaliita pakastimeen ja kuulee kun Mikko tivaa Ukolta, että teethän sitten minulle ne mateennahkakengät. Äiti ja isä vilkaisevat hymyillen toisiinsa.

Elokuu kääntyy illaksi, Pyhäjärvi tummuu ja tuuli helistää haavan lehtiä ikkunan takana.

Äiti on lämmittänyt saunan miehille. Kahvipöydässä miehet kertovat matkasta, muistelevat huimia maisemia ja lupaavat lähteä talvella Enontekiöön kalareissulle. Mikko ihmettelee kaikkea kuulemaansa, ja viimein miehet alkavat vetäytyä rantsaunaan. Poika hyppää Ukon perään portaille ja vanhan miehen suonikas käsi kiertyy pojan pehmeiden sormien ympärille.

Ukko on löytänyt hyvät vuokralaiset päära-kennukseen, ystäväystynyt heidän kanssaan ja katselee elämää 81-vuotiaan viisaudella.

Saunassa Mikko istuu alalauteella ja löylynhittoa välissä miehet kertovat ylälauteelta rauhallisina sanakääntein Mikolle Tenojoen olemuksesta, sen lapselle käsittämättömästä voimasta ja rantojen jylhyydestä. Miehet kumartuvat kuumuuden nöyryyttäminä ja Mikko matkii miehiä, samalla keksien uusia kysymyksiä suurista voi-

makkaista kaloista, jotka hän kyllä sieppaa paljain käsin veneeseen. Isä lupaa ottaa Mikon mukaan ensi vuonna Inarille. Ukon heittävä vesi sihahtaa kiukaassa, isä nojautuu eteenpäin ja kertoo lapselle, miten syvä järvi Inari on. Ja miten hieno on täysikuun valo veden pinnassa illalla. Mikon punainen naama leviää ilkkuriseen hymyyn, kun hän kuulee, että Inarissa on Ukonkivikin.

Saunasta Ukko lähtee omalle mökilleen rantapolkua pitkin pyyhe lanteilla ja katoaa matalan koivikon taakse, jossa pilkistää punaisen mökin valkolautainen nurkka.

Aamulla Mikko pinkaisee Ukon mökille. Ukko on jo rannassa mato-ongen kanssa. Ihmeen notkeasti hän kääntyy Mikon nähdessään ja kasvot vetäytyvät hymyyn. Hän ojentaa ongenvapaa Mikolle ja poika tarttuu siihen. Kohta kala syö ja Ukko antaa ohjeita, kun Mikko vetäisee ahvenen toisensa jälkeen ruohikolle riemusta huutaen. ”Mihkku, Mihkku”, mumisee Ukko hymyillen samalla, kun neuvoo pojalle miten puukkoa pidetään kädessä kaloja perattaessa. Kalan suolet Ukko siirtää puulaudan päälle, nostaa siitä käteensä, katselee ja myhäilee Mikolle, että kyllä kaupungista päin näyttää loihakka vinkka tulevan iltaan mennessä. Ukko heilauttaa osan suolista Pyhäjärveen, johon Mikko tokaisee hämmästyneen kysymysryöpyn. Ukko lähtee hymähtäen Mikko perässään mökille jutellen mennessään huomisenkin kalaonnesta.

Ukon mökillä kiehuu isossa kattilassa liemi, jonka kantta mies hieman nostaa ja vilkaisee höyryvää keitosta. Pajun kitkerä tuoksu hyökkää Mikon nenään. Ukko tekee sormillaan muutaman nopean liikkeen liemen päällä samalla mumisten ja sulkee kannen. Pöydällä on mateennahkoja paperin päällä ja pieni mies seuraa tarkasti jokaista Ukon liikettä.

Äiti seisoo polun päässä kutsuen Mikkoa syömään. Hänen rinnassaan on ilo pojasta, lapsettomuuden surun paikalla on nyt ilo, koska he saivat aikanaan kaksivuotiaan Mikon sijoituksen kaut-

ta. Mikko juoksee äidin luo kiljuen, äiti nostaa nelivuotiaan suorille käsille ja he nauravat yhdessä.

Ukko katsoo pihasta haikeasti menijöiden perään, kyyneleet sumentavat hänen silmänsä. Vanha mies kääntyy ja pyyhkii ahavoituneella kämmenselällä silmiään. Hän istahtaa pöllille ja antaa muistojen viedä pohjoisen kirveleille, kauniille lapsuusmaisemille, kalaisten jokien reunamille, aapasoille ja tuntureiden pehmeisiin sammalpesiin. Siellä hän poikasena selvitti ajatuksiaan, hoiti järkytystä, nukkui tunturissa ja itki salaa. Hän katseli variksenmarjavuoteeltaan vesisilmän pilviä, jotka kiirehtimättä valuivat pois. Hän kalasti käsin kirkkaista tunturipuroista sudenälkään. Soiden reunamilla astelivat arvokkaasti suuret uroshirvet silloinkin, paljakoilla tunturikihu pyrstösulat liehuen lennähti pikkukala nokassa. Illan saapuessa tunturiin hän toivotti kaikille hyvää yötä.

– Buorre idja, buorre idja tunturi, purot, pilvet, linnut jamaa. Buorre Idja.

Sitten hän juoksi pois.

Pyhäiltana Ukko pyytää perheen iltakahville mökkiinsä. Mikko juoksee edellä, isä ja äiti tulevat käsikkäin. Mikon isä huomaa mökin verannalla mateenpyyntikoukun ja ilahtuu, kun vielä tuollaisen näkee, ja että oikein katajasta! Hän kääntelee pyydystä kädessään, asettaa sen takaisin paikalleen ja siirtyy mökkiin. Hellalla on kahvi pannussa valmiina ja vanhat ruusukupit jo pöydässä ja Mikolle puusta taitavasti vuoltu mehutuoppi. Ukko nostaa pannun kantta, nappaa pihdeillä kalan nahan kahvin pinnalta pois ja laittaa kannen kiinni. Mikon äidin silmät pyöristyvät näystä ja Mikon lapsenäänäni kysyy kimeänä, mikä se on?

Ukko kertoo, että kahvinselvikehän se ja kaataa aikuisille kupit täyteen vahvaa kahvia. Ja Mikolle mehun. Hellan reunalla on kattila ja Mikko huomaa siitakin kysyä, että onko siellä sitä väkevää keitosta. Ukko hymähtää ja sanoo hiljaisella äänellä, että siellähän on jo kolmaskin keitos.

Aikuiset juttelevat työkiireistä, miten nykyään on oltava tuottava ja tehokas ja miten kesälomien

jälkeen vanhemmat palaavat työhön ja Mikko menee päiväkotiin.

– Mutta ensin nautitaan kesälomat loppuun, he naurahtavat.

– Ja narrataan vielä monta ahventa, kuuluu Mikon ääni jo ulkoa.

Kun vieraat lähtevät, Ukko liikuttelee kattilassa jäähtyneessä pajunkuoriliemessä olevia mateennahkoja hellästi ja laittaa kannen taas päälle.

Äiti paistaa kanaa pannulla öljyssä, lisää masalaa joukkoon ja kermaa. Riisi on jo kypsää ja salaatti valmista. Perhe asettuu aterialle. Isä laittaa Mikolle annoksen tämän eteen, mutta poika muuttuu oudon näköiseksi kasvoiltaan. Isä kehoittaa Mikkoa syömään, mutta poika laittaa kädet puuskaan ja kääntää selkensä ruualle ja kuuluu loukkaantunut ääni, että kalamiehet eivät syö kanaa, ne syövät ahventa ja siikaa ja suolet heitetään veteen että huomennakin tulee kalaa! Samassa Mikko juoksee ulos.

Isä katsoo äitiä, molempien kasvot ovat venähäneet pitkiksi. Kumpikin parahtaa nauruun ja toisiinsa tukeutuen he hohottavat pöydän ääressä ruokailuvälineet käsissä.

Mikko juoksee Ukon mökille päin alas loivaa rinnettä ja keksii matkalla jäädä rantaan katsomaan, onko mato-onki jäänyt Ukolta sinne. Poika tepastelee nurmen reunassa, hypähtelee, kurkistaa alas veteen ja äkisti rannan pehmeä maa pettää pojan jalan alla ja hän luiskahtaa kylmään järveen. Mikko huitoo ja potkii hädissään, yrittää uida, pää käy veden alla, auringon valo kimaltelee vesipärskeissä ja äkisti hänet tempaistaan rantaruohikkoon. Poika yskii muutaman kerran, selvittää kurkkuaan ja sitten huomaa Ukon. Miehen kädessä on katajainen mateenpyyntikoukku.

Ukko taluttaa pojan polkua pitkin mökkinsä pihalle kannolle istumaan, riisuu lapselta märän paidan ja huokailee.

– Voi Mihkku pieni, voivoi.

Poika istuu kannolla ja on ihan kunnossa kuitenkin, niin lyhyt oli uintiretki. Ukko istuu toiselle kannolle, ottaa pensaan varjosta käsiinsä kostean

mateennahan ja pyörittelee, taivuttelee nahkaa pehmein liikkein. Samalla mies katsoo Mikkoa hellästi silmiin ja alkaa kertoa intiaanista, jonka kerrotaan eläneen joskus muinoin pohjoisen tunturissa. Intiaani oli alkujaan Atakapa-heimosta, ja hänellä oli ihmeellinen taito saada karhut laululla kesytetyksi, jopa tanssiviksi. Ukko kertoo tarinaa ja samalla kääntelee mateennahkoja tottunein sormin. Mikko kuuntelee liikahtamatta. Vanha mies kertoo, että intiaani ja karhu istuivat vierekkäin joen törmällä ja söivät raakaa kalaa kumpikin. Illan tummetessa kuului vain tunturilta laulu, Ukko kertoo, ja alkaa hiljaisella matalalla äänellä laulaa.

– Hoo-jaija-jaija-jaa-ho-jaa-ho-jaa-ja-hoo.

Siitä ei koskaan oltu varmoja, lauloiko tunturissa intiaani vai karhu, lisää vanhus salaperäisesti.

Mikon isä lähestyy mökkiä, hän ilmestyy koiravuryhmän takaa hiljaisiin eleihin ja nostaa syliinsä Mikon, joka nukahtamaisillaan painaa päänsä isän rintaan ja miehet hymyilevät toisilleen.

Ukon mökin pöydällä on kauniskuvioisia mateennahkoja, kaavoja, naskali, pienet lestit, veitsiä, mehiläisvahaa ja lankaa. Ukko järjestelee tavaroita hitain, varmoin liikkein. Mateennahat ovat pehmeän ruskeat ja lujat. Mies silittää niitä hellästi, vilkaisee ikkunaan. Elokuun keskipäivän sade vihmoa ikkunaruuutuun vinoja vesiraitoja. Pyhäjärvi nostattaa aaltoja lähes rantapenkereelle asti. Kipeät muistot valtaavat hänen mielensä. Ukko katsoo järvelle, suuret ruskeat silmät vettyvät. Kyynel tipahtaa poskelle, valuu kasvojen uurretta pitkin paidan rintamukseen. Hän nyyhkäisee kuuluvasti ja istuu penkille ikkunan eteen. Aika katoaa hänen siinä istuessaan.

Ovi käy hiljaa, Mikon äiti ilmestyy tupaan kostein hiuksin ja heidän katseensa kohtaavat. Vanhus nousee pöydästä kädellä tukea ottaen ja vetää huomaamatta ompelutarvikkeiden päälle valkean paperin. Äiti katsoo kysyvästi ja Ukko viittoo häntä istumaan. Pitkän hiljaisuuden jälkeen liikuttunut mies alkaa kertoa, miten hänen ollessaan Mikon ikäinen, molemmat vanhemmat hukkuivat harjusongella Inariin. Vene kaatui myrskyssä, isä

ja äiti painuivat veden alle, eikä heitä ikinä löydetty. Ukko katsoo sumun lävitse naisen silmiin, jotka itkevät, ja jatkaa. Kaitsijamiehet kauppasivat häntä, kuka halvemmalla ottaa. Huutolaiseksi antaminen oli jo kielletty, mutta ei se kunnan ihmisiä jarruttanut. Murtunut vanhus kaivaa kangasnenäliinan taskusta, pyyhkii silmiä, nenää ja kertoo värisevällä äänellä, että vaikea elämä siitä alkoi, lohduton, rakkaudeton lapsen elämä.

Äiti on nostanut kämmenensä Ukon kädelle, hiljaisesti hän silittää työn kovettamaa, kurtuille mennyttä vanhan miehen kättä. Pitkän tauon jälkeen Ukko nostaa katseensa Mikon äidin silmiin taas ja liikuttuneena sanoo, miten vanhan miehen sydämessä liikahti, kun hän kuuli pikku Mihkkun olevan sijoitettu perheeseen. Hän pyyhkii taas silmiään ja kuiskaa, että kun hän näki sen rakkauden... isän ja äidin rakkauden... ja pikku Mihkkun ilon, niin se oli kuin kylmäkukka olisi auennut hänen rintansa jäisellä paljakalla.

Mikon äiti puristaa kovemmin Ukon kättä, nyyhkien hän siirtyy lähelle tätä ja puristaa hänet lujaan syleilyynsä. Siinä sylissä Ukko saa ensimmäisen kerran orvoksi jäätyään tuntea jotakin äidin rakkaudesta.

Isä virittelee Mikon kanssa tulta rannassa savustuspöntön alle. Äiti ja Ukko näkyvät jo polun päässä tulevan rantaa pitkin. Mikko juoksee heitä vastaan huutaen, että nyt savustetaan lohi ja siika ja että isä osaa kyllä sen. Ja että hän kyllä tekee saman vähän isompana, saattepa nähdä. Tulijat hymyilevät lapselle, Ukko yrittää nostaa Mikon ilmaan, mutta tämä tömähtää nauraen jaloilleen maahan.

Kypsyvän kalan tuoksu leviää rannassa, sade on lakannut, järvi tyyntynyt ja pajulinnun vieno laulu kantautuu koivikon piilosta, hyytit hyytit.

Myöhään iltaan viipyy jälleen Ukon mökissä valo. Naskali työntyy yhä uudelleen lujan mateennahan lävitse. Miehen taitavat sormet ohjaavat

nahan muotoutumista, pikilanka jättää jälkeensä siistin sauman. Vielä mehiläisvahalla viimeistelty työn tulos tuottaa miehelle tyytyväisyyden.

Ukko muistaa hyvin pohjoisen reissun, jolloin hän pyydysti mateet talvella juuri tätä tarkoitusta varten. Nahat ovat odottaneet pakasteessa. Jokin pakko vain on ajanut häntä aina pohjoiseen kalareissuille, ehkä hän toivoo näin saavansa rauhan lapsuuden menetyksestä. Ehkä talven valkoinen, kirkas puhtaus hoitaa sielua siellä. Tai kesän nopea kauneus. Onko Jäämeren kylmä arktisuus lääke, joka huuhtoo kalamiehen mielen rantoja tervehdyttävästi? Ehkäpä pohjoinen onkin kyynelvelsien syntymäkotina. Kun ei ole vanhempien hautaus, on erämaa, täysikuu ja meri.

Yöksi hän asettaa pienet kengät lesteihin. On jo aamuyö, kun hän sammuttaa kirkkaan valon ja hiipii yövuoteelle väsynein jäsenenä.

On syyskuun iltapäivä, perhe on työssä päivisin ja pikku Mikko päiväkodissa. Ukko astelee hiljaisella rannalla. Punertunut haavanlehti jää miehen kumisaappaan päälle liehumaan. Hän katsoo kuulakalle Pyhäjärvelle, kuikan tyylikäs siluetti näkyy kaukana. Taivaalla lempeät pilvet valkeina siirtyvät hitaasti eteenpäin, rantakoivusta pyörii harvakseen lehti maahan. Ukon rinnassa on kuitenkin kevät. Hänen sielunsa kaira on kasvanut kukkia, jää on sulanut ja kuiville aroille on syntynyt ilakoiva puro, ja koko elämän merkittävin kalasaalis on toteutunut pikku Mihkkun kautta. Giitu, giitu maa, taivas ja kaikki.

Pihaan ajaa perheen auto. Ukko kääntyy mökkiä kohti. Mikon korkea lapsen ääni kiirii mökille asti ja mies hymyilee onnellisena.

Illalla kun Mikon vanhemmat hiipivät pojan huoneen ovelle nähdäkseen iltasadun tehonneen, onkin poika syvässä unessa, mutta peiton alta työntyvissä pikku jaloissa on uskomattoman kauniit mateennahkakengät!

KEIJO KARHUNEN

NYLONIT JA KATTILAN- KOSKEN LOHET

Eteisessä eno sujauttaa käteeni vihreän tikkukaramellin ja taputtaa valkoista, paasikivimallista harjastukkaani. Tikun päässä kököttävä herkku hyväilee kieltä ja juuttuu kohta kitalakeen ihanaksi möykyksi. Keittiöstä kuuluu veden lorina, äiti kaa-
taa vesiämpäristä kuparipannuun korvikevettä.

Eno katsoo äidin puuhia, sitten kaivaa taskustaan sanomalehtikäärön, laittaa nyytin pöydälle ja käskee pestä pannun kunnolla.

– Oikeaa kahvia! Mistä sinä sutki kahvia olet saanut, ihmettelee äiti ja vastausta odottamatta alkaa pyörittää pöönä myllyssä.

– Tuolta vaan, vaihtokauppaa. Jätä kyselyt ja keitä kahvit. Kuulitko muuten, Valvontakomissio vaatii Rytin pistämistä linnaan.

– Tiijä vaikka se vielä Moskovaan joutuu. Saattaa mennä henki jos sinne... Voi hyvänen aika sentään.

Huumaava kahvintuoksu täyttää keittiön. Äiti kattaa paremmat kupit pöytään ja harmittelee,

kun ei ole vehnästä. Vain nokare voita ja ruisleipää löytyy komerosta. Onneksi sentään kermaa on sekaan laitettavaksi.

– Lähen pohjoiseen, Tornionjoelle... Kattilan-
koskelle, sanoo eno ja ryystää kahvia teevadilta sokerin läpi.

– Vai niin, ja mitäpä sinne?

– Lohia, ne on nyt hinnoissaan, kannattaa rah-
tailla savolaisherroille pöytäherkuiksi. Kattilan-
koskella niitä kuuluu olevan viljalti. Airolla joutuu huitomaan etteivät veneeseen hypi. Jospa annat Erkin mukaan! Oltas koskella pari päivää tai sin-
nepäin. Mitäs sanot Erkki?

Olen kuunnellut keskustelua, ja mielihyvän väritykset kulkevat selkäpiitä, kun eno tekee ehdotuksen. Minäkö pääsisin mukaan pohjoisen koskelle! Onhan meillä koulussa ollut maantietoa, mutta missä kummassa se Torniojoki on? Ja Kattilankoski, ihanko se on kattilan mallinen? Voi kun äiti päästäisi!

– Pärjäisiköhän tuo keskenkasvuinen, kolmas-
luokkalainen? Niin ja entäs ne miinat, empii äiti muodon vuoksi, vaikka on hyvillään enon ehdo-
tuksesta. Pojalle tekisi hyvää päästä vähän tuulet-
tumaan. Onhan koulun alkuunkin vielä parisen
viikkoa.

– Kyllä minä ihan varmasti... pääsenhän minä,
äiti!

– Käyhän Erkki tyhjentämässä laskiämpäri.

Yleensä likasangon tyhjennys on minulle vas-
tenmielinen, ämpäri haisee lialle ja pilaantuneel-
le. Nyt työ tuntuu mieluisalta, haju ei edes kuvota,
enkä yökkää kuten tavallisesti.

Illalla unenpää on kateissa. Herään, kun sano-
malehti kolahtaa luukusta. Äiti on pakannut illal-
la repun täyteen kaikenlaista mitä luulee minun
koskella tarvitsevan.

Aamupala ei olisi millään maistunut, mutta äi-
din mieliksi syön ruisleipäkakun, jonka päällä on
paistettu kananmuna, onneksi maito on viileää.

Aika käy pitkäksi, istun eteisen tuolilla odot-
tamassa. Päällä on äidin vanhoista vaatteista om-
pelemat siniset housut ja sotilastakista pienetty
pusakka. Harjastukka peittyy sinisen kesäpipon
alle, jaloissa on syntymäkengät. Äiti pakottaa ot-
tamaan mukaan kumisaappaansa; taitaa luulla
että kuljen akkojen saappaissa. Eno on luvannut
tulla kahdeksan seutuvilla ja käskenyt laittaa kai-
ken valmiiksi. Äidille se on sanonut, että ruokaku-
pongit voi jättää piironginlaatikkoon. Evästä saa-
daan matkan varrelta. Koski antaa kalaa nuotiolla
kärvennettäväksi. Erkin kanssa eletään herroiksi.

Enon päässä on kiiltävälippainen lakkki. Ruskea
autoilijanpuku on hienon näköinen. Eno tuoksuu
noelle, bensalle ja tupakalle; enolle se tuoksuu.
Suusta tupruaa jatkuvasti savua, ja jos tupakka
pääsee loppumaan, eno imee sitten pelkkää puu-
holkkia kunnes puhaltaa tumpin pientareelle ja
laittaa uuden pöllilupin palamaan.

Vuotta ennen sotaa eno osti auton. Sotilaat
tarvitsivat Fordin parempiin ajoihin, ja mitä eno
olisi autolla juoksuhaudassa tehnytään. Nyt eno
antaa kuopiolaisille kyytiä pirssillään ja mättää

välillä kalikoita häkäpöntön uumeniin. Istun
enon vieressä, puukaasu-Fordin etupenkillä. Eno
on hyvä ajaja. Itse se monttoreeraa auton, jos sii-
hen sattuu tulemaan vikaa. Enon kädet ovat aina
likaisen näköiset, vaikka se pesee niitä.

Sankka pölypilvi jää leijumaan maantielle
enon painaessa hoppansa kaasua. Hymyilen, tai
paremmin nauran onnellisena, kun eno puhuu
mukavia. Sitten eno muuttui miettelijäksi, on vä-
hän aikaa hiljaa.

– Kuulehan Erkki... jos kävisi niin! Tarkoit-
an, että jos poliisit haluaisivat pysäyttää auton. Mitä
jos silloin kiepauttaisit itsesi makaamaan taka-
penkille. Alat valittaa mahakivuista.

– Näinkö, vastaan ja kiepautan itseni takapen-
kille ja alan hieroa vatsaani ja sätkyttelen jalkoja.

– Aijai, aijai, koskee, aijai koskee. Eno nauraa
makeasti esitykselleni.

– Hyvin esität mahasairasta – tai oikeastaan
ole vaan nukkuvinasi niin hyvä tulee.

Moottorin hyrinä unettaa. Taistelen unta vas-
taan ja mietin mitä varten äiti kutsuu enoa sut-
kiksi. Pitäisi kysyä, mutta en oikein tiedä jos eno
vaikka suuttuu.

Herään hiljaisuuteen. Auto on pysähtynyt.
Kuuluu vain outoa suhinaa. Suuria kuusia näkyy
molemmiin puolin tietä. Sankan höyrypilven kes-
kellä seisoo eno, se puhuu tuhmia. Menen enon
luo, ja se lopettaa rumien puhumisen.

– Päästäänkö koskelle? kysyn.

– Se on kannentiiviste, nyt tuli tauko. Onko
sinulla nälkä?

– Vähän, mutta kun äiti ei laittanut...

– Elähän huoli. Jos oikein muistan, niin tuolla
mutkan takana on kauppa. Mennään sinne niin
nälkä helpottaa.

Eno kaivelee takapenkillä olevan pilkesäkin
sisältöä ja laittaa jotain reppuunsa. Minä epäilen
etteivät ne anna kaupasta, kun kupongit puut-
tuvat. Eno viittaa kädellään ja sanoo, että katso-
taan, katsotaan. Kävelemme jalkapohjissa piste-
levää soratietä kaupan suuntaan. Eno tietää ihan
kaikki. Tuonkin kaupan.

Kaupassa eno käskee minut istumaan ovenvierusjakkaralle ja menee itse takahuoneeseen. Katselen ajankuluksi ympärilleni ja haistelen ter- van, rasvan, suolasillien ja tupakansavun sekaista tuoksua, paremminkin hajua. En tykkää suolasil- listä.

Joku isännistä vetää hevosellaan auton kau- palle. Eno sanoo, että antaa moottorin jäähtyä kunnolla, eivät näpit pala remontissa. Se lupaa korjata auton myöhemmin illalla.

– Jäädään tänne yöksi, nukutaan rantasaunas- sa, eno sanoo.

Kuistilla syömmme ruisleipää ja palvikinkkua. Eno juo pilsneriä ja minä punaista limonadia. Kuplat menevät nenään ja minua aivastuttaa. Il- lalla saunomme kauppiaan kanssa. Se supattelee enon kanssa jostain nyloneista.

– Ne ovat jotain naisten hepeneitä, sanoo eno, kun kysyn siltä.

Sitten ne lyövät kättä päälle ja käskevät minut kuistille juomaan limonadia.

Aamulla eno herättää minut aikaisin ja sa- noo kalojen karkaavan, jos ei pidetä kiirettä. Saunakamarin pöydällä odottaa makkaraleipä ja maitolasi. Kyllä se maistuukin hyvältä. Äiti ei osta makkaraa. Enon mukana tätä herkkua on syödä asti. Sitä naurattaa, kun ahdan ruokaa suuhun.

– Taitaa hampparinmakkara maistua. Syöhän kylliksesi, ettei tule matkalla nälkä. Pitäisi päästä Kattilakoskelle yhdellä istumisella. Kauppias jär- jesti vähän evästä, ettei sen puolesta.

Autossa nuoleskelen viimeisiä makkaranrip- peitä suunpielistä. Eno on korjannut yöllä auton.

– Onneksi sattui grafiittirasvaa mukaan, sillä sai kannentiivisteiden korjautua. Nyt sen pitäisi kestää ainakin tämän matkan.

Eno kertoilee kalasreissuistaan. On se kokenut koskikalastaja. Eno oli ollut lohessa, sota-aikana. Helposti ne saivat kalaa. Räjyttämällä! Ensin ihmettelen, että mitenkä niin räjyttämällä. Eno joskus vähän ällyyttää, joten en meinaa uskoa. Eno kertoo, miten ne viskasivat käsiranun jokeen

ja poimivat pökertyneitä kaloja kuin puolukoita metsästä.

Isä muistuu mieleen. Isän lomalla uitettiin on- kea rannalla. Aurinko paistoi. Juotiin sakariini- marjamehua kumpikin omasta pullosta. Kotimat- kalla istuin isän hartioilla ja leikin intiaania. Isän tukasta oli mukava pitää kiinni. Intiaanit tekivät niin, kävimme katsomassa Kuvapirtissä eloku- van. Intiaanit ratsastivat ilman satulaa ja pitivät kiinni hevosen harjasta.

Isä tuotiin valkoisessa arkussa kotiin. Minä olisin halunnut katsoa, onko isä siellä. Äitikään ei saanut katsoa. Eno vilkaisee minuun:

– Isäkö se on mielessä?

– Niin... Sattuko siihen käsiranu vai mikä sen kaato?

Eno on hetken hiljaa ja sitten rupeaa kerto- maan isästä: Isä oli kova soturi. Oikea sankari. Vihollinen piti isää niin pelottavana, ettei sille tavallisilla aseilla mahdettu mitään. Viholliset hommasivat ison tykin! Sillä posauttivat, niin saivat isän kaatumaan. Semmoinen oli isä, oikea sankari, niin eno kertoo.

Olemme molemmat vähän aikaa ihan hiljaa. Minä mietin, että on se isä ollut melkoinen kun ihan tykillä! Vilkaisen enoa, se on ihan hiljainen, sellainen mieltävä.

– Ootko ollut milloinkaan kolkkakalassa? eno kysyy.

– Kolkallako? Mitä se sellainen on?

Eno rupeaa kertomaan, miten hän on käynyt kolkkaamassa kaloja kirkkailla syysjäillä. Tarvi- taan vain kirves mukaan ja kävellään rannan tuntu- massa jäällä. Varovasti pitää mennä. Kun jään alta näkyy kala, niin ei muuta kuin kirveen hamaralla napakka isku jäähän ja kala pökertyy. Sitten tarvi- taan kirveen terävää puolta, sillä rikotaan jäätä, ja kohta on kolkkakala repussa. Syksyllä mennään Sa- vilahteen katsomaan, löytyisikö kolkattavia kaloja.

Auto pysähtyy ja minä herään siihen. Ensin en tiedä missä olen. Eno vilkaisee takapenkille ja hymyilee sitä enon virnettä. Sitten se sanoo tupa- kansavun keskeltä:

– Alahan nousta, perillä ollaan. Piähän va- ras etteivät lohet hypi silmille. Ja metsään ei ole asiaa. Siellä saattaa olla vieläkin miinoja. Ymmär- sitkö mitä sanoin?

Hieraisen viimeiset unenrippeet silmistä ja katson aurinkoa kuohuvien pärskeiden takana. Jalat tuntuvat kankeilta, mutta kohta ne veresty- vät kävelykelpoiseksi. Tämähkö on se Kattilankos- ki? Se mistä eno puhui?

– Mitäpä tuumaat? On siinä aika mukavat pärskeet, vai mitä? Tuolla puolen on Ruotsi, eno osoittaa kädellään kosken toiselle puolen. Siellä näkyy punaisia taloja.

Vieras mies tulee meidän luo. Taitaa olla enon tuttuja, niin mukavasti puhuvat. Eno esittelee hänet Niiloksi, sotakaveriksi. Niilon mielestä oli- si parempi, jos viedään auto vähän syrjempään. Eno ajaa auton piiloon.

Saksalaiset ovat polttaneet Niilon talon. Uusi on vielä aika pahasti kesken. Onneksi eivät saa- neet aittaa syytymään. Emäntä kutsuu meidät sisälle. Siellä tuoksuu tuore kala ja lihakeitto, sii- hen sekoittuvat tupakansavun ja hikisten vaat- teiden hajut. Minua ihmetyttää punainen kala. Eno veistää siitä paksuja siivuja leivän päälle. Se sanoo sen olevan suolalohta. Suolakalaa! Lahna- kin on suolakalaa, vaikka maistuu toisenlaiselle. Ihan hyvää lohi on. Lihakeitosta en pidä mutta en ilkeä sanoa, kun on kova nälkä. Niilo keho- ttaa:

– Syöhän maha täyteen! Se on porokeittoa.

Niilo supattelee enolle, ettei ensi yönä kann- ta mennä vaan kannattaa odottaa, kunhan kytät lähtevät Muonion suuntaan. Oman kylän miehet saattavat katsoa muualle. Minä en oikein ym- mällä, mitä ne kytät ovat. Kaipa ne ovat jotain mitä pitää varoa. Pitää kysyä enolta, joskus.

Illalla saunomme Niilon kanssa. Miehet juo- vat aikuisten pullosta, minä saan lakkamehua. Viinimarjamehu on parempaa. Eno kysyy Nii- lolta nyloneista ja se sanoo, ettei huolta, kaikki järjestyy. Minua pelottaa ne kytät.

– Eno! Mennäänkö myös kalaan?

– Tietysti mennään, ja iso otetaan. Niilo antaa veneen ja lähtee soutamaan.

Saunan jälkeen menemme porukalla veneelle. Eno esittelee kullalle ja hopealle kiiltävää Pro- visoria Niilolle.

– Näitä tekevät Puustjärvet Kuopiossa, sanoo eno. Niilon mielestä puukala ottaa paremmin. Eno pitää päänsä ja viskaa Provisorin siiman päässä uimaan. Minut käsketään keskelle istu- maan ja olemaan haavimies.

Niilo soutelee tottuneesti, ja ne juttelevat enon kanssa. Minä en ymmärrä kaikkea mistä ne pu- huvat. Välillä Niilo näyttää taloa Ruotsin puolella, ja eno nyökkäilee. Sitten ne puhuvat taas kytistä. Niilo katsoo minuun.

– Tuo Erkki voisi jäädä matkasta, parempi jos kahdestaan.

Samassa tärppää ja eno karjaisee: ”On kiinni!” Kosken niskalla kimpoaa hopeakylkinen kala kat- somaan, mitä pinnalle kuuluu.

Niilo antaa ohjeita ja minä pidän haavista kiinni. Olenhan haavimies. Eno väsyttää kalaa Niilon ohjeiden mukaan. Lopulta väsynyt lohi on veneen vieressä. Minä haavimiehenä annan enol- le haavin, ja saamme lohenveneeseen. Eno sa- noo sen olevan ainakin seitsemänkiloinen, Niilo nyökkäilee ja epäilee sen olevan edes neljäkään. Lopetamme lohestamisen siltä yöltä. Menemme lämmittelemään saunan jälkilämpöön.

Olemme nukkuneet pari yötä aitassa. Eno kertoo illalla kaikenlaisia juttuja, ja minusta on mukava nukahtaa sen kainaloon. Koskellakin on mukavaa, ainakin jos saa lohia. Olemme saaneet ainakin kolme kalaa, kolme isoa lohta. Provisor on parempi kuin puukala, ja eno antaa sen muis- toksi Niilolle. Punainen liha peittyy valkoiseen suolakerrokseen Niilon siivottua lohet. Puunas- sakassa säilyvät syömäkelpoisina kotiin asti, se sanoo.

Sitten eno ja Niilo taas puhuvat nyloneista ja Ruotsista ja että ensi yönä olisi hyvä.

– Myö käyvään Niilon kanssa ensi yönä ai- kuisten asioilla. Nuku vaan rauhassa aitassa,

huomenna on edessä kotimatka, juttelee eno. Minulle tulee outo olo.

Käymme vielä illalla koittamassa kumpi on parempi, puukala vai Provisor. Saunan jälkeen menemme aittaan. Eno luulee minun nukahtaneen. Minä kurkin ovenraosta, kun miehet kantavat autosta pari nyssäkkää veneeseen. Eno luulee, etten tiedä mitä niissä on. Tietysti minä katsoin, kun makasin takapenkillä. Kiiltäviä lusikoita ja kannuja siellä on, olisiko ollut hopeaa.

Minua pelottaa. Jos ne kytät tulevat, niin mitä ne tekevät enolle? Ensimmäinen yritän nukkua, mutta uni tulee. Eno kyllä sanoi, ettei ole mitään hätää. Aitassa pitää pysyä. En minä malta tai oikeastaan osaa nukkua. Menen koskelle katsomaan näkykö venettä tulevaksi.

Rannalla kävelee mies. Ihan outo se on, onneksi ei huomaa minua vaan katselee kosken yli, Ruotsin puolelle. Onkohan tuo niitä kyttäjä? Pelottavan näköinen se on, ja minua rupeaa entisestäänkin pelottamaan. Painaudun piiloon ison kiven taakse, katselen sieltä ja vapisen. Onneksi se mies lähtee kävelemään. Kipitän aittaan. Sydän hakkaa niin että melkein koskee. En minä kuitenkaan mene nukkumaan.

Katselen ovenraosta, milloin eno tulee. Aika tuntuu pitkältä. En uskalla mennä ulos, pelottaa se mies... se kyttä, jos se menee hakemaan kaveriaan? Ottavatko ne enon kiinni? Mitä äiti sanoo? Ja miten minä pääsen kotiin, jos enolle satuu vaikka...

Viimein kuuluu veneen ja miesten ääniä. Kunhan vaan ei ne kytät! Mutta se on enon ja Niilon puhetta. Sitten vieras ääni sanoo: ”Nyt on turvallista ainakin Ouluun asti. Kannattaisi lähteä tänä yönä.”

Ovenraosta näen, kun eno ja Niilo kantavat laatikoita autolle. Vieras mies kävelee pihasta kylälle. Minulta pääsee melkein itkua. Menen patjalle ja olen nukkuvinani enon tullessa aittaan. Se ravistaa minua eikä ole huomaavinaan, että olen hereillä.

– Alahan Erkki nousta. Lähdetään kotia kohti.

Pistä tuosta uuvet kengät jalkaasi. Jos on nälkä, niin pureskellaan autossa.

Eno katsoo virnistäen, kun laitan ruskeita nahkakengiä jalkaan. Ne ovat hienon näköiset ja ihan sopivat – tai sopisi niihin pari villasukkaa. Eno sanoo niissä olevan läskipohjat, ja se naurattaa minua. Pihalla kokeilen uusia läskipohjia ja hyppelen pitkällä loikilla autolle. Niin olen innoissani, että meinaa reppu jäädä aittaan. Eno on huolehtinut sen autoon, ja pääsemme lähtemään.

Istun etupenkillä ja syön hyvällä halulla makkaraleipiä ja juon maitoa. Aina välillä eno vilkaisee minuun. Kun lopetan syöntini, se kaivaa povitaskustaan keltaiseen paperiin käärityn suklaalevyn. Eno sanoo sen olevan jälkiruokaa.

– Kävitkö sinä Ruotsissa? kysyn ja katselen auton valoissa esiin tulevia, saksalaisten polttamien talojen mustuneita savupiippuja.

Eno on ihan hiljaa. Se sanoo käyneensä hoitamassa vähän liikeasioita. Niistä ei sovi sivullisille huudella, ei ainakaan kunnan haavimiehen, ja minä olen enon mielestä erikoisen hyvä haavimies. Yön jännitys, makkaraleivät ja suklaa rupeavat nukkuttamaan, ja annan unen tulla.

Herään auringon kutitellessa silmiä. Eno puhalttaa savua suustaan. Se on melkoinen häikäpönttö. Hetken olen hämilläni. Eno huomaa heräämiseni.

– Haavimies on herännyt. Mitäpä Erkki tuumaa, jos ollaan vielä yksi yö?

– Sielläkö missä tullessakin?

Eno nyökkää vastaukseksi, eikä minullakaan ole mitään sitä vastaan, vaikka alkaa olla äitiä ikävä. Tai oikeastaan olisin jo halunnut päästä kotiin, mutta enon mieliksi en pane hanttiin. Se huomaa ikäväni ja katselee vähän aikaa.

– Jos yksi yö vielä, niin sitten seuraavana aamuna lähetään ennen kukonlaulua. Katsotaan, löytyisikö tuolta takaa äidillesi viemisiä.

– Semmoisia naisten hepeneitäkö, nylonia?

– Jos haluat niin vaikka kahdet.

Mitähän äiti tuumaa, kun kalojen lisäksi ovat tuliaisina nylonit? Taidan sanoa, että puukalaan ne tarttuivat koskessa.

Oottavan onkeen kala tulee.

Pohjoissuomalainen kalastusanonta

POUKAMAN PERINTÖ

ARTIKKELIEN KIRJOITTAJAT:

Jaakko Heikkilä, valokuvataiteilija, Pro Siika ry:n aktiivijäsen

Liisa Heikkilä-Palo, kulttuuritoimenjohtaja (eläkkeellä), kustantaja, Poukama-hankkeen johtaja vuoteen 2012

Linda Huunonen, muotoilija (AMK)

Virve Juola, KM, tekstiili- ja teknisen työn opettaja (valm. 2014), verhoilija, yrittäjä

Helka Ketonen, FM, kulttuurijohtaja, Poukama-hankkeen johtaja vuodesta 2013

Janita Korva, OTM, asiantuntija, Teollisuustaitteen Liitto Ornamo

Elina Lammassaari, KM, tekstiili- ja teknisen työn opettaja (valm. 2014)

Saija Lehtonen, tekstiilimuotoilija, taiteilija, käsityöläinen

Ilmari Leppihalme, FL, yliopisto-opettaja, kirjallisuudentutkija

Anneli Meriläinen-Hyvärinen, FT, kulttuuriantropologian yliopistonlehtori

Tuomas Mujunen, brand designer, Poukama-hankkeen projektipäällikkö

Lauri Oino, FM, kustannustoimittaja

Anne-Maaria Saransalmi, HuK, Poukama-hankkeen yhteyspäällikkö

Arto Tolonen, MMT, arktisen kalataloustieteen dos., tutkija

Helena Vuorio, KM, käsityöopettaja

Iso siika -kirjoituskilpailusta poimittujen tekstien kirjoittajat:

Jouko Alm

Amanda Hakoköngäs

Akseli Heikkilä

Timo Impiö

Keijo Karhunen

Helmi Kosonen

Esko Olkonieniemi

Iso siika -kirjoituskilpailuun osallistuneita tekstejä on tallennettu Tornionlaakson maakuntamuseoon.

POUKAMAN PERINTÖ

Poukama-hankkeessa kerättyä kalastusperinnettä on tallennettu Tornionlaakson maakuntamuseoon, jossa aineisto on tutkijoiden käytettävissä.

Perinne-Poukamassa projektikoordinaattorina työskennelleen

Sanna Ala-Nikulan kokoamaa kalastusperinteen tietoa:

- Kuvia Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin alueen museoiden kalastusesineistöistä: noin 1 400 digitaalikuva kaikkiaan 408 esineestä.
- Kalastusperinteeseen liittyviä sanoja ja sanontoja paperitulosteina.
- Kalastajien litteroidut haastattelut: **Annikki Dunder** (Tornio), **Tapio Vaara** (Tornio), **Eino Korkala** (Lumijoki), **Rainer Halonen** ja **Erkki Kanste** (Kello), **Veikko Laurukainen** (Siikajoki).

Iso siika -kirjoituskilpailuun osallistuneita tekstejä on tallennettu kirjoittajilta saatujen lupien mukaisesti:

- 444 tekstiä kilpailuun osallistuneista 543 tekstistä.
- Luettelo kilpailuun osallistuneista henkilöistä ja heidän töistään.

Aineiston tutkimuksellisesta käytöstä tulee suunnata tiedustelut suoraan Tornionlaakson maakuntamuseoon.

POUKAMA-TUOTTEET:

Poukama – uutta luovaa kalastuskulttuuria (2014, Maahenki Oy),

e-kirjana www.poukama.eu

Iso Siika -videodokumentti ympäristötaidetapahtumasta Tornionjoella, 28” (2013)

Iso siika -kirja, toim. Lauri Oino (2013, Maahenki Oy) – kalastusaiheisen kirjoituskilpailun parhaimmistoa

Muotoilua että perinnettä -kiertonäyttely 2013–2014

www.poukama.eu-kotisivut, johon on koottu laaja monimediainen aineisto hankkeen eri vaiheista ja tuotteista

